

**T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARININ
DEĞERLER EĞİTİMİNDE ROLÜ OLAN
PAYDAŞLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Barış UZUN

Zonguldak 2024

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI DEĞERLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARININ
DEĞERLER EĞİTİMİNDE ROLÜ OLAN
PAYDAŞLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Hazırlayan

Bariş UZUN

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Muhittin TURAN

Zonguldak 2024

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda ve basımda enstitü tez yazım ve basım yönergesine uygun davranıldığını taahhüt ederim.

Barış UZUN

...../...../2024

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalında 205282133011 numaralı Barış UZUN'un hazırladığı **“Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Değerler Eğitiminde Rolü Olan Paydaşlar Bağlamında İncelenmesi”** başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca/...../..... günü saat yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OY ÇOKLUĞUYLA / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Doç. Dr. TUBA ALPTEKİN
Başkan

Doç. Dr. MUHİTTİN TURAN
(Tez Danışmanı)
Üye

Dr. Öğr. Üyesi OSMAN ARICAN
Üye

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..... /..... / 20....

Doç. Dr. Yücel NAMAL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Değerler Eğitiminde Rolü Olan Paydaşlar Bağlamında İncelenmesi
Tez Yazarı	: Barış UZUN
Tez Danışmanı	: Doç.Dr. Muhittin TURAN
Türü, Yılı	: Yüksek Lisans, 2023
Sayfa Adeti	: 143

Değerler, bireyin karakterinin oluşumunda ve toplumun kabul ettiği ahlaki normlar etrafında toplanması açısından önemli unsurlardır. Gelecek nesillerin değer algılarının oluşumunda geçmişin önemli payı vardır. Bundan dolayı geçmişin akıl ve mantık elemesinden geçmiş doğru bilgi ve tecrübesinden yararlanılarak, geleceğin inşasında güvenilir ve değer algısı yüksek bir nesil oluşturmak için değerler eğitiminin rastgele bir eğitimle olmasını engellemek sistematik ve verimli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

Bu araştırmamın amacı, değer kavramını incelemek, değerler eğitiminin üzerinde durmak ve değerler eğitiminde okul, öğretmen, aile işbirliğinin değerlendirilmesi yapmak, bu işbirliğinin değer kazanım sürecindeki öneminin belirlenmesi ve değerler eğitimi yaklaşımları göz önünde bulundurularak değerler eğitiminin incelenmesidir.

Bu araştırmada değer kavramını ele almak, değerler eğitiminin önemini ifade etmek ve değerler eğitiminde rolü olan paydaşları incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemleri benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler eğitimi, Yaklaşımlar, Paydaşlar

ABSTRACT

Institution	: ZBEÜ Institute of Social Sciences, Department of Interdisciplinary Values Education
Thesis Title	: Examination of Values Education Approaches in the Context of Stakeholders with a Role in Values Education
Thesis Author	: Barış UZUN
Thesis Adviser	: Doç.Dr. Muhittin TURAN
Type, Year	: MSc Thesis, 2023
Number of Pages	: 143

Values are important elements in the formation of the individual's character and in gathering the society around the moral norms it accepts. The past has an important share in the formation of the value perceptions of future generations. Therefore, by making use of the correct knowledge and experience of the past, which has been screened by reason and logic, values education must be carried out systematically and efficiently, in order to create a reliable and high value perception generation in the construction of the future, to prevent it from being a random education.

The purpose of this research is to examine the concept of value, to focus on values education and to evaluate the cooperation between school, teacher and family in values education, to determine the importance of this cooperation in the value acquisition process and to examine values education by considering values education approaches.

In this research, qualitative research methods were adopted in order to address the concept of value, express the importance of values education, and examine the stakeholders who play a role in values education.

Keywords: Value, Values education, Approaches, Stakeholders

ÖN SÖZ

Bu çalışma “Değerler eğitimi yaklaşımlarını değerler eğitiminde rolü olan paydaşlar bağlamında incelemek” amacıyla hazırlanmıştır. Değerin ve değerler eğitiminin tanımı, sınıflandırılması, yaklaşım türleri ve değerler eğitimi paydaşları gibi birçok madde bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Değerler, toplumu oluşturan bireylerin yaşam biçimlerini yansıtır. Geleceğin inşasında ve erdemli bir nesil oluşturulmasında değerlerin anlaşılması ve değerler eğitimi uygulamalarının sistematik ve verimli bir şekilde yürütülmesi önemlidir. Bu unsurlar araştırmada bahsedildiği üzere yüzyıllardır filozofların, din ve bilim adamlarının incelediği unsurlar olmuştur. Bir toplumun bireylerinin birbirleriyle olan ilişkileri ve bu ilişkileri toplumsal hayatın içerisinde uygulayıp kendilerinden sonraki nesillere aktarabilmeleri değerler eğitimi açısından önemlidir. Değerler eğitimi alanında yapılan araştırmaların hem teorik alanda hem de pratik alanda karşılığı vardır. Bu çalışmada da değerler eğitiminin hem teorik yönleri hem de pratik açıdan uygulanabilirliği incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Muhittin TURAN’a, kıymetli eşim Emine hanıma ve varlığına şükrettiğimiz oğlumuz Uraz Kaan’a, değerli dostlarım Recep ÖZPINAR, Mehmet Hulisi AKBULUT ve Dr. Samet ŞENEL’e teşekkürlerimi sunarım.

Barış UZUN

ZONGULDAK-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. DEĞER KAVRAMI VE DEĞERLER EĞİTİMİ	7
1.1. Değer Kavramı	9
1.2. Değerler Eğitimi	16
1.3. Değerler Eğitiminin Tarihi	29
1.4. Değerler Eğitimin Kaynakları ve Temelleri	39
1.5. Değerlerin Fonksiyonu	43
1.6. Değerler Eğitimi Aşamaları.....	49
1.6.1. Değer Oluşturma Aşaması.....	49
1.6.2. Değer Açıklama Aşaması	50
1.6.3. Değer Analizi Aşaması.....	52
1.6.4. Ahlaki Değerlendirme Aşaması.....	53
1.6.5. Karakter Gelişimi Aşaması.....	54
1.6.6. Yaparak Yaşayarak (Eylem) Öğrenme Aşaması	55
1.6.7. Değer Gerçekleştirme Aşaması	56
1.7. Değerlerin Sınıflandırılması	56
1.7.1. Spranger Değer Sınıflandırması	58
1.7.2. Rokeach Değer Sınıflandırması.....	60
1.7.3. Schwartz Değer Sınıflandırması.....	62
1.7.4. Morris Değer Sınıflaması	65
1.7.5. Kahle Değer Sınıflaması.....	66
1.7.6. The Allport-Vernon-Lindzey'in Değerler Sınıflaması	67
1.7.7. Hilmi Ziya Ülken Değer Sınıflaması.....	67
1.7.8. Erol Güngör Değer Sınıflaması	68
1.7.9. Yenilenen Milli Eğitim Programlarında Değer Sınıflaması	68
2. EĞİTİM KURUMLARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ VE DEĞERLER EĞİTİMİNDE ROLÜ OLAN PAYDAŞLAR.....	71
2.1. Okullarda Değerler Eğitiminin Önemi	75
2.2. Değerler Eğitiminde Eğitimcilerin Rolü.....	84
2.3. Değerler Eğitiminde Ailelerin Rolü	94
3. DEĞERLER EĞİTİMİ PAYDAŞLARININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	107

3.1. Değer Aktarma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi.....	112
3.2. Değer Geliştirme Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi	114
3.3. Değer Açıklama ve Analiz Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi.....	115
3.4. Ahlaki Akıl Yürütme Yaklaşımın Değerlendirilmesi.....	117
3.5. Bütüncül Yaklaşım ve Kişilik Eğitiminin Değerlendirilmesi	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	131
ÖZ GEÇMİŞ.....	143

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Spranger Değer Sınıflaması.....	59
Tablo 2: Rokeach Değer Sınıflaması	61
Tablo 3: Schwartz Değer Sınıflaması	64
Tablo 4: Değer Geliştirme ile Değer Aktarma Yaklaşımı Arasındaki Farklar	111

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: Aktaran
ark.	: Arkadaşları
ATSO	: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TEAD	: Türkiye Eğitim Araştırmaları Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri, ve bunun gibi, ve başkaları
y.y.	: yüzyıl
YDEP	: Yaşayan Değer Eğitimi Programları
ZBEÜ	: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
%	: Yüzde
&	: ve

GİRİŞ

Eğitimin insan hayatındaki önemi her zaman yerini korumuştur ve her zaman çeşitli araştırmalar ve sorularla disiplinlerin ilgilendiği bir alan olmuştur. Arslan (2021, s. 240–253)’a göre bu tartışmalarda eğitimin amacına dair şu dört ilke ortaya çıkarılmıştır:

1. Kişinin bilişsel yönünü ortaya çıkarmak
2. Kişinin düşünme kabiliyetini arttırmak,
3. Kişinin duyuşsal tarafını güçlendirmek
4. Kişinin bedensel kapasitesini geliştirmek.

Buna göre bir insanın pozitif bir yaşam sürebilmesi ve kendisinden istenen görevleri başarıyla yerine getirebilmesi için bedeni eğitilmeli, zihinsel yetileri güçlendirilmeli ve ruhu pozitif değerlerle bezenmelidir. Bu sayede insan hem kendisine hem de çevresine karşı duyarlı olacaktır.

"Eğitimin amacı ne olmalıdır?" sorusuna eğitim tarihindeki bilim adamlarından bazıları, Kohlberg (1981), Berkowitz (2002); Lickona (1997), Schwartz (2006), Kirschenbaum (2000) "ahlaki karakter" yanıtıyla cevap verdiler. Eğitimin ahlaki karakter yetiştirme hedefine erişebilmesi için okullar, öğretmenler ve ebeveynler; günümüz kuşağının değerler algılarını, davranışsal alışkanlıklarını ve sosyal yönlerini etkileyebilmelidir, 21.yüzyılın getirdiği olumsuzluklar karşısında iyi yönde seçimler yapabilmeleri için çocuklara doğru seçenekleri anlatabilmeli ve aynı zamanda bu seçimleri yapabilmek için stratejiler sunabilmelidir (Kaymakcan & Meydan, 2014, s. 138).

Araştırmacılara göre “ahlaki karakter” eğitimin temel amacı arasında gösterilmiştir. Buradan çıkarılacak neticeye göre eğitimin temelinde ahlaki değerlerin olması, eğitim aşamalarının ve sonuçlarının ahlaki çıktılara uygun olarak planlanması kişinin hem karakter gelişimini hem de bilişsel gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

Özel manada değerler eğitimi bireyin yaşamını ele alıp onu geliştirmek olsa da genel manada bireyi toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak tutum ve davranış

sahibi yapmaktır. Eğitim, bunu bir süreç olarak değerlendirir ve bu sürecin yaşam boyu devam edeceğine vurgu yapar. Bireyin eğitimin bu işlevleri doğrultusunda topluma uyum sağlamak için, bilgi ve birikim elde etmesi, çaba ve gayret göstererek bu işlevselliğe hizmet etmesi beklenir (Varış, 1998, s. 1–3).

İnsan sosyal açıdan gelişmiş bir canlıdır ve farklı sebeplerle tüm canlılarla müşterek bir yaşam çevresini kullanmak mecburiyetindedir. Bulunmak zorunda olduğu bu çevrede bir takım prensiplerle varlığını devam ettirmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda siyasi, ekonomik, kültürel ve bu gibi toplumsal değerlerin oluşmasına da zemin oluşturmaktadır (Akbaş, 2004, s. 86). Buna göre gelişmiş bir canlı olarak insanın farklı türlerle etkileşim halinde olması, hayatını sürdürebilmesi ve bu hayatı daha iyi bir hale getirebilmesi için temel değerlerini benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca, insanlar daha iyi bir yaşam koşullarına sahip olmayı temel hedef edinmişler ve bu amacı gerçekleştirebilmek için bazı prensipleri benimsemişlerdir. Bunun için bu prensipleri “değer” kavramıyla ifade etmeye çalışmışlar ve bunları nesilden nesile aktarmaya gayret etmişlerdir. Bu nesilden nesile uzanan aktarım faaliyetini de “değerler aktarımı” olarak ifade etmişlerdir (Abacı, 2018, s. 2). Araştırmacının da ifade ettiği üzere “iyi bir yaşam” kültürünü sağlayabilmek için değer aktarımı ve değerler eğitimi önemlidir. Bu sayede kuşaklar arasında bağlantı kurabilme imkânı doğacak ve iyi bir yaşam ortamı sağlamanın önü açılacaktır.

Herkes için daha iyi bir dünya arayışında, eğitimin önemine vurgu yapmış ve eğitimin ruhuna uygun olan pozitif değerler incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, bazı ilkeler etrafında toplanılmış ve bu ilkeler “değer” kavramı olarak anılmıştır (Çetin & Balanuye, 2015, s. 24). Araştırmacıların bu ifadesine göre hem insan ruhunun pozitif yönde gelişmesi hem de bilişsel özelliklerinin olgunlaşması ortak prensiplerle mümkündür ve bu ortak prensipler “değer” olarak tanımlanmıştır.

Bu amaçla değerler eğitimi sistemine işaret edilmiş “çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfetmeleri, geliştirmeleri ve kendi potansiyelleri

doğrultusunda ilerlemeleri için yürütülen eğitim çalışmaları” ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Meydan, 2019, s. 70).

Yıldırım (2020)’a göre değerler eğitimi kavramının ve değerler eğitimi sisteminin tanımı ve kapsamı, bu tanımı inceleyen eğitim sistemlerinin felsefi geçmişine göre değişmektedir. Felsefi açıdan bakıldığında bazı düşünürlerin değerler eğitimine dair farklı bakış açıları mevcuttur. Örneğin; Sokrates, Platon, Aristoteles insanın manasını ve bu manadan aldığı hareketle eylemlerini ve bu eylemlerden ortaya çıkacak olan karakteristik özelliklerini saptamaya çalışmışlardır. Buradan hareketle felsefi düşüncenin insanın kendi özüne dair edindiği bilgiye önem verdiği görülmektedir. Bu özü de hakikati arama ve bu hakikate uygun bir hayat yaşama olarak ifade etmiştir. Felsefeciler ahlaki olan öğretilerin kişilikle bağlantılı olduğunu ve bu özünde geliştirilebileceğini ifade etmişlerdir.

İslami anlayışta insanın ahlaki öze ulaşip değerlerine bağlı bir kişilik oluşturabilmesi hem Kur’an-i metoda hem de ilmi metoda uygun olarak gerçekleşmektedir. İslam ahlaki gelişimde Kur’an-i metodu öncelerken sünnet ve ilim bağlamında kişilik gelişimini sağlamayı ve erdemli bir topluluk oluşturmayı amaçlamıştır (Çetin, 2021, s. 84-90). Araştırmacının bu görüşüne göre İslam kişilik gelişiminde kutsal kitaplardan aldığı öğretileri uygulamakta, kişilik gelişimi dini referanslarla inşa etmektedir. Nitekim günümüzde imam hatip liselerinde ve diğer kademelerde uygulamaya alınan “değer eğitimi” ile ilgili dersler bunlara somut örnek oluşturmaktadır.

Değerler eğitimi; ülkelerin siyasi ve demografik yapılarına, içinde bulunulan zamana, toplumun kültürel ve ahlaki normlarına ve bunlar gibi birçok değişkene bağlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Toplumların hangi değeri kabul ettikleri hangi değere karşı daha hassas olduklarına göre değerler eğitimi anlayışında da değişiklikler gözlenmektedir. Örneğin; değerler eğitimi, günümüzde, Avrupa ülkeleri, Avustralya kıtası, Amerika ve Güney Amerika’da “bireyin duyuşsal alanına yönelik eğitim veya karakter eğitimi” gibi farklı isim ve yöntemlerle ifade edilirken, Ortadoğu, Asya ve Afrika gibi ülkelerde ise “benlik

eğitimi, öze dönüş, adap eğitimi gibi farklı isimlerle ifade edilmektedir (Dönmez & Uyanık, 2022, s. 74–82).

Değerler eğitimi küresel alanda:

- Ahlaki Benlik Eğitimi
- Kişilik Eğitimi
- Etik Eğitimi
- Sosyal ve Kültürel Eğitim
- Bilinçli Vatandaş Eğitimi
- Halk Eğitimi
- Din Eğitimi
- Ahlak Bilimi
- Demokratik Eğitim gibi farklı isimler altında yürütölmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda şunu da ifade etmek gerekirse bu alanda çalışma yapan araştırmacıların birçoğu da değer tanımları yapmışlardır. Bu tanımlamalar, benzerliklerin yanı sıra bazı farklılıklar da içerir. Örneğin;

Değer kavramını teknik ve teorik açıdan ilk olarak sosyal psikoloji alanında çalışmaları olan bilim adamı Milton Rokeach (1973)'ın ifadeleriyle açıklanmaktadır. Değeri tanımlamak için Rokeach ilk önce insani değerleri ve değerlerin doğası hakkındaki ilkesel varsayımları dikkate almıştır. Rokeach'a (1973) göre yalnız doğmuş bir insanın, insanlardan uzakta, yalnız bir yaşam sürmesi de aynı şekilde imkânı olan bir durum değildir. İnsanlar sosyal varlıklar olması ve başkalarıyla birlikte yaşama gereklilikleri değer kavramının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu durum ancak, toplumdaki bireylerin çoğunluğunun kabul ettiği sosyal yaşam, geleneksel statü ve ahlaki normlar gibi ilkelere güvenmeleri durumunda mümkündür (Milton Rokeach, 1973; akt. Fischer & Smith, 2004, s. 669–688).

Değer eğitimi disiplinini Rokeach (1973), “sürekli bir önemi olduğu için tercih edilen davranış kalıpları veya yaşam hedefleri hakkındaki inançlarının kalıcı bir organizasyonu” olarak ifade etmiştir (Rokeach, 1973; akt. Yılmaz, 2006,

23–67). Buna göre değerler eğitimi hem davranış kalıplarını şekillendirmede hem de kişinin inancalarının kalıcılığını arttırmada hayati öneme sahiptir.

Değerler üzerine kültürler arası kapsamlı araştırmalar yapan G. Hofstede (1980), değerleri “belirli durumları diğerlerine göre tercih etme eğilimi” olarak tanımlamıştır (Hofstede, 1980; akt. Fischer & Smith, 2004, s. 669–688). Bu sonuca göre olumlu olanı olumsuz, iyi olanı kötüye, doğru olanı yanlış olana tercih etmek bir değerdir.

Son yıllarda değerler üzerine önemli çalışmalar yapan Slalom Schwartz (1992, s. 15), değeri "genel olarak davranışların/eylemlerin seçiminde, olayların ve insanların değerlendirilmesinde ve davranışların/eylemlerin açıklanmasında yardımcı olan bir sosyal aktör" ve "insanları bu konuda yönlendiren ilkeler" olarak tanımlamaktadır. Schwartz’a göre değerler hem davranışları değerlendirme de hem de sosyal bir aktör olarak belli kalıpları ortaya çıkarmada önemli bir role sahiptir. Değerler sayesinde davranışın amacı ve sonuçları değerlendirilebilmekte buna göre insan tipleri ortaya çıkarılabilmektedir.

Toplumlar sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yapısal durumunu etkileyen unsurların inşa edilmesinde insan faktörünün önemini kavramışlar ve insan yetiştirmeye önem atfetmişlerdir. Bunun içinde insan yetiştirme modelleri geliştirmişlerdir. Çocukların yetişmesi ve gelişmesinde çeşitli politikalar uygulamışlar ve bu politikalar sosyal yapının önemli taşlarını oluşturmuşlardır (Büyükdüvenci, 1992, s. 653–656).

Toplumsal kültürün oluşumu; bireylerin değer yargılarıyla ya da var olan toplumsal değerleri bireylere aktararak oluşturulabilir. Ailenin öncülük ettiği değerler eğitimi, öğrencilerin eğitim kurumlarında değerler eğitimini belli bir plan ve programla devam ettirmesi ile sistematik hale gelir. Bireyin hayatı boyunca; sadece zihinsel yönde eğitim verildiği ve psikomotor becerilerin kazandırıldığı bir sistem, bireylerin tutumlarını, değerlerini ve duyuşsal becerilerini kazanmamasına sebep olacaktır. Bu nedenle toplumda birlikteliğin oluşması ve ortak ilkelerin gerçekleştirilmesi güç olacaktır (Aydın, 2010, s. 71).

Anne karnından yani daha dünyaya gözlerini açmamış dönemden itibaren ele alabileceğimiz değerler eğitimi çocuğun dünyaya gelmesiyle ailede şekillenir, sosyal çevrenin ve eğitim camiasının desteğiyle gelişimini sürdürür. Değerler eğitimi bireylerin hayata adaptasyonu için ön hazırlık yaptıran ve topluma karşı hassas, çevreye karşı duyarlı bir birey olmalarını sağlayan, karakteristik özellikleri yanı sıra başarılı bireyler oluşturmayı destekleyen eğitim öğretim sisteminin asli unsurudur (Whitbeck & Gecas, 1988, s. 829–840).

Tüm bu araştırmacıların ve çalışmaların çerçevesinde değerler eğitiminin hem kendi içinde bulunduğu disiplin açısından hem de farklı disiplinler açısından önemli olduğunu görmekteyiz. Değer ve değerler eğitimi kişinin duyuşsal gelişimini etkilediği gibi bilişsel gelişimine de katkı sağladığını görülmektedir. Bireyin gelişiminin neredeyse her aşamasında kendini gösteren değerler eğitimi aynı zamanda toplumsal yapıların inşasında ve toplumsal düzenin sağlanmasında da kendisini göstermektedir. Bu bağlamlar çerçevesinde bu çalışmada değerler eğitimi kavramı, yaklaşımları ve değerler eğitiminde rolü olan paydaşlar incelenmiştir. Değerler eğitimi paydaşlarının sorumlulukları, katkıları ve eksiklikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. DEĞER KAVRAMI VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Değerler bireysel ve toplumsal manada insanın hayatının her aşamasında kendisini gösteren etkili unsurlardır. Bu unsurlar insana dair geniş bir süreci ele almakta olup çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerini kapsamakta ve bu dönemlerin gelişiminde etkili hal almışlardır. Değer kavramı ile ilgili araştırmada değindiğimiz hem ulusal hem de uluslararası alanda birçok çalışma literatüre kazandırılmış ve bu alanla ilgili olarakta birçok çalışma yapılmaya da devam etmektedir (Gökalp & Günör, 2022, s. 1–16). Buna göre günümüze kadar değerler eğitimi alanında birçok çalışma yapıldığını anlamaktayız. Araştırmada ele aldığımız çalışmalar (Schwartz 1992; Aydın 2010; Kuçuradi 1971; Spranger 1930; Ülken 1965; Güngör 2018) gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalar bu alanda ele alınmış birçok çalışma olduğunu göstermektedir.

Değerlerin ortaya çıkışı ahlak sisteminin ortaya koyduğu birtakım prensiplerle şekillenmektedir. Bu prensiplerin birbiriyle uyumlu olması ve bir bütünü ifade etmesi ahlak yargılarını oluşturmaktadır. Değerler ve bu ahlak yargıları arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ ne kadar sağlamsa toplumun bunları benimsemesi ve tatbik etmesi o kadar kolay olmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 177–199).

İpek (2017, s. 16–26) hayatın her yönünü kapsamı açısından değerlerin ortaya koydukları bütün prensiplerin tamamını tanımlamak ve izah etmek zordur. Toplumların dinamik yapısından beslenen bu prensipler birçok kültürün içinde bulunduğu hem dini öğretilerden hem de kültürel tutumlardan beslenebilmektedir. Araştırmacıya göre bazı değerler bütün insanlığın ortak mirası olabilirken bazı değerler de içinde bulunduğu kültürün yapısından etkilenmektedir. Bazı değerler evrensel manada ilgi görürken bazıları da içinde bulunduğu kültürün sınırlarını aşamayıp kendi kültürü içinde şekillenmektedir.

Yaşadığımız yüzyılda yaşanan gelişmeler toplumun hızlı bir dönüşüm ve değişimine sebebiyet vermiştir. Hem bireysel alanda hem de toplum dinamiklerini oluşturan siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişimler toplumsal uyumu zorlaştırmış ve bunun neticesinde hem bireysel ve toplumsal anlamda bunalımlar

ortaya çıkmıştır. Durum böyle olunca bu bunalıma bir çözüm aranmaya başlanmıştır (Emiroğlu, 2019, s. 5). Araştırmacıya göre 21. yüzyılda yaşanan olumsuz gelişmelerin, bazı manevi yozlaşma problemine sebep olduğu gözlemlenmiştir. Bu problemin atlatılmasına yönelik çalışmalarda geçmiş dönemlere mercek tutulmuş ve bu dönemlerin yaşam tarzı analiz edilerek günümüze ışık tutulmaya çalışılmıştır. İslami literatürde değerler eğitiminin önemli referans kaynağı olan Kur'an ve Sünnet irdelenmiş, bilimsel alanda sosyolojiden ve farklı disiplinlerden yararlanılmış bazı kültürlerde ise (Doğu Kültürü, Batı Kültürü, Dini Kültürler, Etnik Kültürler) kültürel değerlere bakılmış yeniden günümüze ışık tutacak şekilde değerler eğitimi disiplinin teşekkülüne katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Değerler eğitimi disiplinde geçmiş kültürlerle gelecek arasında bağ kurmaya çalışan araştırmacılara göre (Emiroğlu 2019; Ülken 2016; Aydın 2013; Yılmaz 2010) bir toplumun inşasında ve gelecekle olan bağlarının güçlenmesinde manevi unsurlar önem arz etmektedir. Toplumlara inşa eden unsurlar sadece maddi unsurlardan oluşmamaktadır, manevi unsurlarda toplumu inşa eden ve oto kontrol mekanizması oluşturan unsurlardandır. Bu manevi unsurlardan olan “değerler” çalışmada anlatıldığı üzere geçmiş dönemlerde toplulukların temel unsurları arasında olmuşlardır. Manevi unsur olan değerler hem demografik etkisi açısından ulusların ele aldığı hem de bilimin konusu olması açısından disiplinlerin incelediği ve açıklanmaya çalıştığı bir alan olmuştur.

Buna göre değerler eğitimi, yaşanan toplum içinde bulunan kültür, ülke dinamikleri ve zaman faktörü gibi birçok unsura göre farklılık gösterebilmektedir. Toplamların hangi değerleri benimsediği hangi değerleri daha çok öncelediği ve ülkelerin önem verdiği önceliklere göre farklılaşmaktadır.

Ülkelerin (Almanya, İsveç, İngiltere, Türkiye, Mısır, Amerika) değerler eğitimine yönelik yaklaşımları incelendiğinde hem değer kavramını algılamada hem de değerler eğitimi uygulamalarında birçok farklı prensibin uygulandığı görülmektedir. Bu anlayış ülkelerin siyasi, sosyal ve etnik gibi birçok etmenine göre şekillenmektedir. Değerlerin benimsenmesi adına;

- Değer Eğitimi Öğreten Programlar
- Değer Eğitimi Hakkında Kitaplar
- Değer Eğitimi İçeren Filmleri
- Değerler Eğitimi Platformları
- Değer Eğitimi Konferans ve toplantıları adı altında birçok proje ve uygulama hazırlanmaktadır (BİLGİ, 2016, s. 20–40).

Bu araştırmaların neticesinde değerler eğitimi:

- Değerler eğitiminin öğretilmesi ve öğrenilmesi
- Bireye deneyimlerin aktarılması
- Bireye uygun davranışların benimsetilmesi, açısından önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmakta hem kişisel eğitimin hem de toplumsal gelişimin önemli bir unsuru olarak görülmektedir.

Bu yönüyle değerler eğitiminin önemi anlaşılmış, toplumun inşasında önemli bir hal almıştır. Değerler eğitimi aynı zamanda bireysel gelişime de etki ederek bireylerin hem psikolojik hem de sosyolojik yönlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

1.1. Değer Kavramı

Bilim dünyasında felsefi ve sosyal araştırmaların temel ilkeleri arasında ele alınıp işlenen ve bilginin elde edilmesindeki araştırmaların temel problemi çerçevesinde değerlendirilen değer kavramının, sosyal bilimlerin temel çalışma disiplini içerisinde yer alması uzun yıllar sonrasında gerçekleşebilmiştir (Aydın, 2013, s. 1–3).

Değerlerin öznel yönlü bir karaktere sahip olması ve inançlar temelinde inceleniyor oluşu kişisel düşüncelerden uzak nesnel bir tanım yapılmasını zorlaştırmıştır. Ancak değer algısının ve değerlerin her geçen gün önem kazanmasıyla beraber bazı disiplinlerin değerlere yaklaşımı değişmiş ve değerler eğitime kendi içlerinde yer vermeye başlamışlardır. Değerler bireysel hayatın yaşanmasında ve kişinin inanç dünyasının şekillenmesinde ve toplumsal yaşamın disiplinli bir şekilde organize edilmesinde önemli rol oynamaya başlamışlardır. Bireyin varlığının sağlanması, toplumun bütünlüğünün korunması ve bu yolla

varlığının devam ettirilmesi ise o toplumun sahip olduğu değerlerle mümkündür. Değerler bir yönüyle birlikte yaşama kültürünün devamlılığını sağlamakta başka bir yönüyle kendi içinde değişime uğrayarak yeni gelişmelere uyum sağlamakta ve toplumsal anlayışla etkileşim kurarak yeni toplum anlayışının ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum değerlerin değişmez görünümünün altında dinamik bir yapıya sahip olduğunu gösterir (Kurttaş, 2021, s. 352).

Değer kavramı, birçok disiplinin ilgilendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, felsefe, psikoloji, sosyoloji, dini ilimler gibi alanlar değer kavramını kullanmaktadır (Akarsu, 2002; Büyükdüvenci, 2002; Ekinci 2017; Dönmez, 2022). Değerler birçok çalışma disiplini tarafından ele alınıp üzerinde açıklamalar yapılmaya çalışılmış olsa da tam anlamıyla ortak bir tanımın yapılabilmesi ve ortak bir noktadan hareketle bir disiplin oluşturulabilmesi önemli bir problemin konusu olmuştur.

Birçok disiplin değer kavramını acıkmaya çalışmışlardır. Değer kavramının insan bilimi, felsefe, sosyoloji, siyaset, psikoloji ve eğitim gibi birçok farklı disiplinlerin içerisinde de yer almasından dolayı karışık bir yapıya sahip olması sebebiyle, farklı yönleri olan özelliğe sahiptir. Birçok disiplinin “değer” kavramını ele alırken kendi alanlarına ait olan kısımlarını incelemişler kendi alanlarının dışında kalan kısımlarını ise incelleme alanlarına almamışlardır. Bundan dolayı bilim camiasında ortak bir bakışla elde edilebilecek bir sonuç ortaya çıkarılamamıştır (Güngör, 1993; Sağnak, 2004). Buradan da anlaşılacağı üzere değer kavramının tüm disiplinler için geçerli olabilecek ortak bir tanımını yapmak güçtür.

Değer kavramı Türkçe’deki “teğmek” sözcüğünden türetilerek geliştirilmiştir. Anlam farklılaşması yoluyla “bir nesnenin, aracın karşılığı, ederi” anlamlarına gelmiştir. Bundan dolayı bir olguyu “değerli” veya “değersiz” olarak ifade edebilmenin imkânı oluşturulmuştur (Eğitim Yönetimi, 2020, s. 1).

Değer kavramı, bir şeyin maddi karşılığını “kıymetini” ifade etmeyi sağlayan karşılıktır. Başka bir tanımda ise: “bir nesnenin, işlemin, fikrin veya eylemin önemini ölçümleyen” kavramdır. Değer kavramı, Gordon Marshall

(1998)'ın Sosyoloji Sözlüğü'nde farklı anlamlar yüklenebilen bir kavram olarak görülmektedir. Marshall'a göre "tutum araştırmasında, değerler insanların etik ya da uygun davranışları hakkında, doğruyu ve yanlış, istenilir ve istenilmez olanı belirleme noktasında fikirleri gösterir" (Marshall, 1998; akt. Avcı, 2021, s. 140)

"Değer" kavramının değişik fikir yapılarıyla ele alınması sonucu farklı anlamlarının da yapıldığını ifade etmek mümkündür. Bundan dolayı bu farklı bakış açılarıyla ortaya çıkarılan hususlarda değer kavramının işlevselliği, kazanımları ve hedeflediği ilkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Avcı (2011, s. 8–13)'ya göre değer kavramı birçok içerik ve anlamda kullanılmaktadır. Buna göre varlığın farklı yönlerini ele alarak varlık alanında değer tanımlaması yapılmıştır. Bunlar;

- Biyolojik olarak sağlık, hastalık
- Estetik algısı anlamında güzel ve çirkin
- Bilgi probleminde doğru ve yanlış,
- Ahlaki muhakemede iyilik ve kötülük
- Varlıklar alanına dair farklı değer tanımlamaları da yapılmıştır.

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde araştırmacıya göre değer kavramının tanımı şu şekildedir: "Bir toplum içerisinde veya bir inanç ve ideoloji içerisinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış, kural ve kıymetlerdir."

Rokeach (1973)'a göre değer tanımını yapmak için şu beş hususu ön plana çıkarmaktadır (Rokeach, 1973; akt. Avcı, 2021, s. 140–141) Bunlar:

- Bireyin temel değerlerinin az olması
- Değerleri uygulama yoğunluğundaki farklılık
- Belirli bir sınıflamada değer sistemi oluşması
- Değerlerin kişiliğin bir ürünü olması
- Değerlerin gözlemlenebilir olması gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu sözlülüğüne göre “değer” soyut ya da somut bir olgunun kıymetini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, verilen önem anlamlarına gelir (TDK, 1998, s. 607). Bu tanıma göre bir yaşam biçimi olarak hayatımıza, inançlarımıza ve davranışlarımıza kılavuzluk eden ölçütleri değer olarak ifade edebiliriz.

Değer aynı zamanda bir ölçüt olarak da işlev görür. Olan ile olması gerekenler arasındaki ayrımın yapılmasını sağlar ve olumlu ya da olumsuz bir şey olarak tarif edilir (Yılmaz, 2010, s. 229–242). Araştırmacının bu tanımlamasına göre; değer bir nitelik aracı olarak görüldüğünü ve bu niteleme aracının bir ölçüt olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Değeri sosyolojik anlam olarak, nesnelerin ve olayların sosyal açıdan önem niteliği olarak tanımlamaktadır.

Değeri, nesnelerin ve olguların insani değerini belirleyen nitelik olarak tanımlayan Hançerlioğlu (1999, s. 54), psikolojik anlamda değer, nesnelerin ve olguların bireysel açıdan önemli olduğunu, etik anlamda değer iyi olanı vurguladığını ifade ederek, ahlaki bir anlam ifade eden “iyi” kavramı üzerinden değer tanımlamasını yapmıştır. Hançerlioğlu’nun bu tanımına göre “iyi” olan ve bireye “iyi” manada katkı sağlayan unsurlar değer olarak tanımlanabilmektedir.

Değerler, benlik ile ilişkili olarak algılanan anlamlardır (Allport, 1968, s. 369). Değerler genellikle bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde belirli durumları tercih etme eğilimidir. Değerler, bir varlığın manevi, sosyal, ahlaki veya estetik açıdan sahip olduğu düşünülen yüksek veya faydalı niteliklerdir (Schwartz & Sagie, 2000, s. 465–497). Araştırmacılara göre bireyler arası ilişkiden ve kişinin kendisiyle olan ilişkisinden ortaya çıkan soyut unsurlardır. Bu unsurlar hem sosyal anlamda hem de bireysel manada kişiye fayda sağlayan ilkelerin oluşumuna katkı sağlarlar.

Gökalp (2014, s. 128) değeri bireysel olarak ortaya çıkan tecrübeler olarak ifade eder ve onu herhangi bir süreçte bireyler tarafından gerçekten sevilen, kıymet verilen, takdir edilen, uygun veya hevesli olan her şey olarak tanımlar.

Kuçuradi (1971, s. 40), değer ile değerler arasında bir ayrım yaparak: Değerlerin nesneye ait mevcut bilgiyi, mevcut olasılıkları ifade ettiğini; değer ise bir nesnenin kıymeti olduğunu ve bir nesnenin bir tür özelliği olduğunu ifade eder. Bireyin değerleri olarak şunları söyler; “tüm başarılarıdır: bilgi, bilim, sanat, felsefe, beceriler, kültürler. Bunlar bireyin mevcut olasılıklarının gerçekleşmesidir.”

Değer; arzulanan, ilgilenen ve gereksinim duyulan kavramsal olarak ne olması gerektiğini ifade eden olgulardır (Bolay, 2007, s. 60). İyi, kötü, çirkin, güzel, doğru, yanlış kelimeleri genellikle değer terimleri olarak belirtilir (Alevi & Rahimipoor, 2010, s. 423). Buna göre değerler bir nesneyi ya da kişiyi tanımlamaya yarayan ana unsurlardır. Bu unsurlar hem estetik açıdan nesne ve kişinin nasıl görüldüğüne hem de etik açıdan nasıl olduğuna dair tanımlamalar yapmamıza imkân tanırırlar.

Değerler, bireylerden beklenen uç noktalara ilişkin görüşlerini içeren soyut kavramlardır (Feather, 1995, s. 1135). Bir başka tanıma göre ise davranış ölçütü olarak istenen, güvenilen ve değerlendirilen yapılardır (Öztürk & Samur 2011, s. 11). Yine bir diğer tanıma göre davranışı yönlendiren temel ilkeler, belirli davranışların doğru ya da arzu edilir olduğu belirli ölçülerdir (Halstead & Taylor 2000, s. 169).

Değerlerin insanın manevi yönündeki etkisinin hayata yansımaya önem verilmiştir. İslami alanda değer tanımı yapılırken, değerlerin ilahi yönü ele alınarak kutsal metinler üzerinden tanımlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan İslami literatürde “değer” yerine kullanılan bazı kavramlar şunlardır. Değer kavramı yerine “ahlak, din, örf, adet, adap, haslet, gelenek görenek, İslam” gibi kavramların kullanıldığını da görmekteyiz (Yeniyol, 2016, s. 8).

Aynı zamanda değer kavramı milleti oluşturan unsurlar içinde kullanılmaktadır. Devleti ve milleti oluşturan unsurlar sayılırken bunlar devletin temel değerleri olarak tanımlanmaktadır. Sivren (2018, s. 50)’ göre “milli ve manevi değerlerin; milletlerin tarihsel süreçte meydana getirdiği, ortak yargılarının birikimi, oluşumu, kurallarının çoğaltılması, yaşanan topraklardaki

olaylara bakışı, insani ilişkilerde, diğer toplumlarla olan münasebetlerde kendini gösterdiği” ifade edilmektedir. Araştırmacıya göre bu ortak değerler çok olmakla birlikte, el sanatları, tarih, dil, din, bayrak, vatan, ülke sınırları, örf ve âdetler vb. unsurlar ile sporcu, yazar, sanatçı, siyasetçi, kanaat önderi gibi iz bırakan şahsiyetler, toplumun değerlerini yansıtan çeşitli kutlamalar, bayramlar vb. belli başlıklar altında milli değerler sıralanmakta ve bunları kültürlerin kendi önceliklerine göre de şekillenmektedir.

Değerleri iki aşamada ele almak mümkündür (Cevizci, 1999, s. 201);

1. İstendik sonuçları ortaya çıkarmaları açısından nesnel olgulara hitap eden araçsal ya da faydacı değerler
2. Bir nesnenin özünde olan potansiyel bakımından ortaya çıkarılan asli değerlerdir.

Araştırmacı bu tanımında değerlerin pragmatik ve içsel yönlerini ele almış ve bunlar üzerinden değerleri tanımlamaya çalışmıştır. Değerlerin farklı yönlerine değinerek değer kavramını işlevselliği üzerinden de ele almıştır.

Değer kavramını tam manasıyla açıklamak ve açıklığa kavuşturmak zordur çünkü değerlere dair birçok tanımların olması ortak bir değer tanımı yapılmasını zorlaştırmaktadır, farklı disiplinlerinde bu konuyu kendi işlevselliklerine göre tanımlamaları ve kendilerine göre yorumlamaları neticesinde değer kavramının ortak bir tanım etrafında toplanılmasını tartışmalı bir hale getirmiştir (Dilmaç 2002, s. 1–3).

Disiplinlerin ortak bakış açısını ele alacak olursak, değer tanımının en açık özelliği bireyin davranışsal boyutuna önem veren, bu boyutu şekillendirmeye çalışan ve bu boyutun olası sonuçları hakkında tahminler yürütmeye çalışan sosyal nitelikleri baskın olan olgular olduğunu ifade etmek mümkündür (Yorulmaz, 2018, s. 61–62).

Değerler insanın hayatına yön veren mana arayışında yol gösteren pusulalardır. Buna göre değerler, insanın hayata karşı bakışını ve bu bakıştan kaynaklanan davranışlarını ve inançlarını ortaya çıkaran ölçütlerdir. Değerler

kişinin yaşadıklarını benimsemesi, birlikte yaşam kültürünün güvenle inşa edilebilmesi ve toplumsal hastalıkların ortadan kaldırılabilmesi için gereklidir. Değerleri içselleştiren birey ve toplumların sağlıklı bir yapı inşa ettikleri ve değerleri yaşama ve yaşatma noktasında zorluk çekmedikleri sosyoloji açısından temellendirilmiş bir gerçektir (Kızıler & Canikli, 2016, s. 18).

Değerler kavramını, yapılan değerler tanımları doğrultusunda incelediğimizde değerlerin özelliklerine dair şu hususlar ön plana çıkmaktadır (Emiroğlu, 2019, s. 6–7):

1. “Kaynağı açısından değerler insanların inançlarının bir ürünüdür. Bundan dolayı hem bireyin hem de toplumun ilgi ve davranışlarına etki etme potansiyeline sahiptir.” Araştırmacıya göre değerler bireyin davranışsal ve duyuşsal boyutu üzerinde etkilidir. Bundan dolayı bireyin ve toplumun değerlerini bilmek o toplum hakkında bazı hususları tahmin etmemize vesile olacaktır.
2. “Değerler yapısı itibariyle somut bir anlayışa sahip değillerdir. Duygulardan bağımsız hareket alanına sahip değillerdir. Etkileşim kazandıklarında duyguların etkilenmesine ve yönlenmesine imkân tanırırlar.” Araştırmacı değerlerin sosyal hayatın içerisinde çevreden; aile, okul, medya, gibi çeşitli etki araçlarından model alma yoluyla kazanıldığını ifade etmiştir. Burada şunu da ifade etmek gerekirse; değerler model alma yoluyla ve sosyal etkileşimlerle yerini korurlar veya kaybolurlar. İnsanlar tarafından itibar gören değerler birileri tarafından kabulleniliyor ve model olabiliyorsa o değerlerin kalıcılığı artıyor ve devamlılığı oluyor. Toplumsal ve bireysel geçerliliğini kaybeden değerlerse belli bir zaman sonra kaybolurlar
3. “Değerler yapıları itibariyle dinamik bir karaktere sahiptirler. Değerler sahip oldukları dönem açısından, kabullenildikleri toplum açısından, içerdikleri yapıya göre değişikliğe uğrayabilirler. Zamanın gereksinimleri doğrultusunda toplum ve birey ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir değer ya da değerler silsilesi oluşturabilir. Bundan dolayı bazı değerlerden vazgeçilebilirken bazı değerlerde önem sırasında üste çıkarılabilir” Bu

görüŖe göre değerler canlı bir yapıya sahiptir. Değerler, dönemden döneme, toplumdaki topluma veya bir toplum içindeki farklı gruplara göre değişiklik gösterirler. Diğer yandan değerler zaman içinde de değişikliğe uğrayabilmektedir. Zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için toplum veya kişi yeni değerler benimseyebilir. Bu durumda da bazı değerlerden vazgeçebilir ya da en azından değerlerin önem sırası yeniden düzenlenir.

4. “Bir toplumu oluşturan ve üzerinde mutabık kalınılan ortak değerler vardır. Bu değerler bireyler ve toplum tarafından üzerinde uzlaşılarak inşa edilir. Bu durumda müşterek değerle sahip bireyler aynı davranışları gösterirler bu sayede toplumda bir ahenk sağlanılır ve toplum uzlaşı kültürüyle huzurunu devam ettirebilir.” Bu açıdan bakıldığında değerler sosyolojik açıdan öneme sahiptirler. Ancak toplumdaki bireylerin birbirine zıt değerlere sahip olmaları toplumsal huzuru kaçırdığı gibi çatışma ortamına da sebebiyet verebilmektedir. Bu farklılıklar ne kadar büyük olursa toplumsal çatışmada o kadar kaçınılmaz olur.

Bu görüşlere göre değerler, medeni bir toplum ve demokratik bir anlayış teşekkül etmek için ahlaki normlar ve standartlar benimseyen ve içinde bulunduğu topluma bunu benimsetmeye çalışan bir eğitim sürecidir. Bundan dolayı değerler eğitimi insani hakları gözetmeyi ve savunmayı, etnik unsurları gözetmeyi ve saygı duymayı, çevresel unsurlara önem vermeyi, politik, kültürel ve dinsel farklılıkları en iyi şekilde özümseyip saygıyla yaklaşmayı mensuplarına benimsetmektedir.

1.2. Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi çoğu disiplin açısından (sosyoloji, psikoloji, felsefe vb.) ele alınmıştır. Değerler eğitiminin nasıl olması gerektiği kaynağının ne olması ve temellerinin nasıl şekillenmesi gerektiğine dair birçok söylemde bulunulmuştur. Değerler eğitimi belli bir temel üzerine oturtabilmek ve disiplinli şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla bazı ilkeler geliştirilmiştir. Abacı (2018, s. 1)’ ya göre genel olarak, eğitim iki temel ilke üzerine kurulmuştur. Bunlar;

1. Kişiy e mesleki bilgi verip meslek edinmesini sağlamak ve onu hayata karşı hazırlamak.
2. Bireyin iinde bulunduğu toplumun kültürünü iiselleştirmesini sağlamak ve bu kültürü kendinden sonraki nesle aktarmasına katkı sağlamaktır.

Altun (2003, s. 10) da bunlara ek olarak c madde eklemesi yapmış ve eğitimin bir amacının da “değer aktarımı” olduğunu ifade etmiştir. Görüldüğü üzere değerler eğitimi kişinin bilişsel ve duyuşsal yönünü geliştirmede önemli unsurlardır. Değerler aktarılırken ve değerler eğitimi verilirken kişinin bunu iiselleştirmesine ve iinde bulunduğu kültüre uyum sağlamasına önem verilmiştir.

Varış (1998, s. 1) ise eğitimin amacına dair iki işlevin varlığından bahsetmiş ve bunları da şu şekilde ifade etmiştir;

1. Eğitimin genel amaçları: gelecek nesillerin topluma adapte olabilmeleri ve sağlıklı bir etkileşim kurabilmelerini sağlamak
2. Eğitimin zel amaçları: Bireylerin bilgi, birikim ve beceri kazanmalarını sağlayarak topluma adapte olmalarını sağlamak.

Yine araştırmacıya göre eğitimin amaçları arasında eski ile yeni arasında ilişki kurarak değerlerin dağılmasını önlemek için önemlidir. Buna göre değerler eski ile yeni arasında bağ kurmaya ve bu bağı güçlendirmeye çalışırlar. Bu sayede değer ve kültürün sonraki nesillere aktarımı hem daha düzenli hem de iiselleştirilmiş bir şekilde gerçekleşir.

Aydın (2013, s. 7) değerlerin öğretilmesindeki yaklaşımları ana hatlarıyla, birlikçi ve çoğulcu olmak üzere ikiye ayırır.

1. Birlikçi anlayışlara göre değerlerin doğrudan ğretimi veya aktarımı söz konusudur
2. oğulcu anlayışlarda bilişsel süreçler önemlidir ve değerlerin benimsetilmesinden çok değerlerin sunumu ve tartışılması söz konusudur.

Ülkemizdeki değer eğitimi uygulamaları, bu iki yaklaşımın karışımı bir anlayışla devam etmektedir. Değer ğretiminde, doğrunun tek olduğunu ifade

etmek ve bunu yeni yetişen çocuk ve gençlere öğretmek için birlikçi bir anlayış benimsenmektedir. Bu anlayışta olanlara göre, büyükler (anne, baba, öğretmen), çocuklara, değerleri açıklar, telkin eder ve benimsetmeye çalışırlar. Bu anlayışa karşı olanlar, doğrunun tek olmadığını ifade ederler ve çoğulcu toplumda öğretmenler, farklı bakış açılarıyla değerleri ortaya çıkarıp bunlar arasından seçimi öğrencinin kendisine bırakmakla görevlidirler.

Akbaş (2004, s. 86), değerler davranışsal yöne doğru hareket alanı sağladığında belli bir anlam ifade etmektedirler. Bunun içinde değerlerin sadece anlaşılması değil içselleştirilmesi de önemlidir. Aksi halde değerler sadece teorik alanın içinde kalacak ve pratiğe dönüşemeyeceklerdir. Bu tanıma göre değerlerin içselleştirilmesi önemlidir. Bu içselleştirmenin gerçekleşebilmesi ve pratiğe dönüştürülüp yaşam biçimi haline alması doğrunun ve yanlışın açıkça görülebileceği “değerler eğitimi” ile gerçekleştirilebilir.

Dünyanın küreselleşmesiyle, bilim ve teknolojinin gelişiminde hızlı bir dönüşüm gerçekleşmiştir ancak bu hızlı dönüşüm ve gelişim birçok olumsuzluğunda (güç savaşları, işgaller, maddecilik, mülteci sorunları vb.) ortaya çıkmasında neden olmaktadır. Bu gelişim ve değişimden değerlerde etkilenmektedir ve değerlerde de kayıplar ve yozlaşmalar görülmektedir. İçinde bulunduğu kültüre yabancılaşan nesil, ahlaki sorunlarla, sahtekârlıklarla, madde bağımlılıklarıyla, savaşlar ve mülteci problemleri gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu olumsuzlukların içine düşmektedir ve her geçen gün bu olumsuzluklara bir yenisi daha eklenmekte yeni nesil bunlarla uğraşmakta problem yaşamakta ve bu neslin içinde bulunduğu kültürden uzaklaştığı görülmektedir (Ekşi, 2003, s. 79–96).

Teknoloji alanındaki gelişmeler dünyanın farklı bölgelerindeki insanların bir birleriyle olan iletişim ve etkileşimini kolaylaştırmaktadır. Bu etkileşim farklı kültürlerin kaynaşmasını sağladığı gibi farklı kültürlerdeki olumsuzlukların birbirine etki etmesine de neden olmuştur. Bundan dolayı baskın bir yapıya sahip olan kültürler diğer kültürler üzerinde baskı kurmakta, küresel dünyada tek tip kimliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır, bunun sonucunda bireyler ve toplumlar benzer davranışlar göstererek milli kültür algısının korunmasına engel

olmaktadır. Bu durum gelecek kuşaklara kendi dinamikleri ve özellikleri olan müstakil bir “değer aktarımını” zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı da eğitimin temel amaçlarından biri “değer aktarımı” olmuştur. Globalleşen dünya karşısında devletler, kendi kültürlerini ve değer algılarını muhafaza etmek ve bunları gelecek nesillere anlatabilmek için eğitim sistemlerinde “değer eğitime” önem vermektedirler (Abacı, 2018, s. 2).

Dünya soyut kültür mirasına sahip çıkmak amacıyla UNESCO “Yaşayan Değerler Eğitimi Programı” projesi ortaya çıkarmış ve bu proje amacıyla değerlere sahip çıkmaya çalışmıştır. “Yaşayan Değerler Eğitimi Programı (YDEP)” Birleşmiş Milletlerin 50.yıl programlarındaki kutlamalar için 1995 yılında Brahma Kumaris tarafından hazırlanan bir projeden geliştirilerek; (Daha İyi Bir Dünya İçin Değerlerimi Paylaşalım” başlığı altında bir isim verilerek bu proje kapsamında on iki evrensel değer kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler mutabakatının ön sözündeki bir ilkeden hareketle dile getirilen bu tema: “Temel insan haklarına, insan varlığının onuruna ve değerine olan inancı yeniden pekiştirmek için... dir.” YDEP üç programının bu kapsamda belirlediği on iki evrensel değer şunlardır (Demir & Pilav, s. 21):

1. Dürüst olmak
2. Alçakgönüllü olmak
3. Mutlu olmak
4. İşbirliği içinde olmak
5. Sevgiyi önemsemek
6. Dünya barışını sağlamak,
7. Farklılıklara saygı göstermek,
8. Hoşgörüye sahip olmak,
9. Özgürlük anlayışına sahip olmak,
10. Sorumluluk sahibi olmak,
11. Sade ve anlaşılır olmak,
12. Birlik ve beraberlik olarak belirlenmiştir

Bu çalışma ve gelişmelere göre değerler eğitimi ele alındığında, bu çalışmalar değerleri öğretmeye yönelik girişimler olarak tanımlanabilir. Son

zamanlarda değerler eğitimi çalışmaları yoğunlaşmakta ve değerler eğitimi sistemleştirilmeye çalışılmaktadır.

Değerler eğitimi kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı ders müfredatlarında, adalet, gülümsemek, gerçeğe saygı, dürüstlük, özeleştir, sorumluluk, haysiyet, insana saygı, fedakârlık, dayanışma, sözünü tutma, nezaketli olma, hoşgörüyü benimseme, cesaret gösterme, sevmek, sadakatli olma, saygı duyma, okuma, sağduyu gösterme, şefkatli olma, sabır ve sebat, merhametli olma, çalışkan olma, teşekkür kültürü, gayret ve iyi niyet, toplumsal cinsiyet eşitliği ortamının oluşması ve ayrımcılığın kaldırılması gibi konuların işlenmesine önem vermiştir.

Bu amaçla 2009–2011 yılları arasında ki eğitim ve öğretim programlarında ilgili yılların ilk haftasındaki program ve derslerde kendisine Milli Eğitim Bakanlığı bağlı örgün eğitim kurumlarının bütün kademlerinde işlenmek üzere “İlk Ders Genelgesi” yayımlayarak okullara göndermiştir. Buna ek olarak 2006 yılında MEB’in yayımladığı “Değerler Eğitimi Yönergesi”nde İlköğretim “Türkçe Dersi Öğretim Programı”, MEB’in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı” yer almaktadır. Son olarak 2018 yılında yayımlanan “İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı” yer almaktadır (MEB, 2009–2011).

Değerler eğitimi, son yıllarda ülkemizde eğitimin önemli konularından biri haline gelmiştir. Konunun öneminin anlaşılması için, Millî Eğitim Bakanlığınca, 28–29 Mayıs 2010 da İstanbul Grand Cevahir Otel’de “Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı” düzenlenmiştir. Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu, konferansta eğitim sisteminde yeni bir felsefenin tartışılacağını belirterek, “İnsanlığın geleceğine dair iyimserliğin büyük ölçüde yıprandığı ve zorlu bir süreçten geçildiğini” söylemiştir. Bu süreçte manevi gelişimin, maddi gelişimin çok gerisinde kalmasının, dünya düzeninde ciddi kaygı verici bir gelişme olarak görüldüğünü, bu nedenle değerler üzerine yapılan araştırmalara kamuoyunun ilgisinin giderek arttığını kaydetmiştir. Bundan sonra da insanlığın geleceğinin adalet, barış, eşitlik, hukukun üstünlüğü, ahlaki değerlere bağlılık, çalışkanlık ve iyilik gibi değerlerin üzerinde yükseleceğini vurgulayarak; insanlığın geleceğini şekillendirecek ortak değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında en etkili aracın

eğitim olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle 18. Milli Eğitim şurasının temel konularından biri, “Değerler Eğitimi” olmuştur. Ancak, değerler eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalarda genellikle dinin temel değerlerinin alt başlıklarından bazılarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir (Önder ve Bulut 2013, s. 16–17).

Bu çalışmalarda görüldüğü üzere değerler ve değerler eğitimi üzerine somut adımlar atıldığı ve bu alanda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Milli Eğitim Bakanın da ifade ettiği insanlığın yıprandığı ve zarar görmeye başladığı ve bu zararlarının en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması için değerlere ve değer eğitimiye önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Değerlere sahip çıkarak, toplumsal ve bireysel bozulmaların önüne geçilmek amaçlanmıştır. Yine bu eğitim şurasında okullarda değerler eğitimiye yönelik yapılması gereken çalışmalar paylaşılmış sistemli bir şekilde değerler eğitimiye yönelik programlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Her toplum mensubu olduğu bireylerin gelişimi ve toplumun geleceği için değerlerini sonraki kuşaklara kazandırma girişiminde bulunmuştur. Değerlerin kazandırılmasında başvurulan yollardan biri eğitimidir. Eğitim, bu işlevi planlı etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Değerler, örgün anlamda okullarda ve eğitim programlarında son 15 yılda yer almaya başlamışsa da bu süreçten önce de gerek örtük program aracılığıyla gerekse programların farklı aşmalarında yer alarak eğitim sistemimizde yer almıştır (Demir, 2022, s. 1–24).

İnsani yaratılış inancı gereğinde Hz. Adem'den (a.s) bu yana insanlık ahlak eğitimine önem vermiştir ve tarihsel süreçte tüm kutsal metinlerde ahlak gelişimden bahsedilmiş ve ahlak eğitimi peygamberlerin öğretilerinde öncelikli hususlar arasında yer almıştır. Kutsal metinlerde sık sık ahlaki öğretilere vurgu yaptığını görmekteyiz. Örneğin kutsal metinlerdeki şu bölümlere baktığımızda ahlaki vurgular üzerinden yapılan değerlerin önemini görmekteyiz.

- “Bu cezalandırmanın sebebi şudur: Bir toplum, kendisinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimetleri değiştirmez. Hiç şüphe yok ki Allah hakkıyla işiten ve kemâliyle bilendir.” (Kur'an-ı Kerim, Enfal 53).

- “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilin ki o, ısrarla hayasızlığı, çirkin ve kötü işleri yapmayı emreder. Eğer üzerinizde Allah’ın lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiç kimse ebediyen temize çıkamazdı. Ancak Allah dilediği kullarını temize çıkarır. Allah her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.” (Kur’an-ı Kerim, Nur 21).

İncil ve Tevrat’ta da ahlaki değerlere önem verildiği şu mesajlarla bize göstermektedir;

- “Ey gençler hepiniz birbirinize karşı alçakgönüllülüğü kuşanın. Çünkü, Allah kibirlilere karşıdır, ama alçakgönüllülere lütfeder.” (Petrus, 1. Mektubu, 5:5)
- “Her bakımdan alçakgönüllü, yumuşak huylu, sabırlı olun, sevgiyle birbirinize sabredin.” (Pavlus’tan Efeslilere Mektup, 4:2)
- “Aranızda en üstün olan, ötekilerin hizmetkârı olsun. Kendini yücelten alçaltılacak, kendini alçaltan yüceltilecektir.” (Matta, 23,11–12)

Bunlar gibi birçok ayet ve mesajlara baktığımızda Kur’an-ı Kerimin ve diğer kutsal metinlerin insanı doğruya, ahlaklı olmaya sevk ettiğini görmekteyiz. Bu ilahi mesajlar Hz. Muhammet’ten (s.a.v) ve ilk vahiyden bu yana değer öğretisine vurgu yapıldığını göstermektedir. Değer öğretisi hem kutsal metinlerde karşımıza çıkmakta hem de insani öğretilerde karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda İslam’ın “Ey insanlar! Sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi soylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstününüz en çok takva sahibi olanınızdır. Allah bilendir, (her şeyden) haberdar olandır.” (Kur’an-ı Kerim, Hucurat 13) ayetinde bahsedildiği gibi İslam’ın “takvalı” olanı üstün kılması İslam dinin ahlaki değerlere ne derece büyük önem verdiğinin bir göstergesidir.

İncil ve Tevrat’ında mesajlarının Kur’an-ı Kerim’in “üstünlük ancak takvadadır” mesajıyla örtüştüğü görülmektedir. Bu da kutsal metinlerin değer öğretisine vurgu yaptığının bir göstergesidir.

Kutsal metinlerde karşımıza çıkan “takva” kelimesi ise; kişinin başkasının gönlünü incitmekten çekinmesini, yaratanına karşı saygı ve sorumluluk duyma hassasiyetini, sorumluluk bilincini, kötülükten ve günden vazgeçme isteğini, kişiyi iyiliğe ve hayra sevk etme isteği anlamlarına gelmektedir (İslam Ansiklopedisi, 2010, s. 484–486).

Kutsal metinlerde görüleceği üzere değerler eğitiminin köklü bir geçmişi vardır. Bu öğretiler değerler eğitimi alanında çalışmaların yapılmasına da önemli bir katkı sağlamıştır.

Günümüzde bazı değerlerin, ırk, din, dil, gelenek ve görenek, sanat anlayışı ve tarih gibi eğitimin toplumsal düzenin sağlanmasında ve sürdürülmesinde ve kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasında bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Köklü bir geçmişe sahip olan bu değerlerin daha disiplinli aktarılması ve topluma kavratılması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle değerler eğitimi kavramı ve disiplini ön plana çıkarılmıştır.

Yaman (2015, s. 45), diğer birçok ülkede ortaya çıktığı gibi Türkiye’de de bireysel değerlerde önemli erozyonlar olduğunu belirtmektedir. Bu erozyon sürecinin insanlık tarihinde tehdit unsuru haline geldiğini ve insanların mevcut değerlerden uzaklaşmaya başladıkça değerlerini kaybedecekleri konusunda uyarılarda bulunuyor. Değerler eğitimi olarak tanımlanan bu eğitim biçiminin, bu kötü gidişatı düzeltmek için tasarlandığı bilgisini paylaşmaktadır.

Araştırmacının bu görüşünden hareketle şunları ifade edebiliriz; değerler eğitimi bazı ilke ve amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir. Bu ilke ve amaçları gerçekleştirirken bazı araçları kullanmaktadır. Değerler eğitimi sadece içinde bulunduğu disipline hizmet etmez aynı zamanda kişilik gelişiminde ve toplumun belli ilkeler etrafında toplanmasına hizmet etmektedir.

Değerler eğitiminin amaçları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Işık, 2021);

- Dürüst karakterli bireyler yetiştirmek,
- Temel değerlerin kuvvetlendirilmesini sağlamak

- Bireylerin bilişsel alanında, psikolojilerinde gelişim sağlamak
- Kişinin sosyal gelişim alanlarını etkileyecek ve toplum için faydalı olacak temel değerleri edinmelerini sağlamak,
- Bireye yaşam yoluyla edindikleri değerleri açıklama fırsatı vermek,
- Kişilik ve değerler eğitiminin aile ve okul işbirliği içinde paralel çalışmasını sağlamak
- Sorumluluk algısını desteklemek
- Milli ve manevi değerleri hayata geçirmesine katkı sağlamak
- Değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak.
- Toplumsal ilişkilere saygı gösteren, ahlaki ve toplumsal değer normlarına uyan bireyler yetiştirmek.
- İlkesel duruşlu, inançlı ve kültürel değerlerine sahip çıkan nesiller yetiştirmektir.

Buna göre değerler eğitiminin amaçları sadece kişinin gelişimine katkı sağlamak değildir. Aynı zamanda hem toplumun inşasında ve düzeninde hem de farklı disiplinlerin kendi içerisindeki ilkelerinin belirlenmesinde de önemli rol oynamaktadırlar. Bu amaçlar doğrultusunda değerler eğitiminin bazı özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Değerler eğitiminin temel özellikleri şunlardır (Yılmaz, 2006, s. 23–67);

- Değerler boşluğu kabul etmez: değeri olmayan insan yoktur; Kötü değerlerle donanmış insanlar olabilir.
- Kalıtsal değildir; çevresel faktörler tarafından şekillendirilir: Değerler genetik yollardan geçmez; aile ve okul gibi ortamlarda öğrenilir.
- Yaşayarak, görerek ve hissederek öğrenilir:

- Zihin, kalp ve davranış üçgenine uyar: zihin ikna olmalı, kalp kabul etmeli ve beden sergilemelidir.
- Reddedilme, belirginliğine göre şekillenir: Değerler, toplumsal ve kurumsal kabul ve reddedilmeye göre şekillenir.
- İç ve dış tutarlılığı gerektirir: Hem değerler arasında hem de söylem ve eylem arasında tutarlılık gereklidir.

Değerler eğitiminin bu özelliklerine bakıldığında değerlerin çevresel faktörlerle şekillendiği, kişinin ihtiyaçları doğrultusunda geliştiği görülmektedir. Değerlerin tutarlı olması, birleriyle sıkı bir bağlarının olması ve toplumsal kabule dayalı olarak varlıklarını devam ettirmesi değerlerin ve değerler eğitiminin yapısını şekillendirmektedir. Şekillenen bu yapı değerler eğitiminin işlevselliği ve ne işe yaradığı hakkında da bizlere bilgi vermektedir.

Değerler Eğitimi ne işe yarar (Işık, 2021):

- Çocuğun karakteristik yönlerini ortaya çıkarmak ve işlemek.
- Bireyin farklı değerler üzerine fikirlerini ifade etmelerine fırsat tanıtır.
- Kişinin dikkatinin yararlı kültür değerlerine ve bu değerlerin korunmasına yönlendirir.
- Bireylerin değerlere dayalı bir hayat sürmelerini sağlar
- Toplumsal ahlaki değerleri korur.
- Düzenli okuma ve çalışma alışkanlığı kazandırır.
- Bireylerin topluma değer katıp, karşılıklı saygı içinde yaşama yeteneklerini geliştirir.
- Bireylerin, toplumun ilkelerine ve kendi değerlerine saygı göstermelerini sağlar ve bu sayede daha barışçıl ve adil bir toplum oluşturur.
- Bireylerin sosyal düzene uyumunu artırır
- Olumlu davranış modelleri geliştirir
- Topluma katkıda bulunan bireylerin gelişmesini teşvik eder.

- Toplum ve aile değerlerini benimseyen, bu değerlere saygı gösteren bireyler yetiştirir ve bu sayede daha güçlü bir toplum oluşturur.
- Bu eğitim, toplumun değerlerini yeni nesillere aktarır ve bu sayede toplumun uyumu ve ahenkli işleyişi desteklenir.

Değerler eğitiminde bilişsel hedeflere ek olarak, vatansever, saygılı, dürüst ve adil olmak gibi birçok duyuşsal hedefi de vardır. Beane (1990), duyuşsal eğitim hedeflerinin sosyal ilişkilerin ve kişisel çıkarların bir araya gelmesiyle ilgili bilgi, beceri ve değerleri içerdiğini belirtmektedir. Ona göre duyuşsal eğitimde benlik algısı, değerler, ahlak, etik, inançlar, toplumsal eğilimler, takdir duyguları, beklenti ve tutumlar yer almaktadır (Beane, 1990; akt. Webb, 2005, s. 14).

İyi bir karakter bireyin yaşam olgusu içerisinde kendini güçlü hissetmesine imkân tanırken aynı zamanda da hayat başarısının yüksek olmasına da katkı sağlamaktadır (Nzeocha, 2009, s. 2).

Meydan (2014, s. 95)'a göre kişiler mekanikleşmiş ve buna göre kodlanmış bir araç değillerdir; kıskanç, değer veren, sevmeyen, coşkulu vb. birçok özelliği bulunan ve bu özelliklerini duygusal ve mantıksal ilkelerle kullanan biyolojik bir canlılardır. Bireyin zekâsı ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra duyuşsal olarak olumlu ve olumsuz yönlerinin de olduğu bir canlıdır. Tüm bu yönleri dengeli şekilde kullanmazsa sağlam bir kişilikten söz edilemez.

Aydın (2011, s. 43)'a, göre öğretmenlik faaliyetleri sadece bilişsel becerilerin geliştirilmesi ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda öğrencilere duygu, davranış, tutum vb. konuları da öğretmektedir. Onu bütün yönleriyle ele almakta bütüncül bakış açısıyla onun eğitimsel bütünlüğünü sağlamaktadır.

Araştırmacıların bu yaklaşımları değerler eğitiminin değerler eğitiminin hem bilişsel yönünün hem de duyuşsal yönünün olduğunu ve bu iki yönünde kişilik gelişiminde çok etkili olduğunu göstermektedir. İyi bir kişilik sağlıklı bir beden yapısı ve duyuşsal açıdan hedefine odaklanmış bir toplum yapısını geliştirmektedir.

Değerler eğitimi Altan (2011, s. 56)'a göre;

- Öğrencilerin sevgi ihtiyaçlarına, saygı görmelerine, eşit yaşamalarına, sorumluluk ve dürüstlük gibi bazı evrensel değerleri anlamalarına yardımcı olmak,
- Doğru değerleri kabul etmelerine imkân tanımak
- Yaşamlarını bu değerlere göre şekillendirmelerine yardımcı olmaktadır.
- Açıkça ifade edilen ya da edilmeyen değerleri kavratmak,
- Öğrencileri belli kurallara göre organize etmek,
- Ahlaksal gelişimlerine etki etmek ve
- Karakterlerini iyi yönde etkilemektir.

Buna göre değerler eğitimi, toplumu oluşturan bireylere neyin önemli olduğunu, neyin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanması gerektiğini gösterir. Bu sayede birey ve toplum herhangi bir durum karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğinin farkına varır ve kendisi için faydalı olanı seçmeye yönelir.

Değerler eğitimi sistematik ve programlı bir şekilde verilmesinin önemi çok fazladır bu amaçla eğitim öğretim kurumları önemli yer tutmaktadır. Değerler eğitimi çerçevesinde eğitim kurumlarının bireye aşıladığı genel değerler incelendiğinde (MEB, 2010);

- Vatan sevgisine sahip olmak,
- Temizlik şuuruna sahip olmak,
- Beden sağlığına dikkat etmek,
- Örgütlü olmak,
- Adaletli olmak,
- Yaratıcı düşünceye sahip olmak ve
- Girişken olmak gibi birçok değeri kapsadığı görülmektedir.

Bunda dolayı eğitim kurumları öğrencilere hayatta neyin önemli olduğu hususunda neyi tercih etmeleri gerektiği konusunda hem rehberlik ederler hem de öğretici bir rol oynarlar.

Ahlak ve kişilik eğitimi üzerine birçok çalışması olan Kanad (1951, s. 10), değerler eğitiminde önemli olan hususlarla alakalı okullara yönelik;

- Okullarda ne tür insanlar eğitilmelidir?
- Okulların temel amacı ne olmalıdır? gibi soruları sordu.

Bu sorulara yönelik aldığı yanıtlarda şu hususların önemli olduğunu ifade ederek değerler eğitiminin önemine vurgu yaptı.

- Okullardan çıkacak neslin onurlu, adil, cesur, görev ve dürüstlük duygusu yüksek, kısacası ahlaki bir karaktere sahip olmasının istenildiğini gözlemledi.

İdealist anlayışa göre değer eğitimi, öğrencilere değer verilen davranışları ve genel olarak iyi insan örneklerini modellemeyi içerir. Bu durum insanların iyi, ahlaki ve demokratik bir anlayış içerisinde yetişmesi açısından önemlidir. Her daim başkalarına saygılı, anayasal normları kabul eden, toplumsal ilkeleri benimseyen, toplumun refahı için çalışan bir anlayışı değerler eğitiminin prensipleri doğrultusunda uygulayabiliriz (Yel & Aladağ, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığının eğitim programlarını belirleyen Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2023 yılında yaptırdığı “21.Yüzyıl Becerileri ve Değerlere Yönelik Araştırma Raporuna” göre (MEB, 2023), değerler eğitimi köklü bir geçmişe dayanıyor olsa da 21. yüzyıl problemleri arasında dile getirilen hususlardan olmuştur. Çünkü insanın manevi hasletlerinden uzaklaşıp metalaşması değerlerin unutulmasına yol açmaya başlamıştır. Bu durumda değerlerin unutulmasına karşı değerler eğitimi alanında yapılan çalışmalar daha da arttırılmıştır. 21.yüzyılda değer eğitimi konusunda ortaya çıkan boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır. Toplumda değerler alanında ortaya çıkan bu boşluklar zorlamayla veya baskıyla yeniden topluma benimsetilemeyeceğinden “değerler bilinci” oluşturmaya çalışan bilim adamlarının görüşlerine başvurulmuş, bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamaları istenmiştir ve bu konuda çalışmalar yapan rehberler ortaya çıkmıştır.

1.3. Değerler Eğitiminin Tarihi

Değerlerin sosyal alanının ortaya çıkış noktası ve temel kaynağı insan tabiatıdır. İnsan tabiatı, aynı zamanda, değerlerin de önemli bir bileşeni olan, birlikte yaşama hayatının ve toplumsal değişim isteğinin de esas kaynağıdır. İnsan zihninin değişmez yapısının sonucu olarak, insanın toplumsal hayatı yaşamasının ve birlikte hareket etmesinin bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır (Yazıcı, 2014, s. 209–223). Araştırmacıya göre ilk insandan itibaren birlikte yaşama kültürü önemini korumakta ve toplumsal hayata uyum sağlamak için bir takım anlayışlar uygulanmaktadır. Değerler eğitimi de bu uygulamaların başında gelir. Buna göre İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana değerler eğitimi varlığını hep korumuştur.

Karakterli birey algısı çok uzun yıllardır İngiliz kaynaklarında yer almaktadır. Ancak karakter eğitimi kelimesi kavram olarak ABD kaynaklarından alınmıştır (Kaya & Erişen, 2020, s. 330–354). 1960-1970’li yıllardan önce karakter eğitiminin klasik yönleri gün yüzündeyken 1960-1970’li yıllarda ilerlemeci eğitim anlayışının etkisiyle ahlaki eğitimin değeri ön plana çıkmış ve buna göre bir eğitim anlayışı benimsenmeye çalışılmıştır (Vessels, 1998, s. 16–17).

1968’li yıllarda karakter gelişimini ve eğitimini daha disiplinli hale getirmek için karakter eğitim programları açılmış ve enstitüler kurulmuş. Bu programlar ile değerler eğitimi ve karakter gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır (Mulkey, 1997; akt. Kuzu, 2015, s. 14).

Toplumlar ve devletler, değerlerini kendilerinden sonraki nesillere kazandırmak ve aktarmak için birçok proje geliştirmişlerdir. Bu projeler toplumun gelişimi sürecinde etkisini göstermekle birlikte, toplumsal algının da davranışlarına, tutumlarına ve değerlerine göre de şekillenmektedir. Değerlerin içselleştirilip benimsenmediği sürece, davranışa dönüşmesinin önü engellenmekte ve değerler yüzeysel kalmaktadır. Bu durum eğitimciler, bilim adamları ve yöneticiler tarafından fark edilerek ve bu durumun üzerinde durularak yeni

projeler geliştirilip yeni kararlar alınmaya çalışılmıştır (Aydın & Gürler, 2018, s. 54).

Değerler eğitimine dair birçok çalışma, program ve projeler üretilmiştir. Örneğin; MEB'in ders müfredatlarında yaptığı yenilikler, sosyal sorumluluk projeleri, bu alanda yazılan eserler, değerler eğitimi alanında yapılan oyun temelli projeler vb. bu proje ve çalışmalarda kişiden hedeflenen davranışlara ulaşması ve içinde bulunduğu toplumun değerlerini benimseyerek karşılaştığı olayların çözümlenmesinde bu değerleri kullanması olmuştur (Kıncal, 2007, s. 26).

Bu projeler incelendiğinde bireylerin olumlu yönde hareketinin olduğu ve bireylerin yakın çevrelerine, ailesine sonra da toplumuna karşı kendilerinden beklenen gelişmeleri gösterdikleri gözlenmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar hem bireysel gelişime katkı sağlamış hem de toplumsal etkileşimi arttırmıştır.

Tarhan (2011, s. 54)'a göre 21.yüzyılın getirdiği yaşam koşulları ve teknolojiye sağlanan gelişim insanlarda hızlı değişim ve dönüşüme sebep olmuş ve hızlı bir ilerlemenin önünü açmıştır. Ancak bu hızlı ilerle bazı olumsuz durumları da ortaya çıkarmıştır. Bundan olumsuzluklar kapsamında bir birçok değer unutulduğu ve göz ardı edildiği gözlenmiştir. Maddi ve manevi değerlerin yitirildiği bunun yerine hırs ve çıkarların aldığı görülmüştür. Oysa insanı anlamlı kılan geçmişiyle arasında kurduğu bağdan ortaya çıkan kişilik özellikleridir.

Araştırmacıya göre bu durum sadece bireyler için değil aynı zamanda toplumlar ve milletler içinde önemlidir. Bir milleti oluşturan unsurlar; ortak tarihi ve ortak kültürü paylaşımlarıdır. Tüm bu unsurları anlamadan bu unsurlara aykırı davranan birey içinde bulunduğu toplumda yitip gidebilir veya içinde bulunduğu toplumla çatışmalara yol açabilmektedir. İnsanın, iyi olması dolaylı yoldan içinde bulunduğu toplumun da iyi yönde evrilmesine katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı bireyler içinde bulunduğu toplumun değerlerini benimsemeli ve gelecek nesillere aktarmalıdır.

Hayatın gayesinin olumlu yöne evrilmesi, bireyin davranışlarının, hedeflerinin ve buna göre yaşam standartlarının oluşması değerler sayesinde olur.

Bireylerin hem çevreyle hem de toplumla olan etkileşimleri, zamanla yazılı veya yazısız bazı ahlaki kural ve prensiplerin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu ilkelerin gelişiminde sosyoloji, psikoloji, din, teknoloji ve bunun gibi unsurların etkisi olumlu veya olumsuz yönde olmuştur.

Değerler eğitimi hakkında görüşlerini ele aldığımız araştırmacılara göre hem toplumun hem bireyin gelişimi değerlerin içselleştirilmesi ve iyi bir şekilde aktarılması milli yapının asli unsurlarındandır. Bir ulusun temel ilkelerini tanımlamak ve değerlerini ayakta tutabilmek onun kendi değerlerine sahip çıkmasıyla mümkündür. Yukarıda ifade edilenlere göre değerlerin sadece yaşanılması değil sistemli bir şekilde de aktarılması da önem arz etmektedir.

Tarih boyunca değerler eğitimi değişim ve dönüşüme uğrayarak farklı şekillerde uygulanmıştır. Değerler eğitimi tarihimizin içinde önemli bir yer almış ve sistemli bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

Ülkemizde değerler eğitiminin tarihsel aşamaları ve değerler eğitimi eğitim programları şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

➤ **1913–2005 Yılları Arasında Türkiye'de Değerler Eğitimi**

- Osmanlıda devleti Meşrutiyet döneminde, eğitim konularının tartışmaya açıldığı ve eğitim üzerinde çalışmaların planlandığı dönemlerdir. 1913 yılında kabul gören «İlköğretim Geçici Yasası» topluma değerleri benimsetmek ve değer kazandırmakla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu cihette bazı dersler planlanmıştır. Bu derslerden bir tanesi Musahabat-ı Ahlakiyye (Ahlak Sohbetleri) dersidir. Bu dersi alan öğrencilerle değerler üzerine muhabbetler yapmaya ve bunlar benimsetmeye yönelik programlar yapılmıştır (Maarif Vekâleti, 1924, s. 25–31).
- 1922 tarihli eğitim programında ise Malumat-ı Medeniyye (Medeniyet Bilgileri) dersi programa konulmuştur. Bu derste çocuklara demokratik değerler kazandırılmaya çalışılmış ve iyi yurttaş profili oluşturulmak istenmiştir (Yaşar, 2018, s. 312).
- 1924 yılında "İlk Mektepler Müfredat Programı" yayınlanmıştır. Bu programda öğrencilere bireysel ve toplumsal değerlerin kazandırılması

gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede sistemli bir eğitim ğretim programı uygulanmaya çalışılmıştır. Ders programları daha sistemli hale getirilmiş ve okullar aktif rol oynamaya başlamıştır (Demir, 2022, s. 1–24).

- "Musahabat-ı Ahlakiye" ve "Malumat-ı Vataniyye (yurt bilgisi)" derslerinde Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının yaşadıkları vatan hakkında bilgi sahip olması hedeflenmiş ve yurttaşlara hak ve görevlerin anlatılması ve bunları benimsemesi istenmiştir (Yaşar, 2018, s. 316).
- Hayat Bilgisi dersi uygulamaya konulmuş bu dersle birlikte bireylerin dayanışma hissiyatları arttırılmaya çalışılmıştır. Dayanışma ruhu oluşan vatandaşlardan ülkeye değer katma noktasında çalışmaları benimsenmiştir.
- Yurttaşlık Bilgisi dersinde vatandaşlara özellikle dev ve sorumlulukları hatırlatılmış ve bunların üzerinden sorumluluk ve alışkanlık değerleri vurgulanarak iyi bir yurttaş anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır.
- 1936 programı, cumhuriyetin anlayışının ve yönetiminin topluma kazandırılması amacıyla cumhuriyet sistemine uygun kişilikler yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bireylerin cumhuriyet ilkelerine bağlı bir şekilde geliştirme gayesi taşımaktadır (Yaşaroğlu, 2023, s. 2).
- Programın rtk ve yaygın eğitim ilklerinde bireyin düşünce ve beden gelişiminin yanında kişilik gelişimi de vurgulanmıştır.
- Öğretim ilkelerinde, Atatürk İlke ve İnkılaplarına uygun ve bu inkılapları uygulayan, laik yurttaşlar yetiştirmek amaçlanmış ve milli değerlere vurgu yapılmıştır.
- Aile bilgisi, Türkçe, hayat bilgisi, tarih, yurt bilgisi gibi dersler değerler eğitimi bakımından önemli görülen dersler arasındadır.
- Hayat bilgisinde doğa sevgisi ve doğayı şekillendirme bilgisi, vatanseverlik ve yurt bilgisi dersinde milli unsurlar ön planda tutularak yurttaşların vatana bağlı ve vatani için fedakârlık yapabilen anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır.
- II. Milli Eğitim şurasında şuranın ilk gündem maddesi olarak toplumun beklentileri göz önüne alınmış ve hızlı değerışim ve dönüşüm karşısında yaşanan uyum sorunlarına karşı "Okullarda ahlak terbiyesinin

geliştirilmesi" adı altında programlar belirlenmiştir. Bu gündem maddesine bağlı olarak "Ahlak Eğitimi Komisyonu" kurulmuştur. Bu sayede değerleri eğitimi kontrol mekanizması içinde uygulamaya konulmaya çalışılmıştır (Maarif Vekâleti, 1943, s. 1–2).

- 1948 programında, değerler eğitimi açısından ortaya çıkan ilk gelişme değerler eğitimi programının amaçlarının toplumsal, kişisel, insanlık ilişkileri ve ekonomik hayat bakımından başlıklandırılmış olmasıdır (Arslan, 2007).
- Eğitim ve öğretim ilkelerine ek olarak getirilen "kişiliğin sağlanmasına uygun çevre ve kişilik (şahsiyet) ilkeleri", karakter eğitimi bağlamında ele alınabilecek başlıklar olarak programlarda yer almaya başlamıştır.
- Hayat bilgisi dersinin hedeflerinde karakter gelişimine katkı sağlayacak şekilde sevgi, saygı, doğruluk, sorumluluk gibi değerlere doğrudan yer verilmiştir. Bu dersin hedeflerinde bilimselliğe de yer verilerek hem biliş yönünden hem de duyuş yönünden gelişim sağlanmaya çalışılmıştır.
- Tarih dersinde geçmişe vurgu yapılarak, geçmişte yaşanan olumsuzluklara bir daha düşmemek adına milli değerler ve vatanseverlik gibi değerler konulmuş, coğrafya dersinde ülkenin içinde bulunduğu coğrafyayı tanımak adına doğa sevgisi ve vatanseverlik gibi değerler yer almaktadır
- 1962 yılında eğitim daha disiplinli hale getirilmeye çalışılmış ve ciddi adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla "İlkokul Program Taslağı" hazırlanmış ve bazı okullarda uygulamaya koyulmuştur. Taslak programdaki "Türk Milli Eğitim Hedefleri" ve "İlköğretimin Amaçları" başlıkları altında “barış, sevgi, saygı, nezaket, hoşgörü” gibi değerlere yer verilmiştir (MEB, 1962, s. 1–20).
- Aynı genelgeye göre 1962 taslak programındaki değerler eğitiminin gelişmesi açısından oldukça önemli olan ve değerler eğitime katkı sunan “tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi” derslerinin "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında toplanılması olmuştur. Dersin amaçları arasında yurtseverlik değerinin ön planda olduğu görülmektedir

- Öğretimin amaçlarında model alarak ve göstererek eğitim verme ön plana çıkmıştır. Bu amaçla "Geçmişte milletine ve devletine iyilikleri dokunmuş olan büyük Türk adamlarının hayatlarına yer verilmiş ve hizmetlerine karşı öğrencilerde hayranlık uyandırmak" ifadesi, değerler eğitiminde örnek olma ve biyografi yolu ile öğretim gibi yöntemlere yer verilebileceğini göstermektedir.
- Bu genelgede 1962 program taslağında, "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersinin adı "sosyal bilgiler" dersi olarak güncellenmiştir. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarında kişinin iletişim ve ilişki becerilerini geliştirmek amacıyla "saygı, farklılıklara saygı, sevgi, barış, yardımseverlik, vatanseverlik, doğruluk, konukseverlik, temizlik ve aile birliğine önem verme" gibi değerler yer almıştır.
- Hayat bilgisi dersinde günün ihtiyaçlarına binaen doğa sevgisi, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, sevgi, saygı, doğruluk, tasarruf, çalışkanlık ve dayanışma gibi değerlere vurgu yapılmıştır.
- 1997 yılında sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmiş ve öğrencilerin kesintisiz olarak eğitim öğretimi görmeleri ve mezun olmaları sağlanmıştır (MEB, 1996, s. 1–20).
- 1998 yılında yeni eğitim programları ve uygulamaları ortaya koyulmuştur. Bu Programlarda Milli Eğitimin amaçlarına göre; "Atatürk İnkılap ve İlkelerine bağlı, Türk Milletinin milli, ahlaklı, insani ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; beden, zihin, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip bireylerin yetiştirilmesi" amaçlanmıştır.
- Bununla beraber genel amaçlarda "insan haklarına saygı, sorumluluk ve bilimsel düşünce; Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinde ise eşitlik ve bilimsellik" gibi değerler vurgulanmıştır.
- 1998 yılı eğitim programlarında hayat bilgisi, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi gibi dersler değerler eğitimi bakımından oldukça önemlidir.

- 1998 yılı hayat bilgisi dersi öğretim programında sevgi, bağımsızlık, duyarlılık, saygı, güven, dayanışma, aile birliğine önem verme, çalışkanlık, demokrasi, sorumluluk ve temizlik değerler yer almıştır.

➤ **2005–2018 Yılları Arasında Türkiye'de Değerler Eğitimi**

- Yapılandırmacı yaklaşımın eğitim sisteminde önemsenmesiyle birlikte 2004 yılında tekrar program geliştirme çalışmaları başlatılmış, taslak öğretim programlarının ön uygulamasından sonra, program 2005–2006 eğitim öğretim yılında uygulamaya koyulmuştur (Demir, 2022, s. 1–24)
- Bu programda değerler eğitimine, programların içinde yer verilmiş, özellikle sosyal içerikli olan sosyal bilgiler ve hayat bilgisi gibi derslerde değerler ve değerler eğitimi, ayrı birer başlık olarak ele alınmıştır. Sosyal bilgiler ders programında ilk kez değerler başlığı altında değer kavramının bir tanımlaması yapılmış, değerlerin özellikleri anlatılmış, programda yer alan değerlere ilişkin uygulamalar konulmuş, bu değerlerin nasıl kazandırılacağına ve benimsetilebileceğine ilişkin değer öğretimi yaklaşımlarına yer verilmiştir.
- 18. Milli Eğitim Şurasında, değerler eğitimine farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmış ve değerler eğitiminin işlevsellik yönün yanı sıra değerler eğitiminde değer aktarmanın okulun görevlerinden biri olduğu vurgulanmış ve programlarda değerlerin yalnızca telkinle değil, ulusal ve evrensel değerlere ilişkin farkındalık kazandıracak farklı yaklaşımlarla kazandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte değerler eğitimi paydaşlarında biri olan öğretmeni yetiştiren kurumlarda da önemsenmesi gerektiği ve öğretmen yetiştiren kurumların programlarına değerler eğitimi ile ilgili bir ders koyulması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2010, s. 1–15).
- Birleşmiş Milletlerin kuruluşunun 50.yıl dönümü için hazırlanan programlarda "daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım" düşüncesinden yola çıkılarak "Yaşayan Değerler Eğitimi Programı" adı altında ülkemizde de uygulanmıştır.
- Yaşayan değerler eğitimi programı; iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçakgönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik,

hoşgörü ve birlik olmak üzere 12 değere odaklanan ve etkinlik temelli değerler eğitimi uygulamalarını içeren bir projedir (Demir & Pilav, s. 21).

- 2017 eğitim öğretim taslak programlarında değerler eğitimine farklı bir başlıkta yer verilmiştir. Ancak söz konusu programlarda öğrencilere kazandırılması öngörülen değerlerin sayısı farklılaşmış, bazı öğretim programlarında bu sayı, 35'in üzerine çıkmıştır (Kart & Şimşek, 2020, s. 9-44)
- 2018 yılında eğitim öğretim programlarına son hali verilerek yürürlüğe konan ve halen okutulan programlarda eğitim sisteminin temel amacı olarak "Değerlerimizi tanıyan ve değerlerin yetkinlikleriyle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmek" olarak belirtilmiştir (Meydan, 2019, s. 13)
- Buna göre 2018 eğitim öğretim programlarında değerlere daha çok yer verilmiş ve değer kazanmada yetkinlikler merkeze alınmıştır. Değerlerin hayata geçirilebilmesi için yetkinlikler oldukça önemli görülmüş ve değerler ile yetkinliklerin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği vurgulanmıştır. Değerler, programlarda ayrı bir ünite veya ayrı bir öge olarak görülmeyip, programın tüm öğelerinde yer almıştır.
- Ders programlarında kök değerlere yer verilmiştir. Bu kök değerler; "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik" olarak belirtilmiştir.

2010 yılında toplanan Milli Eğitim Şurası, 18. Millî Eğitim Şûrası Kararları arasında da değerler eğitimiyle ilgili alınan kararlar şu şekildedir (MEB, 2010, s. 10-12):

1. "Değerler ve Eğitimi Projesi" ve "Sanat İnsanı Yetiştirme Projesi" adı altında programların hazırlaması ve uygulamaya konması
2. Ulusal ve uluslararası değerler birlikte düşünülerek öğretim programlarında, değerler eğitiminde değer aktarımı yerine değer eğitiminin daha çok benimsetilebilmesi için farkındalık kazandıracak yaklaşımlara öncelik verilmelidir

3. Değerlerin bireyin tercihine bağlı olduğu ve toplumu oluşturan unsurların benzer tercihlere sahip kişilerden oluştuğu vurgulanmalı ve bu süreçte öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalıdır.
4. Görevdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitimi yer almalı ve öğretmen yetiştiren programlara değerler eğitime yönelik bir ders konulmalıdır.
5. Değer farklılıklarının ülkemiz açısından zenginlik olduğu vurgulanmalı ve bizi bir arada tutan ortak değerlerimizin de var olduğu bilinci topluma kazandırılmaya çalışılmalıdır.
6. Değerler eğitime yönelik eğitim-öğretimin her kademesinde STK'larla ortak hareket edilerek fikir transferinde bulunulmalı ve branş öğretmenlerinin birlikte kullanabilecekleri program ve materyaller geliştirilmelidir.
7. Değerler eğitime, sadece okul döneminde değil okul öncesinden de başlayarak yaygın eğitim dâhil olmak üzere eğitim-öğretimin her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmelidir. Değerler eğitimi konusunda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile işbirliğine gidilmeli, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından ve sosyal medyadan faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
8. Değerler eğitimi açısından olumlu ve örnek davranışlar sergileyen öğrenciler ödüllendirilmeli ve bu ödüllendirmeye diğer öğrencilere teşvik edici unsurlar uygulamalara yer verilmelidir.
9. Değerler eğitiminde, medya ve sosyal medya ilişkisi konusunda farkındalık uyandırılmalı ve bunun için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
10. Öğrencilerin akademik başarılarıyla birlikte değerlerin oluşumunda önemli yeri olan vicdana ve merhamete hitap eden duygusal gelişime, toplumsal ve bireysel ilişkileri ele alan sosyal gelişim ve içsel zekânın da gelişimine önem verilmelidir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010/53 nolu genelgesinde değerler eğitiminin kapsamı şu şekilde ifade edilmiştir: "Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden

koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır.”

Bu genelgeye göre değerler eğitimi projesi çerçevesinde gerçekleştirilmek istenen hedefler şu şekilde belirtilmiştir (MEB, 2010/53):

- İnsan tabiatına uygun değerlerin öğrencilere kazandırılması,
- Erdemli davranışların bireye kazandırılması
- Değerler algısına karşı hassaslık oluşması
- Değerlerin davranışsal yöne dönüştürülmesi.
- Uygun ortamda değerlerin geliştirilmesi
- Değerlerin benimsenmesi için pekiştirilmesi,
- Öğrencilerin sorumlu olma yanlarının geliştirilmesi,
- Öğrencilerin akademik çerçeve de geliştirilmesi
- Öğrencilere hayatta kılavuzluk edecek değerlerin oluşturulması
- Değerlerle kuşatılmış bireylerin yetiştirilmesi.
- Tarihsel bilincinin değerler çerçevesinde öğretilmesi
- Kültürel birikimimizin değerlerimizle kuvvetlendirilmesi,
- Eğitim kurumlarının çevresinin etik değerlere uygun olarak şekillendirilmesi
- “Ahlak Temelli Disiplin” anlayışının bireylere kazandırılması ve bu disiplin anlayışına uygun olarak kurallar geliştirilmesi,
- Öğrencilerde ahlaki bir topluluk bilincinin oluşturulmasıdır.

Aynı genelge ile Milli Eğitim Bakanlığınca ders programlarına eklenmek için belirlenen değerler şunlardır (MEB, 2010/53):

- Sevgiyi benimsemek
- Sorumluluk sahibi olmak
- Saygılı olmak
- Hoşgörülü davranmak
- Duyarlılık sahibi olmak
- Öz güven sahibi olmak
- Diğergam olmak

- Adaletli olmak
- Cesaretli olmak
- Önder olmak
- Nezaketli olmak
- Dostluk kurmak
- Yardımlaşmayı benimsemek
- Dayanışma kültürüne sahip olmak
- Temiz olmak
- Doğru ve dürüst olmak
- Aile birlikteliğine önem vermek
- Özgürce ve bağımsız düşünebilmek
- İyimser olmak
- Estetik algılarını geliştirmek
- Misafirperver olmak
- Vatansever olmak
- İyi olmak
- Çalışkanlık
- Paylaşımçı olmak
- Şefkat – Merhamet
- Selamlaşma
- Tevazu sahibi olmak
- Kültür mirasına sahip çıkmak
- Fedakâr olmak

1.4. Değerler Eğitimin Kaynakları ve Temelleri

Değerler eğitiminin tarihsel süreci önemli olduğu kadar değer eğitiminin yararlandığı kaynaklarda önemlidir. Değerler eğitiminin aktarılmasında, topluma ve bireye benimsetilmesinde değerler eğitiminin varlığını koruyabilmesinde bu kaynaklar önemli bir yere sahiptir.

Kurtdaş (2021, s. 349)’a göre değerler, “karmaşık bir zihin dünyasına sahip olan bireylerin tutum ve davranışlarına yön veren” genel hükümlerdir. Bireyin

hayatında aldığı tüm kararlarda ve bu kararlara ilişkin yaptığı seçimlerinde sahip olduğu değerler, büyük bir kıymete sahiptir. Bireyin kişilik yapısının önemli bir bölümünü oluşturan değerler ve değerlerin çıkış noktası konusu ise, bilim dünyasını ve disiplinleri meşgul eden önemli araştırma alanlarından biridir.

Değerler eğitimi oluşmasına katkı sağlayan kaynakları ve bu kaynakların temellerini şu şekilde ifade edebiliriz:

- 1. Sosyal Birliktelik: Toplum:** İnsanları birlikte yaşama kültürüne sadık tutan unsurlar, bireye bazı haklar sağladığı gibi bazı noktalarda da onları sorumlu kılmaktadır. Değerler, toplumun benimsediği ve faydalı görünen en iyiye, en doğruya ulaştıran davranışları oluşturan ilkelerdir. Toplumların müşterek kabul ettikleri bazı şeyler iyi kabul edilirken bazıları da kötü kabul edilmektedirler. Bunlar iyi, kötü, çirkin, zararlı olarak tanımlanabilmektedir. Bireyler, içinde bulundukları toplumun sosyal olgularını önlerine sunulmuş bir şekilde alırlar ve onları içselleştirip zaman içinde kendilerine göre yeniden tasarlayabilirler. Bundan dolayı toplumun ve bireyin değerleri çoğu noktada uyusurlar. Bireyin davranışlarını analiz ederek büyük ölçüde içinde bulunduğu toplum hakkında ön görüş de bulabiliriz ve toplumun davranış eğilimlerini tahmin edebiliriz. Bireylerin hayatta benimsedikleri değerler onların sadece topluma uyumunu değil aynı zamanda kişilik gelişimlerini de sağlar (Demir, 2022, s. 1–16).
- 2. Sosyal Birikim: Kültür:** Kültür, bir toplumun geçmişten günümüze tarih sahnesinde ortaya çıkardığı “maddi ve manevi” bütün unsurların toplamıdır. Bütün toplumlar kendine özgün gelenekleri, örf ve adetleri, ananeleri onu diğer toplumlardan ayıran temel özelliklerini oluşturmaktadır. Bunlar, evrensel değerlerin dışında kalan, o topluma özgü kültürel değerlerin temelinde yer alan unsurlardandır. Toplumun temel dinamiği olan sosyal ve kültürel öğelerine mana yükleyen en önemli kavramlar değerlerdir. Kültürün manevi öğelerinden olan değerler, kültürden kültüre, bölgeden bölgeye, inançtan inanca hatta aile içinde kardeşten kardeşe dahi farklılık gösterebilmektedir. Örneğin garp kültüründe menfaatlerle ilgili

değerler ön planda tutulurken şark kültürlerinde ise birliktelik değerleri ön planda tutulur. İnsanlar, kültürü oluşturan maddi ve manevi öğelere değer verip, bunları sonraki nesillere aktarmaya çaba göstermektedir (Kurtdaş, 2021, s. 349–352).

3. **Aşkın Olgu: Din:** İlk insanın varlığından bu yana hem bireyleri hem de toplumları etkisi altına alan din birey ve toplum hayatını her yönüyle etkilemiştir. Bu etkileme süreci, insanlık tarihi kadar eskidir. Dini değerler içsel hususlardan oluştuğu için çoğu zaman daha kapsamlı ve daha uzun soluklu etkilere sahiptirler. Dini anlayışlar dünyaya karşı nasıl bakılacağını, dünyada nasıl yaşanacağını ve bireyin nasıl ölmek istediğinin gerekliliklerini belirlerler. İnsanlık tarihi boyunca bilinen hemen hemen bütün topluluklar bir inanca sahip olmakla beraber bu inançların, zamana, mekâna, içinde bulundukları topluma göre ve farklı medeniyet algılarına göre farklılaştıkları aşikârdır. Bundan dolayı da hem değerlerin oluşumunda hem de inancaların oluşumunda ona etki eden unsurlar vardır. Toplumlarında kendi ilgi alanlarına göre öne çıkardığı değer algısı vardır. Geleneğin ağır bastığı düşünce sisteminde din; ahlakın ve kültürün koruyucusudur. Modern toplumda ise sanayinin de keşfiyle insan tabiatı ve değerleri kendine göre şekillendirebileceğini fark etmiştir (Yazıcı, 2014, s. 209–223).
4. **İçsel Öğreti: Ahlak:** Ahlak, huy, mizaç, vicdan olarak tanımlanabildiği gibi insanın birlikte yaşadığı tüm varlıklara karşı sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirebilmesi için sahip olması ve içselleştirmesi gereken olumlu özelliklerin tümü olarak tanımlanabilir. Ahlak irade gerekliliğinden dolayı insana özgüdür. Diğer tüm canlı türlerinden farklı olarak insan, eylemleri üzerinde düşünme ve akıl yürütme gibi ayırt edici yeteneğe sahiptir. İnsan, bu ayırt edici ve üstün kılıcı yeteneği aracılığıyla daha kontrollü ve dengeli davranmaya başlar ve bu sayede ahlaki olgunluğa erişir. Ahlak, ulusun ve bireyin etik açıdan varlığını koruyabilmesi bakımından önem arz etmektedir (Demir, 2022, s. 1–16).
5. **Kalıtım ve Çevre: Biyolojik** etkiler değerlerin şekillenmesinde ve oluşumunda etkilidirler. Hem biyolojik etkiler hem de çevresel faktörler

kişiliğin gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar. Kalıtım iki yönüyle değerler eğitiminde ele alınmaktadır. Bunlar sosyallik ve genetik kodlardır. Kalıtımın sosyal yönü insanlık mirası olan değerlerin benimsenmesinde etkilidir. Bireyin ailesinin ve kendisinin içinde bulunduğu maddi durumlar, ailesinin yapısı ve çevresiyle olan ilişkisi toplumsal değerlerin oluşumunda etkilidir. Biyolojik olarak kalıtım değerlerin oluşumunda sosyal etmenler kadar geçerli olmamaktadır. Ancak değerlerin kavranmasında ve içselleştirilmesinde insanın kapasitesinin çok önemi vardır. İnsan kapasitesi ölçüsünde değerleri anlar ve anlatır. Uyum sağlama açısından da kalıtımın etkisi bir hayli fazladır. Bu durumda insanın içinde bulunduğu fiziki etmenler, maddi durumlar ve sosyal etkiler onun değerler dünyasının oluşumunda çok etkilidir. İnsanın içinde bulunduğu durum sosyal ve maddi yönden renkli ise kişinin değerleri olumlu yönde gelişmekte eğer bu çevre bu açılardan olumsuz ise dar anlamda gelişmektedir (Nelson, 1975, s. 11–15).

Kurtdaş (2021, s. 359)’a göre değerler, onu içselleştiren ve onunla yaşayıp onları birbirlerine aktaran kişiler oldukça hayatîyetlerini devam ettirebilirler. Birlikte yaşama kültürünün bir ürünü olan değerler, bireyler tarafından tekrardan ve daha anlamlı şekilde üretilirler. Biyolojik etkileyici insan olamadan değerlerin, değerler olmadan da insanın bir anlamının olmayacağının gerçekliğinden yola çıkılarak şu söylenebilir; karakter düşüncesi değer olarak “ben bilinci ”dir. Akleden bir etmen olarak insan tarafından tekrardan inşa edilen değerler, bireysel ve toplumsal dil vasıtasıyla “ötekileşerek” başkaları ile etkileşim içine girer ve bu etkileşim sonucunda toplum temelini oluştururlar.

Buna göre birlikte yaşama kültürü içinde ortaya çıkan bu değerler toplumsal sosyalliği ortaya çıkarıp bireylerin üzerinde mutabık kaldıkları bir hükümler zincirini oluştururlar. Değerler bir yönüyle kişilerin nasıl hareket etmeleri gerektiklerini ifade ederken, diğer yönden birlikte yaşama kültürünü nasıl sağlayacakları hususunda yardımcı olurlar. Bundan dolayı toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimleri ve gelişmeleri ifade etmekte değerler önemli bir yere sahiptirler bu da değerlerin ne derece işlevsel olduğunu göstermektedir.

Tüm bu anlatılanlara göre değerler eski çağlardan 21.yüzyıla kadar insanlığın üzerinde durduğu ve bu alanda çalışmalar yaptığı hususlardan olmuştur. Nesnel olmayan bir yapıya sahip olan değerler farklı disiplinlerin konusu olmuş ve her disiplin kendi çıkarımında bulunmuştur. Bundan dolayı da değerler üzerinde nesnel bir yorum yapmak güç bir hal almıştır. Hem tarihsel süreç açısından hem de değerleri oluşturan kaynak ve temeller açısından değerler, ilgili disiplinler tarafından incelenmiştir.

1.5. Değerlerin Fonksiyonu

Değer kavramı, hayatın her alanında farklı şekillerde kullanıla gelen bir kavram olarak varlığını ve önemini korumaktadır. Ekinci (2017)'ye göre değer kavramının kullanıldığı bazı alanlar şunlardır;

- **Ahlaki anlamı:** İnsanların davranışlarını ve bu davranışlarının sonuçlarını iyi, kötü, yanlış ve doğru diye belirleyen ilkelerdir, bu yargı ve ilkeler sistemi, soyut ölçülerle olması gereken mutedil bir yaşama dair yaptığı görüş ve düzenlemeler değerlerdir.
- **Ekonomik anlamı:** Bir şeyin maddi karşılığının ne olduğu, para ile ölçülebilen kıymetinin ne kadar olduğu, alım gücü, bedeli, kıymet, paha gibi hususlardır.
- **Toplumsal anlamı:** Bir milletin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddesel ve manevi hasletlerin bütünü. Toplumun bütün kesimince kabul edilen ve savunulan değer.
- **Hukuksal anlamı:** Toplumsal anlayışla kabul edilen değerlerin yargısal anlayışa uygun olması ve bu toplumsal anlayıştan ortaya çıkan adalet değerine uygun hukuk sistemi. Hukukun amacı adil olanı tesis etmek ve düzeni sağlamaktır. Değerin amacı adil olmaktır. Hukuku uygulayanların da mesleğe uygun değerlerinin olması. Güçlünün değil, haklının kazanması. Güçlünün değil, adaletin üstün olması.
- **Maddesel değer:** Bir şeyin somut olarak ölçülebilen karşılığı, kıymeti, ederi, pahası, fiyatı. Dünyalık, sahip olunan para, mal, makam, mevki, şan, şöhret vb. Her ne kadar maddi olmasa da, maddi gelir ve güç

elde etmeyi sağlayan; makam, mevkii, unvan, şan, şöhret vb. de birer maddi değerdir.

- **Manevi değer:** Maddi olmayan, değeri madde ile ölçülemeyen, soyut olan, insanları birlikteliğini sağlayan, insanların manevi hayatında iz bırakan inanç, dil, kültür, bayrak, marş gibi sembollerdir. Manaya, inanca, ruha ait olan şeylerin bütünüdür.

Bireylerin algıladığı değer algısı yanı sıra kurumsal hayatın içerisinde de değer algısından bahsedildiğini görmekte ve gözlemlemekteyiz. Bu durum kamusal ve kurumsal hayatın içerisinde “kurumumuzun değer algısı” ifadeleriyle sıkça karşımıza çıkmaktadır (Ekinci, 2017).

Buna göre değerler hem bireylerin hayatında hem de kurumsal hayatta anlam kılavuzu olarak yerini korumaktadır. Bireylerin hayatıyetlerini sürdürürken yaşadıkları zorlukları atlatmada yaşadıkları sevinçleri ve üzüntüleri paylaşmada değer algılarının onlara kılavuzluk ettiklerini ve bu algılarla yaşamlarını anlamlandırmaya çalıştıklarını gözlemlemekteyiz. Değerlerin işlevselliği gereğince hayatın her aşamasında karşımıza çıktığı görölmektedir. Değerler sadece kişinin içsel yönünü değil aynı zamanda maddi yönüne etki eden tüm alanlarda da karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsal ve kamusal hayatta ise şirketlerin ve kurumların varlıklarını devam ettirebilmek ve sağlam adımlarla ileriye gidip büyüye bilmek için “şirket prensipleri adı altında değer prensipleri” oluşturduklarını görmekteyiz.

ATSO (2020) raporuna göre kurumsal hayatta değerlerler önemlidir bundan dolayı da kurumsal hayatta şu hususlara dikkat edilir; Kurumsal değerler, şirketin müşteri odaklılığını korumak, yeniliklere açık olmak, güvenilirlik kazanmak, dinamizme uygun davranmak, akılcılığın verdiği özgüvenle hareket etmek, verimli olabilmek, duyarlılık gösterebilmek, sosyal sorumluluk bilincine sahip olabilmek, paylaşma gibi kıymetli prensipleri ortaya koymaya yardımcı olurlar. Kamusal ve kurumsal değer algıları ortaya çıkarılırken, değerler sadece kavramsal olarak değil teknik olarakta ele alınmalı ve uygulama sahası oluşturulmalıdır. Bir yerin değerleri, kurumdaki bütün çalışanların, liderler ve idarecilerin de kurum

kültürüne uygun olarak, ne şekilde davranmaları gerektiğinin anlatıldığı açık bir bildiridir. Nice kamusal ve kurumsal alanlarda birlikte çalışma kültürünü ve değerlerini belirler ve bu değerlerin kalıcılığını ve uygulanabilirliğini arttırmak için mensuplarına eğitimler, seminerler ve uygulamalar yaptırmaktadır. Böylece kurum kültürünü ayakta tutmaya çalışmakta sadece çalışanlarına değil müşterilerine ve ortaklarına da bunu benimsetmeye çalışmaktadır.

ATSO raporunda da görüleceği üzere değerler sadece bireyleri değil aynı zamanda kurumsal ve kamusal hayatın işleyişi açısından da önem ifade etmektedir. Bu durumda değerler işlevleri gereğince üstlendikleri vizyonla hayatın her aşamasında yol gösterici ve değer katıcı olarak varlıklarını korumaktadırlar. Değerlerin bu işlevi sayesinde sadece bireysel ilişkiler değil aynı zamanda kurumsal ortaklıklar da korunmaktadır.

Bu yaklaşımlar neticesinde değerler bir oto kontrol ve toplumsal inşa araçlarıdır. Kişiyi nerede, ne zaman ve nasıl durması gerektiğini hal ve hareketlerinin nasıl olması gerektiğini gösterir ve insan buna göre tutumlarını belirler. Değerler bu yönüyle bireyin gelişiminde ve toplumun kontrolünde birer araç vazifesi de görürler.

Değerlerin birlikte yaşama kültürünü sağlamaya yönelik işlevleri vardır ve bu işlevlerinin özellikleri çok önemlidir. Gökçe (2004) ve Fichter (2006) değerlerin işlevini şu şekilde sıralamaktadır (Fichter, 2006; akt. Özensel 2004, s. 2-5):

- Sosyal nitelikli değerler, toplumsal uyumun seçici standardıdır. Yani bu bağlamda değerler, bilinçli bir amaç doğrultusunda yapılan davranışların genel ölçütleridir. Bu cihette değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal istek ve olguları için temel ilkeler belirleme ve bu ilkelere uygun davranma işlevselliğini yerine getirir.
- Değerler, kültürün etkisiyle şekillenen aynı zamanda yeni bir kültür algısı oluştururken eski kültürlerle de bağları korumaya ve bu kültürler arasında iletişim sağlamaya çalışırlar. Bundan dolayı değerler kültürlerin gelişme aşaması içerisinde yer alırken yeniliklere karşı da uyum sağlamaya yardımcı

olma şeklinde yer almaktadırlar. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler, kültürün temelini oluşturmaktadırlar.

- Değerler, insanlarla özdeşleşmiş ve insanın varlığıyla kendini muhafaza eden unsurlardır. Yani sosyal olma sürecinde değerler, bireyler tarafından öğrenilmekte, benimsenilmekte ve değerlerin gerektirdiği sorumluluklar üstlenilmektedir. Kısaca, bireyin karakter algısına ve kişiliğine eklenmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler, kişinin şahsiyetinin önemli bir parçası olarak görülmektedirler.
- Değerler, sosyal ve manevi bir yöne sahiptirler. Değerler, hem biliş hem de duygu ve davranış yönünü belirten ifadelerdir.

Değerler sosyal işlevleri yönünden bazı sonuçları beraberinde getirirler bu da değerlerin sosyal işlevleri olarak ifade edilir. Fichter (2006)'den aktarılan değerlerin sosyal işlevleri şunlardır (Fichter, 2006; akt. Erhun, 2010, s. 51–52):

1. Değerler birlikte yaşama kültürünün yargısal açıdan incelenmesi için bir sosyal yargı aracı olarak kullanılırlar. Bireyin statü durumunun belirlenmesi, bireyin çevresine göre nasıl olduğu ve konumunun ne olduğunu belirleme değer yargıları çok önemlidir.
2. Değerler kişilerin dikkatinin nesnel kültür üzerinde odaklanması için bireyin bu hususta dikkatini çeker ve onu yararlı gördüğü bu alana yönlendirir.
3. Değerler toplumlardaki idrak yollarına yani maddi ve manevi unsurlara hitap ederler. Değerler, davranış şemaları belirler ve bunların sosyal kabul edilebilirliklerini test eder. Buna göre de örtük bir eğitim programı hazırlanmasına yardımcı olur. Böylece bireyler düşüncelerini ve yaptığı hareketlerin sonuçlarını hangi yolla test edebileceklerini kavrarlar.
4. Kişilerin sosyal statülerini belirlemede ve bu statülere uygun bir hayat yaşamada bireylere rehberlik ederler. Bu noktada kişilerin cesaretli davranmalarına imkân verirler. Bu sayede kişiler toplumdaki rollerinin bir takım değerler doğrultusunda şekillendiklerini kavramış olurlar.

5. Değerler, bireylerin hareketlerini kontrol altına almaktadırlar.. Değerler kişileri toplumsal normlara uymaya yöneltmek sosyal kontrol mekanizması oluşturmaya çalışırlar. Bireyleri doğru davranışları yapma hususunda yöreklendirirler. Değerler ayrıca istenmedik davranışlara ket vurup onları engeller ve yasaklanmış davranışların neler olduğuna işaret ederek onların yapılmasına mani olurlar.
6. Değerler, birlikte yaşama araçları ve bu birlikteliği de dayanışmaya dönüştürme araçlarıdır. Bireyler kendisiyle aynı düşünenlerle birlikte olma ve onlarla birlikte hareket etme eğiliminde olmak isterler. Ortak değerler algısı, sosyal dayanışmayı hem oluşturan hem de sürekliliğini sağlayan unsurlardır.

Yukarıda ifade edilen hususlar değerlerin işlevsellikleri açısından toplumsal işleyiş üzerinde de etki sağladığını göstermektedir. Değerlerden yoksun olan bir kişide ve toplumda davranış kurallarının belirlenmesi zor olacağı gibi bu sistemi tesis edebilecek bir norm düzeninden de bahsedilmesi zor olacaktır. Bu da maddi yaptırımı olmayan bazı hususlarda haksızlıklar ve mağduriyetler yaratabilir. Bunun için değerler sisteminin kavranması ve bu kavramanın örtük bir şekilde topluma indirgenmesi toplumların hem kalkınması hem de ahlaki otoritelerinin sağlanması hususunda büyük önem arz etmektedir.

Sosyal hayatın içerisinde toplum düzenin sağlanabilmesi için birtakım soyut kural ve değerlerin olması elzem bir durumdur. Toplumsallaşma sürecinde kurumların ve kamusal alanların ilişki biçimleri öğrenilir. Öğrenilen bu ilişki biçimleri toplum içindeki uyumu sağladığı gibi sonraki nesillere değer aktarımında belli prensiplerin de edinilmesine katkı sağlar. Bu değerlerin benimsenmesi ve içselleştirilmesi örgütsel bir hareketi ve bu hareketin sağladığı uyumu ortaya koyarak sağlıklı bir toplum yapısının oluşmasına katkı sağlar (Kalaycıoğlu, 2006, s. 7).

Buna göre değerler, kişinin mizacında ve toplumsal faaliyetlerinde önemli işlevleri olan unsurlardır. Değerlerin kişiye kattığı önem ve fayda ile toplumsal beklentinin gereğinin yerine getirilmesinde değerleri anlamak ve değerler eğitimi kavramak büyük önem arz etmektedir.

Aytaç (2002, s. 182–185)’a göre topluma mal olmuş kurumların sosyolojik etkileri kültürden kültüre farklılıklar gösterir. Bununla beraber bütün sosyal yapıların, ortaklık gösteren birçok yönü bulunmaktadır. Bir toplumda düzeni sağlayan kuralların olmaması karmaşayı, kontrol boşluğuna, köksüzlük ve ahlak yoksunluğuna yol açar. Değerler, bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen, kurumsal yapıların iş ve işleyişini düzenleyen, insanların hayatlarına mana katan ve hangi davranışın iyi hangi davranışın kötü, hangi davranışın doğru hangi davranışın yanlış olduğunu bildiren, uyum sağlayanı ödüllendiren, uyumsuz olanı cezalandıran, birçok yaptırım, kıymet ve takdir etme gibi uygulamalara öncülük eden, davranışa meşruiyet kazandırma ve davranışa karşı caydırıcılık gibi konularda standart ölçüler sunar.

Araştırmacıya göre bütün kültürlerin yapısında ve temel dinamiklerinde var olan değerler, toplumun ve bireyin neye önem atfedeceği ya da neyi değersizleştireceği hususunda rehberlik yapan ve bu prensipleri anlatan ilkelerdir. İnsanlara yol gösteren değerler, insanların eylemlerini belirlemede ve onları sınırlamada önemli rol oynarlar. Değerler sadece toplumsal yapıyı, kurumsal ve kamusal işleyişi değerlendirmede değil bireyin kendisini de değerlendirmede önemli rol oynarlar. Tüm bu anlayışlar sosyal ve ahlaki bir ölçüt aracı olan değer metreyi ortaya çıkarır, toplumda bu ölçüm aracını değerleri yaşamada ve yaşatmada belirteç olarak kullanır.

Bu yaklaşımlara göre değerler hem bireyin hem de toplumun otokontrol sistemini oluştururlar. Değerlerin en işlevsel özelliği toplumsal birleştiriciliği ve toplumu disipline ediciliğidir. Değerler, ben ve sen bilincinin ötesinde biz bilincini oluşturmaktadır.

İnsanın günlük yaşamında değerler eğitiminin çok önemli bir yeri vardır. Toplumu oluşturan tüm erklerin aydınlık, çağdaş ve gelecek vadeden bir ülke oluşturulabilmesi için değerler eğitiminin fonksiyonuna uygun bir yaşam tarzı benimsemesi toplumun kalkınması için çok elzemdir. Değerlerin işlevsel hale gelebilmesi için “bilinçli” bir şekilde uygulanması ve kabullenilmesi çok önemlidir. Bu durumu Doğan Cüceloğlu’nun şu tespitinden daha iyi anlayabilmekteyiz.

Cüceloğlu (2006)'na göre değerler eğitimi bazen bilinçli gerçekleşse de bazen de örtük olarak gerçekleşmektedir. Değerler bilincinin veya değerler eğitiminin temelinde inançlarımız ve seçimlerimiz vardır ve insan bu seçimlerle hayatını sürdürür. Bu seçimleri doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılarlar. İnsan tabiatına aykırı olan bir durum karşısında sergilediği tutum onun değer algısını oluşturmaktadır. Eğer bu bilinçli hale evrilir ve devam ettirilirse bu durum disiplin halini almaktadır. Bu durumu bir “kültür robotu” olarak tanımlayabiliriz. Bir robot kendisine ne öğretilirse onu uygulayabilir insan da gelenek ve görenekler kültürüyle kendisine aktarılanı bilinçsizce uygulaması onun robotsal hareketini gösterir. Ama insanın bu robotsal anlayışın üzerine bilinç giydirilirse bu davranış “değer” halini alacak ve gelecek nesillere aktarılmada ve kalıcılık hususunda ehemmiyet arz edecektir.

1.6. Değerler Eğitimi Aşamaları

1.6.1. Değer Oluşturma Aşaması

Bu yaklaşım, kişinin özüne dair duygularının, inançlarının ve önceliklerinin farkına varması, kişinin kuvvetli ve zayıf yanlarını belirginleştirerek yaşam onuruna sahip olmasını içerir. Değer sınıflandırma yaklaşımının popüler olduğu 1960–80 yılları arasında, insanların kendi duygu, inanç ve değerlerinin farkına varabilmeleri için bu yaklaşımlar yaygın olarak kullanıldı.

Kahraman (2015, s. 4)'a göre her bir toplumsal yapının kendi sistemi içinde birtakım değerleri vardır. Toplumlar bu değer algılarına göre değer oluştururlar. Çeşitli disiplinler tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanan değer oluşturma aşmalarının genel özellikleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Hoşgörülen davranışlar ve istendik durumlar hakkındaki inanışlara uygun olarak ortaya çıkarma.
- İhtiyaçların aksine, iyi ve kötü boyutları kapsamaları
- Davranışları değerlendirerek olması gerekene ulaşma,
- Düşünce ve eylemleri ele alarak, davranışları programlamak,
- Farklı alternatifler arasında bir karar vererek, sosyal etkileşimde yer almak
- Kişisel benliğe standartlar sağlayıcıları olmaları.

- Kişiler açısından alt üst ilişkisine sahip, taşıdıkları önem bakımından görecelilikleri ve bu önemi kişinin hayatı süresince arttırabilir ya da azaltabilir olmaları

Değer oluşturulurken dikkat edilmesi önerilen hususlar (Bacanlı, 2017; akt. Öğülmüş, 2020):

- Değerler varılması gereken maddi hedefler ve istendik eylemler şeklinde ifade edilmelidir
- Değerler ele alınırken zıtlıkları da ele alınmalıdır. Öğrencilere bir değere sahip olduklarında o değerden yoksun olanların hayatlarında ne olabileceğini bilmelidir.
- Değerler somutlaştırılmaya çalışılmalı ve nesneleriyle ele alınmalıdır.
- Değerin “olumlu (yaklaşma)” veya “olumsuz (uzaklaşma)” değerlik taşıyabileceği hesaba katılmalıdır. Yani değerler olumlu bir şekilde ifade edilebileceği gibi (örneğin bazıları zengin olmayı değerli bulabilir), olumsuz bir şekilde de ifade edilebilir (örneğin bazı kişiler yoksulluktan kurtulmayı değerli bulabilirler).

1.6.2. Değer Açıklama Aşaması

Değer açıklama yaklaşımı 1960-1970’lerde ilgi odağı haline gelmiş ve herkes tarafından beğenilen bir yaklaşım halini almıştır. Bu yaklaşım değerlerin öğretilmesinde öğrencilerin ve öğretmenlerin farklı bir ortama ihtiyaç duymaksızın sınıf ortamında yapılacak etkinlik ve ders programları ile öğretilmesine yönelik geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda bireylerin kendi hayatlarına kendilerinin müdahale edebileceği ve kendi hayatlarında neye önem verebilecekleri kendi seçimleriyle olmaktadır. John Dewey (1924)’in çalışmalarından etkilenecek, Rath, Harmin ve Simon tarafından (Simon & Ark. 1966) 1960’lı yıllarda bir değer kuramı adıyla oluşturulan bu yaklaşımda, doğrudan öğretim yaklaşımının aksine bireyin, neye değer verip vermeyeceğine başkalarının telkiniyle değil, alternatifleri ve muhtemel sonuçlarını inceledikten sonra, özgürce kendisinin değer hakkında karar vermesi esastır (Doğanay, 2011, s. 238 & Aladağ, 2009, s. 29).

Eğitim ğretim modellerin sayısındaki artış, bireylerin karar alma sürecinde bocalamasına ve en iyisini seçme sürecini öğrenememesine neden olmaktadır. Kendi değerlerinin farkında olmayan gençler karar alma sürecinde akran gruplarından ve propagandadan etkilenirler (Simon, Leland & Kirschenbaum 1972, s. 25-30). İnsanlar her gün farklı durumlarla karşılaşır, düşünür, fikirlerini ifade eder ve kararlar alır.

Buna göre bireylerin aklına gelen soruları doğru cevaplayabilmesi için hayatını nasıl yaşayacağını, seçimlerinde ve karar verme sürecinde nasıl davranacağını belirlemesi ve kendi değerlerini netleştirmesi gerekir.

Bu yaklaşım, bireyin kendi duygu, inanç, önceliklerinin ve değerlerinin farkında olmasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini ve hayat onuruna sahip olmasını kapsar. Bireyin hayat değerlerini fark etmesine, karar almasına, kararını uygulamasına ve başarmasına yardım eder. Bu durum hayat becerileri eğitimi olarak da anılır. Değişen dünyada öğrencinin hayatının tümünde ona rehberlik edecek bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine yardım eder (MEB, 2008, s. 99–105).

Bu yaklaşıma göre düşüncelere saygı duymak önemlidir. Eğitimci değerleri kabullendirmek için zorlamaz ve baskı kurmazlar. Sınıf ortamında konuların rastgele konuşulup tartişılmasına zemin hazırlar ve böylece konun beyin fırtınası taktiğiyle öğrenilmesini kolaylaştırır. Öğretmen değerleri açıklamada rol oynar, öğretici tartişmalara rehberlik eder ve bu sayede öğrenmeyi kolaylaştırır.

Değer açıklama yaklaşımında öğrencilere değer empoze edilmeden, zorlama yapılmadan üç ana basamakta değer kazandırılır (Simon, Leland & Kirschenbaum, 1972, s. 25)

- **Seçme:** Bu aşamada öğrencinin istendik bir değeri özgürce seçmesine imkân tanınır. Öğrencinin seçeneklerinden hareketle başka alternatifler oluşturulur ve her alternatifin olası sonuçları düşünülerek değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonunda seçim yapılır.

- **Ödüllendirme:** Bu aşamada öğrencinin, seçtiği değerden haz duyuyor olması ve seçtiği değeri açıkça çevresine iletebilmesi gerekir.
- **Hareket:** Bu aşamada bireyin seçtiği değere uygun davranması beklenir. Bu hareket yaşamının tümünde tutarlı bir şekilde devam edebilmelidir. Bu değeri artık içselleştirmiş ve benimsemiştir.

Bu aşamaların uygulanması sayesinde bireyler değerlerini açıklamada ve model olma yoluyla değerleri aktarmada ve içselleştirme de kendilerine imkân sağlamaya çalışırlar. Bu sayede birey baskı altında kalmadan kendi değerini oluşturmada ve seçmede zorlanmayacak kendisine en uygun olanı seçecek ya da oluşturacaktır.

1.6.3. Değer Analizi Aşaması

Değer analizi, bireylerin kendi değerlerini oluşturmalarına ve yaşam becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için kullanılan öğretim yaklaşımlarından biridir. Değer analizi yaklaşımında değer içeren problemler duygusal olmadan rasyonel, mantıklı ve sistematik bir şekilde vurgulanır. Bu yaklaşımda öğrenciler çözüm önerileri ortaya koyar, değerlendirmeler yapar ve sonuçlara ulaşırlar (Aydın, 2013, s. 1–13). Değer analizi yaklaşımı, değer öğretiminde dikkati, fikirleri ve farklılaştırmayı hedef edinen öğretme aşamasıdır. Öğrenci bir sorunla karşılaştığında ona karşı uygulayacağı aşamaları çözümleyerek amacına ulaşır.

Buna göre değer analizi sayesinde kişinin neyin iyi neyin kötü olduğunu fark etmesi önemli bir ilkedir. Değer analizi sayesinde birey vereceği kararların hem kendisine hem de topluma olan katkılarını en iyi şekilde değerlendirecektir. Kişi bu analizi sayesinde doğru kararlar vermenin ötesinde değerlerini de özümseyecektir.

Değer analizi mantıklı ve gerçekçi kararlar alma yolunda bireye katkı sağlar. Bu katkı bireyin hem sosyal becerisini geliştirir hem de kişinin yaşayacağı problemler karşısında mantıksal davranmasını sağlar. Bu mantıksal davranış kişinin karakteri üzerinde olumlu gelişmelere katkı sağlar.

Değer analizi yaklaşımının değer öğretiminde hedeflerini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır (Bacanlı, 2017; akt. Aladağ, 2003, s. 29):

1. Öğrencilere, bir değer veya nesnesini farklı şekillerde değerlendirmesini öğretmek,
2. Öğrencilerin, istedik değer nesnesi hakkında akılcı yargıya ulaşmalarına yardım etmek.
3. Öğrencilerin, akılcı yargıyı içselleştirmelerini sağlamak.
4. Öğrencilere, bazı değer nesneleri hakkında genel bir değer yargısını paylaşılan bir grubun üyesi olunabileceğini öğretmek.

1.6.4. Ahlaki Değerlendirme Aşaması

Ahlaki ilkelerin öğrenilmesini, değerlerin kişi tarafından yürütülmesini ve kişinin kendisinin farkında olmasını sağlaması bu yaklaşımın temel ilkelerindendir. Bundan dolayı bilişsel alanda gerçekleşecek değerlendirmenin bireyin hayatına katkısı olacaktır. Bireylerin ve toplumun ahlaki gelişimini desteklemeyi ve bu amaçla "adil toplum okulları" kurmayı hedefleyen Kohlberg (1963), (Kohlberg, 1963; akt. Yüksel, 2005, 329–330), öğrencilerinin ahlaki beyin fırtınası becerilerini de geliştirmeye çalışmıştır. Adalet, demokratik düşünce ve eşitlik algısı ile adil toplum okulunun temelini oluşturur. Bu okulda kararların tutumu ahlaki tartışmalar ve katılımcı proje grupları aracılığıyla alınır.

Kirschenbaum (1995, s. 20)'a göre ahlak eğitimi ve değerlendirme yeni bir konu değildir. Tarihin her döneminde ve dünyanın her ülkesinde bilinir. Platon ahlaki eğitimi okulların görevi olarak gördü ve zihinlerini kendileri kadar başkalarının yararına kullanabilecek vatandaşlar yetiştirmeye çalıştı. Ahlak eğitimi, gençlere iyi ahlaka dair bilgilerini arttırmayı, inançsal yönlerini geliştirmeyi ve tutumlarını davranışsal yönde şekillendirmelerini sağlar. Bu sayede başarılı olmayı becerirlerken ahlaklı olmaya da gayret ederler.

Ahlaki değerlendirme ve gelişim hususlarında kapsamlı araştırmayı ilk Piaget yapmış ve onun çalışmalarını Kohlberg geliştirmiştir. Kohlberg (1963), Piaget'in (1932) zihin ve ahlak gelişimi alanında ortaya koyduğu dönemleri dikkate alarak ahlaki gelişimi incelemiştir. Piaget ahlaki gelişimi, bir inşa süreci;

Kohlberg ise evrensel ahlaki ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir. Ayrıca, Piaget anlattığı hikâyelerde eylem ve düşünce arasında bir ayrım gözetmezken, Kohlberg deneğin zihnindeki çatışmaları anlamaya yönelik hipotetik hikâyeler anlatmaktadır. Bu amaçla, çocukların ve yetişkinlerin ahlaki yapılarını ortaya koyacak ahlaki ikilemlerden yararlanmıştır ve ahlaki değerlendirme süreçlerine katkı sağlamaya çalışmıştır (Kohlberg, 1963; akt. Gürses & Kılavuz, 2016, s. 100–105).

Leming (2008)’e göre (Leming, 2008; akt. Aladağ, 2009, s. 25–30) ahlaki değerlendirme becerisine sahip bir toplum, sorunların üzerine giderken ve toplumsal çözümlemeler yaparken iyi niyet ilkesiyle hareket eder. Bu iyi niyet ilkesi her şeye olumlu bakma değil kırmadan incitmeden düzeltmedir. Ahlaki değerlendirme aynı zamanda toplumun içinde bulunduğu kötülük probleminden kurtulup iyiye doğru yönelmesine katkı sağlayacaktır. Bu aşamada öğretmenin rolü bireye yardımcı olmak ve doğruyu görmesini kolaylaştırmaktır. Bireyin ahlak muhakemesinin gelişmesi ve sonraki hayatında bu muhakemeye uygun olarak yaşaması sağlanır.

1.6.5.Karakter Gelişimi Aşaması

Asırlardır kişilik gelişimi, toplumlar açısından önemli görülen ve sahip olunması gereken insani bir özellik olarak görülmüştür. Kaynak taraması yapıldığında karakterin planlı değerler bütünü, sürekli ve istikrarlı bir insan iradesi ve insan alışkanlıkları bütünü olarak tanımlandığı görülmektedir (Kerschenteiner, 1954, s. 20).

Bir kişiliğin oluşmasında “Mizaç ve Karakter” önemli etmenlerdir. Mizaç, insanın fitri olarak kalıtım yoluyla gelen yapısal özellikleridir. Karakter ise kişinin çevresiyle olan ilişkileri neticesinde elde ettiği özelliklerdir. Bu süreçler kişinin karakter gelişiminde önemli etkilere sahiptirler. Kişiliğin gelişiminde mizaç ve karakter çok önemlidir. Bu sayede topluma adaptasyon sağlar ve toplum içinde kendisini kabullendirir (Öğülmüş, 2020).

Karakter ve mizaç değerler eğitiminde, değerlerin daha iyi benimsenmesi ve kabullenilmesi için önemlidir. Kişi bu süreci sağlam bir eğitim ile öğrenebilir

ve bu sürecin kendisine katkı sağlaması için olumlu yönde evirebilir. Karakter eğitiminin temel ilkesi, üreten ve saygılı bir medeniyet inşasına katkı sağlamaktır. Bu sayede mutlu, sorumluluk sahibi ve ahlaki bir toplum inşası için temel oluşturulabilir (Başlar, 2022).

Lickona (1992, s. 35–50), karakter eğitimin asıl sorumluluğun sadece okullarda değil bütün bir toplumda olması gerektiğini ifade etmiş ve bu hususta toplumun karakter eğitimine katkısı ve sorumlulukları açısından şunları ifade etmiştir:

- İyi ve demokratik insanların eğitim sürecinde yöneticilere destek olması gerekmektedir
- Eğitim sürecine destek olunmalı ve örnek modellerle eğitime katkı sağlanılmalıdır.
- Çocuğun iyi bir karaktere sahip olabilmesi için aileler sorumluluk almalıdır.
- Okul, aile ve toplum iş birliği içinde karakter gelişimine katkı sağlayacak yöntemler uygulamalıdır.
- İyi bir vatandaş yetiştirme hedefi olmalı ve bunu etkili akademik öğretim ve karakter geliştirme modelleriyle sağlamalıdır.
- Etkili karakter eğitimi ile olumsuz öğrenci davranışları azalır, akademik başarı artar ve gençler sorumluluklarını bilen vatandaşlar olur

Bu görüşlere göre karakter eğitimi bireylerin değerleri sergilemesini sağlar, bu vesile ile bireysel gelişime katkı sağlamış olur, toplumsal dayanışma artar. Karakter eğitiminin, bireyin gelişimine büyük katkı sağlaması değerler eğitiminde büyük rol oynar. Bireyde gelişen bu değerler yeterli seviyeye ulaşırsa kişilik kişinin kendini gerçekleştirmesine imkân sağlanmış olur.

1.6.6. Yaparak Yaşayarak (Eylem) Öğrenme Aşaması

Yaparak yaşayarak öğrenme bizim kültürümüzde bir öğrenme aşamasıdır ve bu aşama değerler eğitiminde etkin olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşım bireye, değerlerini anlama ve onu uygulama aşamasında imkân tanımaktadır (Aladağ, 2009, s. 31).

Araştırmacıya göre birey kendi etkileşim içinde olduğu çevreden gördüklerini ve yaşadıklarını öğrenme ve uygulama noktasında ayırt edici davranarak kendisi için uygun olana yönelmektedir. Bu aşamada bireyi tamamen özerk bırakmak onun yanlış seçimler yapmasına sebep olabilir. Ebeveynler ve öğretmenler bu aşamada gölge rehber olarak rol alırlar. Bu süreçte değer belirleme ve değer analizleri de kullanılarak bireye yön verilmeye çalışılır ve kişi için kendine uygun olan değeri seçmesi sağlatılır.

1.6.7. Değer Gerçekleştirme Aşaması

Değer aşamalarını kavrayan birey bu yaklaşım ile değerlerinin farkına varır, güçlü ve zayıf yönlerini belirler ve değerlerle yaşama noktasında kendine olan güvenini fark eder. 1960–80 yılları arasında insanların kendi inanç ve değerlerinin farkına varması amacıyla bu yaklaşım benimsenmiştir. Bu kavramı ilk olarak Sidney Simon ve arkadaşları (1966) kullanmıştır. Bu yaklaşım kullanılarak yaşam becerileri geliştirilmeye çalışılmış ve değerlerin bireye hayat boyu rehberlik etmesine imkân tanınmaya çalışılmıştır (Kirschenbaum, 1995, s. 15).

Gerçekleştirilen değerler, insanların bir arada yaşaması hem kendileriyle hem de çevresiyle ilişki içerisinde olmasını sağlamış ve ahlak anlayışını oluşturmuş bu sayede ahlaki prensiplerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu ahlaki prensipler “değerler” algısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Bu aşamada birey yaratıcı düşünme ve eleştirel bakış açısıyla hareket ederek hem değerler eğitimine hem de değer oluşturmaya katkı sağlarlar. Birey değerlerinin anlamını bulur ve sahip olduğu değerlerin yanı sıra yeni değerlerin oluşumuna da katkı sağlar. Birey önceliklerini iyi belirler ve bu sayede değerlerini günlük yaşama uygulamada zorluk çekmez (Akbaş, 2008, s. 9–27).

1.7. Değerlerin Sınıflandırılması

Milletleri ve kültürleri anlamlandıran o millete ait insanların yaşam ve davranış biçimlerini oluşturan değerlerdir ve bu değerler medeniyetler için ayırt edici unsurlardır. Değerler, tabiatları gereğince çok çeşitlidirler. Çünkü insan yaşantısı, coğrafi şartlar, siyasi ve politik durumlar değerlerin oluşumunda ve

çeşitlenmesinde büyük önem oynarlar. Hem sosyal bağların hem de biyolojik etmenlerin değer alanlarını oluşturmada etkisi oldukça fazladır (Lipson, 2003, s. 185).

Değer sınıflandırmalarının disiplinler açısından genel bir geçerliliğinden söz etmek zordur. Her alanın kendi dinamiklerine göre değer sınıflandırması söz konusudur. İfade edeceğimiz değer sınıflandırmaları farklı disiplinlerden yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.

Değerler farklı şekillerde incelenmiştir. Değerler bazı ayrımlara tabi tutulmuştur. Toplumsal değerlerin ve bireysel değerlerin tanımları ve ayrımları yapılmış aynı zamanda ahlaki açıdan iyi olan ve iyi olmayan değerler ayrımı yapılmıştır. Değerler, toplumsal ve bireysel oluşlarına, sürekli ve geçici oluşlarına göre de ayrıma tabi tutulmuşlardır. Sosyal değişimler ve çağdaşlaş gelişmelerle birlikte, bazen ilahi ve dünyevi bazen de çağdaş ve geleneksel olarak farklı biçimlerde de sınıflandırmalar yapılmıştır (Bartelds & Debats, 1996, s. 77–96).

Buna göre değerler birden çok etkene ve nedene bağlı olarak sınıflandırılabilirler. Değerler alanlarına göre, tutumlarına göre veya amaçladıkları hedeflere göre sınıflandırılabilir ya da buna göre aşamalandırılabilirler. Örneğin; Maddi Değer, Etik Değer, Kurumsal Değer, Siyasi ve Politik Değer, Pragmatik Değer, İdeal Değerler ya da tamamen kişilik gelişimine etki eden başarı, haz, özsaygı, yardımseverlik gibi değerler olarak ifade edilebilecek değerler çeşitleri mevcuttur.

21. yüzyılda değerler önem kazanmaya başladı ve bununla birlikte birçok değer tanımı da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum neticesinde değerleri sınıflandırma ihtiyacı doğmuştur. Bundan dolayı değerlere yönelik sınıflama çalışmaları yapılmaya çalışılmış bu çalışmalardan en çok kabul göreni de Spranger (1928), Rokeach (1973) ve Shwartz'ın (1996) sınıflandırmalarıdır (Abacı, 2018, s. 24).

Ayrıca Çalışkur, Demirhan ve Bozkurt'a göre (2012, s. 219–239) değer kavramının farklı alanlarda yapılan tanımlamaları neticesinde değerlere ilişkin

literatürde sıklıkla kullanılan sınıflandırmalarda vardır. Değerler üzerine yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan genel kabul görmüş beş sınıflandırmadan bahsedebiliriz. Bunlar; Milton Rokeach'ın Değerler Sınıflaması, Morris'in Değerler Sınıflandırması, Eduard Spranger'in Değerler Sınıflandırması, Kahle'nin Değerler Listesi ve Shalom H. Schwartz'ın Değerler Teorisi'dir.

1.7.1. Spranger Değer Sınıflandırması

Almanya da yaşayan filozof ve Psikolog W. Dilthey'in öğrencisi olan Eduard Spranger, Berlin'de 27 Haziran 1882 de dünyaya gelmiştir ve Tübingen'de 17 Eylül 1963'de ölmüştür. Eduard Spranger, o dönemin deney ve gözlem odaklı psikoloji kuramlarına karşı, adeta «kendini savunma» mekanizması olarak pedagojik bir anlayış geliştiren hümanist anlayışın öncüsü olarak kabul edilir. Spranger, idealleri veya değer yönelimlerini (kişilerin baskın değerlerini) dikkat almış ve değer sınıflandırması yapmıştır (Öğülmüş, 2020, s. 1–30).

Spranger, rasyonaliteye, bilgiye ve eleştirel fikriyata önem vermiştir. Bilimsel ilkelere değer veren bireyin rasyonel ve mantıksal olduğundan ve bu kişilerin entelektüel birikime sahip olduklarından bahseder. Siyasi, politik ve ekonomik değer yargıları olan bireyin toplumsal çeşitliliğin farkına vardığını ve bu sayede yüksek kişilik algısına sahip olduğunu ifade eder.

Spranger (1928), değerlerin sınıflandırılmasında en etkili sınıflandırmalardan birini yapmıştır. Spranger, ayrıntılı bir değer sınıflaması yapmış ve bu değerleri bireysel açıdan ele alarak altı gruba ayırmıştır. Bunları “bilimsel”, “ekonomik”, “estetik”, “sosyal”, “politik”, ve “dinsel” olarak ele almıştır. Psikolojideki değer testi ilk kez Spranger tarafından kullanıldı. Spranger' in sınıflandırmaları şu şekildedir (Demir, 2022, s. 1–22):

Tablo 1: Spranger Değer Sınıflaması

Değer Grupları	Açıklama
Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür
Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır. Bencil değildir
Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir
Dini Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dünyevi hazları feda eder.

Kaynak: Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

1. Kuramsal tip: Bu tip gerçeği keşfetme eğilimindedir. Bilgi keşfetme, bilgiyi analiz eder ve bilgiyi sistemleştirme arzusu baskındır.

2. Ekonomik tip: Bu tip yarar ve menfaat gözeterek hareket eder ve yararlı olanın peşinden gider. Faydacı bir anlayışa sahip olan bu kişilerde para, zaman ve kaynaklar açısından menfaat elde etme arzusu baskındır.

3. Estetik tip: Bu tipler ahenkli, uyumlu ve şekilcilerdir Dünya görüşüne ilişkin izlenimlerini deneyimlerini ve yaşam becerilerini sanat algısıyla şekillenmesidir.

4. Sosyal tip: bu tipler başkalarına karşı olan sevgi değerine önem verirler. Kendi zamanlarını ve kaynaklarını başka kişilerin arzularını da gerçekleştirirler.

5. Politik tip: Bu tipler siyasi hırs ve politik güç elde etme eğilimindedirler bu sayede varlıklarını koruyabilirler. Başkalarını etkileyebilecek bir pozisyona ulaşma ve bu pozisyonu başkalarının duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemek için kullanma tutkusu baskındır.

6. Dindar/Geleneksel tip: Bu tipler vicdani kanaatlerle hareket ederek hem kendi iç huzurlarına hem de toplumsal birlik ve beraberliğe eğilimlidirler. İlahi veya ideal olarak hayatın en önemli anlamını araştırma ve bunu izleme; hayata dair bir sisteme ulaşma tutkusu baskındır.

Buna göre bu kişilik tiplerinin değerler eğitiminin öğretilmesinde ve öğrenilmesinde etkin bir rolü vardır. Değerler eğitiminin disiplinli bir şekilde yürütülmesi ve bu tiplere göre eğitim öğretim programlarının uygulanması değerler eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Kişilik tiplerinin iyi analiz edilmesi ve ortaya çıkarılması eğitim öğretim programlarının kalıcılığı ve toplumsal benimsemenin gerekliliği için önemlidir.

1.7.2. Rokeach Değer Sınıflandırması

Polonya'nın Hrubieszów kentinde Yahudi bir anne babanın çocuğu olarak 27Aralık 1918 de dünyaya gelen Rokeach, yedi yaşında ailesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti. Brooklyn College'dan mezun olduktan sonra, 1947'de University of California, Berkeley'den doktora derecesini aldı (Öğülmüş, 2020, s. 1–10).

Değer alanında bir başka sınıflandırma Rokeach (1973) (Çalışkur, Demirhan & Bozkurt, 2012, s. 22) tarafından yapılmıştır. Rokeach çalışmasında değerler envanteri oluşturmuş ve değerleri iki kategoriye ayırmıştır. Bunlar;

1. Amaçsal değerler (Terminal Values)
2. Araçsal değerlerdir (Instrumental Values).

Amaçsal değerler; bireyin hayatı boyunca hedeflediği başarıya ulaşmak için tercihlerini belirlemesidir. İleride göstereceğimiz üzere bu değerler onsekiz amaçsal, onsekiz araçsal değerlerden oluşur. Araçsal değerler ise; bireyin hayatında başarmak istediği hedeflere giderken kullanılan araçları ifade etmektedir.

Rokeach değerleri insan zihninin bir ürünüdür. Zihin bu değerleri birbirlerine kıyasla derecelendirir ve bu derecelendirme neticesinde değer aşaması ortaya çıkar ve hiyerarşik bir örgütlenme oluşur. Bir değer organizmanın yaşam

alanı, amaçları ve araçları içerisinde kalıcılık sağladığı zaman ve inançlarıyla da çelişmiyorsa kişinin o değerleri benimsemesi çok daha kolay olmaktadır.

Tablo 2: Rokeach Değer Sınıflaması

Gaye(Amaç) Değerler	Vasıta(Araç) Değerler
Aile güvenliği	Bağımsız olma
Barış içinde bir dünya	Affedici
Başarılı olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dini olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş görüşlü
Gerçekler dünyası	Hırslı
Güzellikler dünyası	İtaatkar
Gerçek Dostluk	Kendini kontrol edebilen
Heyecan Verici Bir Hayat,	Nazik
İç huzur	Kendine hâkim
Mutluluk	Mantıklı
Kendine saygı	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat bir hayat	Sorumluluk bilinci olan
Sosyal kabul	Temiz
Ulusal Güvenlik	Yardımsever
Zevk	Yaratıcı(Üretici) olma

Kaynak: Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Öğülmüş (2020, s. 1–13)'e göre insan yaşamına yön veren ve insan yaşamının temel ilkelerini oluşturan değerler amaç değerlerdir. Araç değerler ise, amaç değerlere ulaşmak için kabul edilen ve benzer davranış şekillerini içeren ikincil değerlerdir. Araç değerler sıfat şeklinde, amaç değerler ise isimler şeklinde ifade edilmeleriyle ayırt edilebilirler. Amaç değerler, ben merkezli veya toplum merkezli olabilir. Örneğin ahiret mutluluğu ve öze dair huzur ben merkezli

değerlerdir; güzellikler dünyası ve ulusal güvenlik ise toplum merkezli değerlerdir. Araç değerler, ahlaki içerikli veya yeterliliğe ilişkin olabilir. Ahlaki değerlerin odak noktası kişilerarası ilişkilerdir, bunlar zedelendiğinde vicdan azabı veya utanma duygusu uyandırmaktadır. Yeterliliğe dayanan araç değerler ise mantıklı olmak, entelektüel olmak gibi kişinin kendisiyle ilgili özelliklerdir.

Yeniyol (2016, s. 13–14)’a göre Rokeach değerlerin davranışlara etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bu etkinin çok yönlü olduğunu söylemektedir. Ona göre bu değerler kişiyi sosyal olarak geliştirmeyi ve sosyal konular karşısında tutum sahibi yapmayı, siyasi ve dinsel tercihlerini seçmeyi, kendini ifade edebilmesi yetisini geliştirmeyi, özsaygı ve eleştirel bakış açısı geliştirmeyi, ahlaki tutumlarına sahip çıkabilmeyi ve bunun gibi kişisel ve sosyal etmenler karşısında konumunu ifade edebilmeyi sağlamaktadır.

1.7.3. Schwartz Değer Sınıflandırması

Shalom H. Schwartz, Colombia Üniversitesinde sosyal psikoloji alanında yüksek lisans, Michigan Üniversitesinde Doktora eğitimleri almıştır. Daha sonra Wisconsin Üniversitesi sosyoloji bölümüne geçmiş, 1973’te profesör olmuştur. 1979’da Hebrew Üniverstesi (İsrail) Psikoloji Bölümüne geçmiştir. Akademik öğretmenlik hayatı bitip emekli olduktan sonra da araştırmalarına devam etmiştir. Uluslararası Kültürlerarası Psikoloji Derneği Başkanı’dır. 1970’li yıllardan itibaren G. Hofstede’in çalışmalarını takip ederek, kültürlerarası araştırmalar yapmıştır. “Temel İnsani Değerler Kuramını geliştirmiş”, sosyal öğrenme kuramı ve sosyal bilişsel kuram çerçevesinde “Değerler Ölçeğinin” geliştirilmesini sağlamıştır (Öğülmüş, 2020, s. 1–15).

S. Schwartz değerler tasnifi insanın hayatında önem verdiği hususlar çerçevesinde şekillenmiştir. Her bireyin birden çok değere sahip olabileceğini ifade etmektedir. Bazı insanlar için önemli olan değer başkaları için bir önemli olmayacağını ifade eden Schwartz değerler tasnifinde birey için önemli olanı ve olmayana belirlemeye çalışmıştır (Özkul, 2007, s. 23).

Schwartz, değerlerin yapısı hakkında bir çalışma yapmıştır ve bu çalışmada Türkiye’ye de yer vermiştir. 60’tan fazla ülkede yaptığı bu çalışma sonucunda bir

teori geliştirmiştir. Bu alışma sonucunda elde ettiği verileri bireysel ve kültürel olmak üzere ikiye ayırmıştır.

- Bireysel düzeydeki çalışmalarında değerlerin birey yaşamı üzerindeki etkisini ele almış,
- Kültürel düzeydeki çalışmasında ise toplumun paylaştığı değerleri ele almıştır. Bu ayrımı yapmasında ki etken bireysel düzeydeki değerlerde etkili olan güdünün kültürel düzeydeki değerlerde aynı özellikleri göstermeme durumudur (Karaca, 2008, s. 27–29).

Schwartz ve Bilsky (1987), Rokeach'ın hazırladığı değerler listesine farklı bir yöntemle yaklaşarak insani değerlerin bazı temel boyutlarla incelenebileceğini görmüşlerdir. Rokeach'ın değerler listesine dayanarak, literatürdeki çeşitli değerlere dayalı olarak hazırlanan elli altı değerle, Türkiye dâhil elli dört ülkeden çoğunluğu ğretmen ve niversite ğrencisi olan kırk dört bin kişiden veri topladılar. Schwartz, yaptığı kapsamlı araştırmalar sonucunda oluşturduğu sınıflandırmada değer grubu olarak 10 temel değer grubunu belirlemiş ve bu temel değer grubuna karşılık gelen değerleri listelemiştir. Schwartz, oluşturduğu değer listesine toplam 56 değer kalemi dâhil etti (Kuşdil & Kağıtbaşı, 2000, s. 59–80).

Bu araştırmaya göre Schwartz'ın değerler tablosu ortaya çıkmış ve bu değerler tablosu doğrultusunda bireyin hangi değeri nasıl elde edeceği elde ettiği bu değeri nasıl işselleştireceği hususunda fikir edinilmesine katkı sağlamaktadır.

Schwartz'ın değerler tasnifi hem Türkiye'yi içine alması hem de uluslararası bir çalışma olması açısından değerler eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Bu değer tasnifi çalışmasına yapılan “değer yönelimleri leğine” göre ülkemiz özelinde ortaya çıkan bazı sonuçlar şunlardır (Küçük, 2016, s. 294):

- Öğrencilerin değer yönelimleriyle cinsiyetleri arasında bir bağlantı olduğu gözlenmiştir.
- Öğrencilerin eğitim ğretim durumları ile değer yönelimleri arasında bağlantı olduğu gözlenmiştir.

- Öğrencilerin yaşları ve sınıf seviyeleri durumuyla değer yönelimleri arasında bağlantı gözlemlenmiştir.
- Öğrencilerin maddi durumları ve Sosyo-kültürel düzeyleri ile değer yönelimleri arasında önemli bir ilişki görülmüştür.

Tablo 3: Schwartz Değer Sınıflaması

Değer Grupları	Değerler
Güç (Power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü korumak, insanlar tarafından benimsenmek
Başarı(Achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak,
Hazcılık: Bireysel zevk ve hazza yönelim	Zevk, hayattan tat almak
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Özyönelim (Self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendine saygısı olmak
Evrenselcilik(Universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma
Geleneksellik (Tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın kendine verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak

Uyma (Conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik (Security): Toplumun var olan ilişkilerinin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak
İyilikseverlik (Benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımseverlik, dürüstlük, affedici olma, sadık olmak, sorumluluk sahibi olma, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi ve anlamlı bir hayat, alçakgönüllülük

Kaynak: Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

1.7.4. Morris Değer Sınıflaması

Değerleri sınıflandırmada katkı sağlayan önemli yaklaşımlardan biri de Morris (1956)'indir. "Yaşam Yolu" adı altında yedi temel ilkedен yola çıkan Morris, değer sınıflandırmalarına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu bakış açılarıyla değerler eğitimi sınıflamasının farklı bir yolunu benimsemiştir. Morris, değerlerin sınıflandırılmasında kendine fikirlerini ön plana çıkararak farklı yollar geliştirmiştir. Bu sınıflandırma da bireyler kendilerine verilen farklı yaşam tercihleriyle kendilerini değerlendirirler. Bu tercihlerin ve uygulamaların neticesinde beş esas değer ortaya çıkar ve sınıflandırma buna göre yapılır. Bu sınıflandırmalarda şunlar öncelenmiştir (Aydın, 2005, s. 22):

1. İnsani değerlerle ilgili olan mevzulara sorumlu ve hassas yaklaşım gösterme, zekice bir yaklaşımla mevcut kazanımları değiştirmek yerine onlara itibar kazandırma ve onları koruma,

2. Problemlerin çözümünde güçlü bir tavır sergileme ve kazanımları korumaktansa değişikliğe gitme,
3. Öz yeterlilik bilinci, ön görünün yüksek algısı, zengin bir iç dünya algısı, yaratılmışlara karşı derin bir ilgi, varlıklar üzerinde kontrol kurma,
4. Öteki olanı kabul etme ve öteki olana karşı sempatik bir şekilde karşılık verme ve onlara hizmet isteğinde bulunup, onların ihtiyaçlarını belirleyip onları giderme,
5. Erdemli içeriklere ve zevke açık olma.

Yine Morris'e göre, üç tip değer bulunmaktadır. Bunlar;

1. "Faal değerler", bireyin istekleri doğrultusunda ortaya çıkan ve bireyi etkileyen değerlerdir.
2. "Kavranmış değerler", toplumsal kültürün paylaşılmasını ve toplumun arzuları doğrultusunda kabul ettiği davranışlardır.
3. "Amaç değerler" ise, kişinin tercihlerinden bağımsız olarak, toplumsal standartları haricinde bir olgu veya konuya verilen anlamlardır (Morris, 1956; akt. Çalışkur, Demirhan & Bozkurt, 2012, s. 222–223).

1.7.5. Kahle Değer Sınıflaması

Bireyler değerlerini önem sırasına göre belirlemelerinden hareketle Kahle değer sınıflaması yapmıştır. Kahle tarafından geliştirilen değerler listesi üç grupta toplanılmış ve önem sırasına göre tasnif edilmiştir. Bunlar (Fischer & Smith, 2004, s. 669–688):

- **Hazcı değerler:** Hayatta heyecan arama, yaşamdan mutluluk duyma ve haz alarak diğer insanlar ile iyi ilişkiler kurma arzusunu içermektedir.
- **Diğergam değerler:** Özsaygı ile kendini bulma, diğer bireylerden saygı göstererek saygı görme, güvende olma ve aidiyet değerlerini yansıtmaktadır.
- **Kendini gerçekleştirme:** Hedeflerini ve hayallerini gerçekleştirerek kişisel gelişimini başarma duygusuna ait değerleri içermektedir.

1.7.6. The Allport-Vernon-Lindzey'in Değerler Sınıflaması

Değerleri genel olarak şu şekilde sınıflandırmışlardır (Kuzu, 2015, s. 13):

- **Teorik (kuramsal):** Doğru olanı belirlemek.
- **Ekonomik:** Faydacı olmak ve çoğunluğun çıkarlarını düşünmek.
- **Estetik:** Biçim, ahenk, düzen.
- **Sosyal:** Canlıları sevmek.
- **Politik:** Karizma, güç, iktidar.
- **Din:** Yaratıcı, birlik, beraberlik, vicdan

Araştırmacıların bu sınıflandırması, Spranger (1928)'in yılında yaptığı çalışmalar üstüne geliştirilerek “değer ölçeği” halini aldırılmışlardır. Bu sayede kendi alanlarını geliştirmişler ve kendi disiplinlerine katkı sağlamışlardır.

1.7.7. Hilmi Ziya Ülken Değer Sınıflaması

Ülken, varlık alanına dairde çalışmalar yapmış ve varlığın çeşitli yönlerini ele almış bir felsefecidir. Ülken değer sınıflaması yaparken bireyin iç dünyasını ele almış ve buradan hareketle bir değer sınıflandırması yapmıştır. Bireyin iç dünyasını oluşturan manevi halinden hareketle hakikatin bilgisine ulaşmaya çalışmış, adalet ve fayda değerlerine karşılık gelecek şekilde değerleri, aşkın değerler, içkin değerler ve normatif değerler şeklinde sınıflandırmıştır. Bunlar (Ülken, 1965; akt. Şahin, 2021, s. 54–55):

- **İçkin Değerler:** İnsanın çevresiyle etkileşiminden dolayı ortaya çıkan inanmaktan çok bilmenin ve keşfetmenin öneminin işlendiği değerlerdir. İnsanın kendi iradesi dışında gerçekleşen bu içkin değerlerin bir kısmı bilinçli bir şekilde eşya ile kurulan etkileşimle ortaya çıkarken bir kısmı da çevreyle kurulan duygusal etkileşim sonucu ortaya çıkan duyuşsal sanat değerleridir.
- **Aşkın Değerler:** Kişinin hem kişilerle hem de kendisiyle olan ilişkisinden ortaya çıkan değerlerdir. Kişiler arası ilişkilerden meydana gelir. Kişiler arası değerler, bireyin sosyal çevresiyle etkileşmesinden doğan değerlerdir. Bu değerler de inanma üzerine kurulu ahlâk ve dindir.

- **Normatif Değerler:** Kişilerin davranışlarının, sözlerinin birbirleriyle olan değişim ve etkileşimlerinden doğan değerlerdir. Burada eylem, eylem ile karşılaştırılınca ölçü hukuk olur; söz, sözle değiştirilince ölçü dil olur; eşya, eşya ile değiştirilince ölçü iktisat olur. Bu değerlerde normatif değerlerdir.

1.7.8. Erol Güngör Değer Sınıflaması

Güngör, değerleri, yedi gruba ayırmış ve çalışmasını bu yedi grup üzerinden şekillendirmeye çalışmıştır. Bu grupları belirlerken Spanger, Allport, Vernon ve Lindzey (1951)'in çalışmalarında değindiğimiz grupta ilkelerini esas alarak bu çalışmayı şekillendirmeye çalışmış ve altı grup ilkesine bir grup daha ekleyerek yedi gruba çıkarmıştır. Güngör'ün değer gruplaması ise şu şekildedir (Güngör, 2018, s. 227–229):

1. **Estetik Değerler:** Ahenk ve biçim açısından uyumlu dünya
2. **Ahlâkî Değerler:** Vicdani merhalelerin yoğun olduğu, yalansız bir dünya, vicdan dinginliği
3. **Teorik Değerler:** Cahillikten uzaklaşmış ve hakikatin marifetine ulaşılmış
4. **İktisadî Değerler:** Hayat standartlarının erişilebilir olduğu ve kolay bir konfor ortamının sağlandığı ortam
5. **Dinî Değerler:** Ahiret selametine erişmek, vicdanen huzura ermek
6. **Siyasî Değerler:** Adaletin tesisi, eşitliğin uygulanması
7. **Sosyal Değerler:** Dostluk, kardeşlik, birliktelik, yardımlaşma

1.7.9. Yenilenen Milli Eğitim Programlarında Değer Sınıflaması

Demir'e göre MEB programlarından ve değer çalışmalarından çıkarılan bilgiler neticesinde milli eğitim programlarında verilmesi gereken değerler (MEB, 2010) belirlenmiştir (Denir, 2022, s. 1–15). Programlar bu değerlere göre planlanmış ve öğretilmek istenen değerler ve açıklamaları yapılmıştır. Aşağıda yenilenen milli eğitim programının değer sınıflaması yapılmıştır (Kart & Şimşek, 2020, s. 18).

➤ **Değerlerimiz**

- Değerlerle alakalı davranış ve tutumlar

➤ **Adalet**

- Adaletli olmak ve eşitlik ilkesine uygun davranma

➤ **Dostluk**

- Diğergamlık, sadakat, anlamak, paylaşım, ahde vefa, yardımlaşma, doğru dürüst olmak, sade açık ve anlaşılır olmak, sözüne sadık olmak, yalandan uzak durmak

➤ **Öz denetim**

- Kişinin kendini tanıması ve hareketlerini kontrol etmesidir, davranışsal sorumluluğunu üstlenerek, özüne karşı güven sahibi olur, özür dileme erdemine sahiptir

➤ **Sabır**

- Sebat eder, azimli olur, tahammül sınırlarını bilir, beklemeyi bilme

➤ **Saygı**

- Tevazu sahibi olma, başkalarının kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme

➤ **Sevgi**

- Aile hayatına değer verme, fedakârlık yapar, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma

➤ **Sorumluluk**

- Davranışlarında tutarlı olarak kendisine, çevresine, vatanına ve milletine karşı sorumluluk bilinci içinde yaşaması ve davranışlarının sonuçlarını kabullenmesi

➤ **Vatanseverlik**

- Çalışkanlık, dayanışma sağlar, kanunları benimseme, sadakatli olma, tarihi ve tabiat mirasına duyarlı olma, toplumu önemseme

➤ **Yardımseverlik**

- Cömertlik gösterir, iş birliği yapar, merhametli olarak vicdanı bilir, misafirperver olma, paylaşma

Milli eğitim programlarında görüldüğü üzere eğitim öğretim programlarında değerler eğitime önem verilmiş ve değerlerin nasıl öğretileceğine öğretilirken nasıl sınıflandırılacağına dair bir yaklaşım sergilenmiştir.

2. EĞİTİM KURUMLARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ VE DEĞERLER EĞİTİMİNDE ROLÜ OLAN PAYDAŞLAR

Değerler ve değerler eğitiminde rolü olan paydaşlar, toplumu oluşturan bireylerin hayata bakış açısını yansıtmaktadır. Değerler eğitimi, bireylerin değerleri geliştirmelerine ve birey için tatmin edici bir yaşam kurmalarına yardımcı olmaya hizmet eder. Değerler eğitimi her zaman eğitimin genel amaçları arasında olmuştur. Geleceğe disiplinli bir şekilde gitmek ve iyi bir nesil inşa etmek için değerler eğitiminin sistematik ve verimli bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Eğitim hayatları boyunca, öğrencilerin yalnızca bilişsel ve davranışsal becerileri geliştirmek onlara karakter eğitimi vermemek ilgilerini, tutumlarını ve değer gibi duyuşsal yönleri de sahip olamamalarına sebep olacaktır. Dolayısıyla toplumun ortak bir değer algısına sahip olması zorlaşacaktır. Durum böyle olunca hem ailede hem de okullarda belli bir plan ve program dâhilinde değerler eğitimi verilmesi gerekli bir durum haline almaktadır. Öğretmenlerin, ailenin ve yöneticilerin içselleştirdiği bir değerler eğitimi programı o ulusun ortak bir hedefte hareket edebilmesine imkân tanıyacaktır (Zümrütkal & Arslantaş, 2021, s. 240).

Eğitimleri sırasında öğrencilere duyuşa dair beceriler kazandırabilmek için; öğrencilere, toplumu oluşturan bireylere, ahlaki normlar hakkında kazanımların ve hedeflerin neler olacağına dair ve bunların sonuçlarının ne kazandıracağına dair disiplinli öğretim uygulanmalıdır. Öğrenciyi hedeflenen kazanımdan habersiz bırakmak, sosyal uyumu sağlamak ve ortak hedefleri belirlemek açısından zor olacaktır. Bu durum okullarımızda sistematik ve etkin değerler eğitiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin değerler eğitimine dair kavram ve konuları özümsemeleri de değerler eğitiminin sağlam verilmesi açısından önemlidir (Yılmaz, 2010, s. 579–616).

Küreselleşen dünya bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu durumda değerler eğitiminin önemini ortaya çıkarmıştır. Birçok ülke eğitim sistemlerini ve politikalarını yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Kendi eğitim süreçlerinde bu durum farklı isimlerle görünür hale gelmiştir. Değerler eğitimi uygulamak için

farklı teknik ve yöntemlere başvurulmuştur. Dünya’da değerler eğitimi; “değerlerin doğrudan öğretimi/telkin, değer açıklama, değer analizi, ahlaki ikilem müzakereleri, hizmet öğrenimi ve kamu hizmeti müfredatın bütünleştirilmesi ve çok stratejili yaklaşım” gibi başlıklar ve yöntemlerle öğretilmeye çalışılmıştır (Ekşi, 2003, s. 79–96).

Buna göre eğitim süreçlerinde, öğretmenler, aile, okul ve bu gibi birçok etmen örgün ve yaygın şekilde değerler eğitiminde yerini almıştır. Toplumsal gelişmelerin sonucunda değerler eğitiminde de yenilikçi anlayışlar geliştirilmiş ve modern yaklaşımlar gün yüzüne çıkmıştır.

Bu ilkeler doğrultusunda bazı ülkelerin değerler eğitimi kapsamında yaptığı uygulamalar genel olarak şu şekilde açıklanmıştır (TEAD, 2022, s. 74–88):

- Avusturalya, 2007’de Monarsh Üniversitesi’nde yapılan “Ahlak Eğitimi ve Avusturalya’nın Değerleri Konferansında (Moral Education and Australian Values Conferance)”değerler eğitiminin öğretim aşamalarının her aşamasında önemle verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. “Okullar kendini değerlerden soyutlayamaz”, “Değerler, eğitimin temel bileşenlerinden biridir” görüşleri ön plana çıkmıştır.
- Singapur’da değerler eğitiminde öğretmenlerin sağlam bir eğitime ve iyi bir değerler algısına sahip olunmasıyla çocukların olumlu yönde gelişimine destek olunacaktır denilerek değerler eğitiminde öğretmen üzerine durulmuştur. Bu nedenler değerler eğitiminin okul ve aile iş birliği ile ele alınmasına değinilmiştir. Bireyler “başkalarına saygılı, farklı kültürleri anlayışla karşılayan ve önyargılarından uzaklaşıp hoşgörülü olan bir anlayış” sergilemelidir. Bunun için öğretmenler öncelikle kendi değerlerini, düşünce kalıplarını, yargılarını bilmeli ve kendinde bir öz değerlendirme yapmalıdır. Öğretmenler bu sayede öğrencilerinin değerleri içselleştirmesine katkı sağlayabilirler anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır.
- Hindistan ülkesinde değerler eğitimi City Montessori School’da yıllardır özel eğitim ve öğretim mantığıyla gösterilmeye başlanmıştır. Nesnel değerlerin çocuklar ve aileler için faydalı olup olmadığını araştırmak için bazı araştırmalar yapılmıştır. Yapılan bu araştırma sonuçlarına göre,

okulda ve evde eşzamanlı olarak desteklendiğinde değerlerin daha iyi benimsendiği ve içselleştirildiği sonuçları bulunmuştur. Okulların ve öğretmenlerin değerler eğitimindeki rolü güçlendirilmeye çalışılmıştır.

- Kore ülkesinin içinde bulunduğu kaotik durumlardan dolayı kolektif yaşam tarzı, birliktelik, başarılı olma gibi değerler okul öncesinden itibaren çocuklara kazandırılmaya çalışılmıştır. Genel olarak Amerika'nın öğrettiği evrensel ilkeler doğrultusunda değerler benimsetilmeye çalışılmıştır; fakat değerler eğitimi uygulama yöntemleri Amerika'ya göre daha gelenekseldir. Bir program alınırken ülkenin kültürüne uygun modifikasyonlar yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.
- Çin, siyasi rejiminden dolayı değerler eğitimini programını tek elde tutma mantığıyla devletin merkezinde tutar. Değerler eğitimi evrensel ve toplumsal değerlerin yanı sıra bireysel değerleri de kuvvetlendirmeyi hedefler. Karakter, toplumsal ahlak ve topluma uyum, kişisel ahlakı korumak ve insan yetiştirmek boyutlarıyla ele alınır İnsan yetiştirmenin ahlaki, entelektüel, spor, estetik ve iş/ beceri eğitimi boyutları olması gereken çok boyutlu bir olgu olduğu vurgulanmıştır. Tüm bu boyutları ele alan kaliteli bir eğitiminin gerçekleştirilebilmesi için bütüncül ve süreç odaklı bir eğitimin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kapsamda eğitim politikalarının geliştirilmesi, eğitmen eğitimlerinin önemi, ailelerin etkin katılımına vurgu yapılmıştır.
- Slovenya'da çocuğun kendi özüyle, farklı insanlarla, nesnelerle ve çevresiyle iyi ilişkiler kurması için değerlere ihtiyacı vardır ve bu değerler okul öncesi dönemden itibaren desteklenmelidir anlayışı geliştirilmiştir.
- İsveç eğitim hususlarında kendini ispatlayan bir ülke olduğu için aileler ve öğretmenler tarafından verilen değerlere önemin çocukların değerlerini belirlemesinde etkisi vardır. Çocuğun yakın çevresi onun eğitiminde, değerlerinde ve bakış açısının şekillenmesinde oldukça etkilidir.
- Almanya yaşadığı savaşlar ve yıkımlar neticesinde değerler eğitimine önem verilmiş ve hem ayrı bir ders olarak doğrudan, hem de her dersin içinde örtük müfredat ile ele alınmaktadır. Ailelerin isteğine göre din dersi ile birlikte değerler eğitimi veya din dersini seçmeyenler için etik ve

felsefe dersleri ile değerler eğitimi verilmektedir. Almanya'nın yaşadığı gelişim ve değişimleri değerler eğitimi ile verdiği anlayışlara bağlıdır.

- İngiltere ulusunun gelişimini ve öğrencilerinin bilişsel gelişimini önemseyen için bireyin değerleri ve ahlak gelişimi için beş yaşına kadar yapılan yatırımların çok önemli olduğu belirtmektedir. Okul öncesini kapsayan bu dönemde çocuklarla çalışan kişi, kurum ve politikalar çocuğun ahlak yapısını şekillendirdiğinin bilincinde olmalıdır.
- Amerika dünya çapında bir güç olma algısına dayanarak değerler öğretiminde bu ilkelere göre hareket etme eğiliminde olmuştur. Buna göre ise adalet, eşitlik, fırsat eşitliği gibi değerler önemlidir. Kaliteli bir okul öncesi eğitiminin düşük gelirli ailelerin çocuklarının bu değerleri kazanması için son derece önemli olduğu belirtilir. “Eşitlik ve adaleti önemseyen toplumların çocukların hayata eşit başlangıçlar yapabilmesi önemlidir” görüşü hâkimdir. Bu amaçlar doğrultusunda kaliteli bir okul öncesi eğitimi düşük gelirli ailelerin çocukları için bir müdahale programı olarak görürler ve ilköğretime eşit başlamayı sağlamada okul öncesinin kritik rolünün farkındadırlar.
- Araştırmada görüleceği üzere Türkiye’de aile ve okul değerler eğitimi önemli bir yere sahiptir. Adaletli olma, bağımsızlık düşüncesini benimseme, barışa uygun yaşama, bilimselliği önceleme, çalışkan yurttaşlar olma, dayanışma ve birlikteliğin oluşması, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, özgürlük, sevgi, saygı, misafirperverlik, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, sağlıklı olmaya özen gösterme, yardımseverlik ve aile birliğine önem verme önem verilen değerlerdendir. Türkiye’de aileler ile yapılan bir araştırmaya göre dürüstlük, sorumluluk sahibi olma, saygı gösterme, mutluluk peşinde koşma ve adaletli olma ailelere göre çocuklarının öğrenmeleri gereken en önemli beş değerdir.

Bu çalışmalar doğrultusunda eğitim sistemlerinde değer disiplini oluşturulurken sadece bilişsel alana yönelilmemiş aynı zamanda davranışsal ve duyuşsal alan öğretileri de incelenerek bu alana katkı sağlayan etmenlerde bu disiplinin konusu haline getirilmiştir.

Araştırmaya göre değerler eğitiminde okul, bireye sadece bilgi sunmak değil aynı zamanda temel becerilerini de geliştirme noktasında katkı sağlamaktadır. Aile ise bu becerilerin temelini oluşturmaktadır. Çocuğa ilkesel değerleri kazandırmak bir hedeftir. Bu hedefe giden yolda okul, aile, medya ve çevre gibi birçok faktör bu hedefe ulaşmada çocuğa katkı sağlayacaktır. Eğer bu faktörler çocuğa olumlu yönde katkı sağlarsa çocuğun gelişimde o denli kolay olacaktır. Bu amaçla bireyler hedeften haberdar edilmeli ve hedef yolunda kendisine yardımcı olacak faktörlerin önemi izah edilmedir. Çocuk bu faktörlere yabancılaşmamalı veya bu faktörlere karşı ön yargılı olamamalıdır. Bu bir süreçtir ve bu süreç tüm paydaşlarıyla en iyi şekilde neticelendirilmelidir.

Çocukların değerleri benimsemesi, ailenin bu değerleri transfer etmek için yapması gerekenlerle doğrudan bağlantılıdır. Bir değerın niçin önemli olduğu, hangi davranışlar vesilesiyle nasıl anlatılacağı hakkında ailenin tutarlı mesajları tekrar etmesiyle, çocukların bu mesajları doğru anlaması artar. Bu mesajların anlaşılması, çocuk tarafından değer görmesi için de sağlıklı ilişki kurulması, çocuğun değerlere uygun davranması için motive edilmesi ve bu davranışları kendi iradesi ile ortaya çıkarması bu paydaşlar tarafından sağlanacaktır.

2.1. Okullarda Değerler Eğitiminin Önemi

Okullar, insan yaşamında hem disiplinli olma açısından hem de yerinin doldurulamaz olması açısından kıymetli bir öneme sahip olan, insanın merkezi konumda olduğu yaşam alanlarıdır. Eğitim kurumları, okul öncesi dönemden itibaren gençlik döneminin sonlarına kadar eğitim-öğretim faaliyetlerinin sistemli bir şekilde uygulandığı tek kurumlardır. Okulların “bireysel ihtiyaçları ve toplumsal ihtiyaçları” karşılamak gibi işlevleri vardır (Ada & Akan, 2007, s. 348).

Araştırmacılara göre okullar öğrencilerin akademik öğrenmelerini gerçekleştirdikleri bir kurum olmasının yanı sıra; öğrencilerin “sosyal, psikolojik ve ruhsal gelişimlerini destekleyen”, toplum için “uyumlu, sağlıklı bir birey olmalarına hizmet eden” ve toplumun benimsediğı değerleri öğrencilere aktararak “kişilik sahibi bireyler” yetişmesine yardımcı olan sosyal kurumlardır. Okulların bu fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için değerler eğitimine yer vermesi kaçınılmazdır.

Okullar, gelecek kuşakların davranışlarını, değerlerini ve alışkanlıklarını etkileme kuvvetine sahip olarak önemli etken konumdadırlar. Çağımızın getirmiş olduğu olumsuz durumlar karşısında, okullar öğrencilerine sağlıklı tercihler yapabilmeleri için seçenekler sunabilmeli ve ayrıca öğrencilerin kendi tercihlerini yapabilmeleri için yol ve yöntemleri gösterebilmelidir. Bir toplumun istikbalinin “karakterli ve iyi yetişmiş” nesillere bağlı olduğu bilinen bir gerçektir ve tabii olarak insanların iyi bir karaktere kendiliğinden sahip olması mümkün değildir. Bu sebeple okul öncesi dönemden lisans yıllarına kadar her bireyin, sağlıklı ahlaki kararlar alabilmesi ve uygun ahlaki davranışlar sergileyebilmesi için gerekli olan beceri ve değerlerin kazandırılması okulların ana hedefleri arasında yer almaktadır (Ryan & Bohlin, 1999; akt. Ekşi, 2003, s. 76–96).

Toplum açısından bakıldığında zaman da çocuklara değerlerin öğretilmesinde, öğretmenler ve okullara karşı beklentiler mevcuttur. Okullar ve eğitimciler bu beklentileri karşılamak gerekliliklerinin yanı sıra okul yaşamında ve eğitimde tartışılan farklı değerleri öğrencilerin, ailelerin ve toplumun ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda profesyonel uygulamalarla göz önünde bulundurarak açığa kavuşturmak zorundadırlar (Halstead & Taylor, 2000, s. 169–173).

Bu yaklaşımlara göre eğitim sistemi ve eğitim kurumları öğrencilere sadece teorik olarak bilgi vermenin ötesinde öğrencinin iyi bir kişiliğe, sağlıklı bir karaktere ve insani değerleri önemseyen, hayatını ona göre şekillendiren bir birey olarak gelişmesine katkı sağlamalıdır. Birlikte yaşama kültürünün temelini oluşturan ve insanları birbirine bağlayan, huzurlu bir toplum olmayı amaçlayan toplum bireylerine değerler eğitimi benimsetmesi ve hayata tatbiki noktasında çaba içerisinde olması elzem bir durumdur. Medeni toplumların temelini oluşturan bu unsurların öğrencilere kazandırılmasında hem eğitim sisteminin hem de eğitim kurumlarının rolü çok önemlidir.

Çalışmada da eğitim kurumlarının, öğrencilerin değer algılarını geliştirmekte büyük sorumluluk taşıdığı ifade edilerek doğru değerlerin ve davranışların geliştirilmesi ilkesel olarak eğitim kurumlarının önemli önceliklerinden olması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. Değerler eğitimi

yapılırken farklı disiplin alanlarıyla koordinasyonun iyi olması bireyin birçok yönünü geliştirecek ve öğrenciye çok yönlü bir yaşam imkânı sunacaktır.

Günümüzde yaşanan siyasal ve sosyal alanda yaşanan birçok gelişme ve hızlı dönüşüm sosyal hayatın temel dinamiklerini de etkilemektedir. Bu hızlı gelişim ve dönüşüm aynı zamanda toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Zaman içerisinde toplum kendini var eden değerlere yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşmanın atlatılabilmesi ve toplumsal dinamiklerin korunabilmesi için okullar büyük önem arz etmektedir (Dilmaç & Şimşir, 2016, s. 4–8). Araştırmacılara göre milli ve manevi değerlerin kavratılması, gelecek nesillere aktarılması ve toplum tarafından benimsenmesi sevgi ve saygı kültürünün oluşması ancak kaliteli bir eğitim anlayışına sahip okullar sayesinde olmaktadır. Hem okullar hem de okulların en önemli unsurlarından olan eğitimciler ve idareciler bu süreçte çok önemli rol oynamaktadırlar.

Buna göre değerler, hayatın her yönüyle okulda, evde, sokakta insanın varlığının olduğu her yerde karşımıza çıkmaktadırlar. Sosyal gelişimin, büyük ölçüde eğitime verilen değer ve eğitimde kullanılan kaynaklarla ilişkilidir. Günümüz dünyasında, eğitim sisteminde ve ailede çocukların değerleri öğrenmelerini sağlayacak fırsatlar yaratmak için, zaman harcamayı ve ayırmayı gerektiren önemli müesseseler okullardır.

“Duygu, ahlak ve değer bakımından” öğrencinin bireysel ve toplumsal gelişimini kapsayan duyuşsal eğitim, farklı isimlerle yeni öğretim programlarında kendine yer bulmuştur. Çok yönlü bir şekilde gelişen değerler eğitimi ders programlarında şu şekilde yer almıştır (Asya Öğretim Dergisi, 2015, s. 78–91):

- Sosyal Bilgiler derslerinde ve Yaşam Bilimleri Müfredatında "Programın değerleri" belirlenmiş,
- Fen ve Teknoloji Müfredatında adalet, dürüstlük, sorumluluk ve özgüven gibi değerler "tutum ve değer kazanımları" başlığı altında verilmiştir.
- Değerler ve tutumlar tüm derslerde "duyuşsal özellikler ve özyönetim yetkinlikleri" başlıkları altında ele alınmaktadır.

- Din Kültürü dersinin programlarında, değerler eğitime dair uygulamalar belirlenmiş ve değerler eğitime yönelik açıklamalar yapılmıştır.
- Değerler eğitimi için yapılan düzenlemelerde öğretmenler de sürece dâhil edilerek bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Eğitimcilerin sınıftaki etkinliklerinde, kullandıkları tekniklerde, ders içeriğinin belirlenmesinde, öğrencilere için uygulanacak disiplin işlemlerinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair ifadeler de yer verilmiştir. Bu amaçla öğretim teknik ve yöntemleri belirlenmiştir.
- Din Kültürü dersinde din öğretilerinin teknik kısımların yer verilirken ve ahlak eğitimi müfredatlarında ise ders değerleri de belirlenmiş ve değer eğitime ilişkin açıklamalar yapılmıştır.
- Türk Dili Müfredatında değer ve duyuşsal özelliklere yönelik programlara henüz yer verilmemiş bunlara dair başlıklar bulunamamıştır.
- Yeni öğretim programlarında yeniden yapılandırmacı anlayışın temel öğrenme-öğretme yaklaşımı olarak kabul edilmesiyle, öğrencilere kendi deneyimleriyle anlam veya bilgi inşa etme fırsatı verilir. Ayrıca bilginin kültürel çevreden, örf ve değerlerden bağımsız olmadığı vurgulandı.

Değerler eğitiminin toplumsal kazanımlar ve eğitim açısından önemi söz konusu olduğunda Kerschenstainer (1954, s. 58)'ın "Her alanda olabildiğince karakterli insanlarla bir ülke ne kadar da mutlu!" diyerek söylediği slogan niteliğindeki cümlesi güçlü karakterli bireylerin toplum için önemini kısaca ifade eder. Buna göre karakterli insanların varlığı bir ülkenin mutluluğu için önemlidir. Bir ülkede karakterli insanları var edebilmek ancak sağlam bir eğitimle mümkün olabilmektedir. Bunun için ülkede var olan eğitim kurumlarının yapısı ve işleyişi çok önemlidir.

2004–2007 yıllarını kapsayan bir araştırma yapılarak dünyanın elliyedi ülkesini içine alan bir çalışma yapılmıştır. Bu "Dünya Değerler Araştırması" neticelerine göre, "Çoğu insana güvenilebilir mi?" sorusu sorulmuş ve bu soruya evet cevabı verenlerin oranı tüm dünyada % 26,1 gösterirken, söz konusu araştırmada Türkiye'nin oranı sadece % 4,9 olarak ortaya çıkmıştır (Akbaş, 2009, s. 403–414). Buna göre ülkemizde bu oranın düşük olması ülke insanımızın

birbirine karşı olan güvensizliğini yansıtmıştır bundan dolayı öğretim programlarını gözden geçirmeye ve yenilemeye ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu kapsamda MEB (2010) müfredatında yukarıda bahsedilen güncellemeler ele alınmıştır.

Bu gelişmeler, öğrencilerin bilişsel alan kazanımlarının yanı sıra değerlerin öğretiminde de etkin olmalarını gerekli kılmıştır. Hangi değer eğitimi eğilimleri esas alınır sa alınsın, öğrencilerin dikkatini ilgili değere çekecek, değer hakkında düşündürecek ve kendi değerlerini ortaya çıkaracak öğrenme-öğretme etkinliklerine ihtiyaç vardır. Öğretmenler karakterin tek başına hareket ederek ve aktif olarak geliştiğini bilmelidir (Kerschensteiner, 1954, s. 58–65).

21. yüzyılda çocuklar ve gençler şiddetten, savaşıardan, sosyal sorunlardan ve saygı yokluğundan giderek daha fazla etkilenirken, öğretmenleri ve ebeveynleri eğitim öğretim de yeni zorluklara karşı karşıya bırakmaktadır. Gençlik, 21.yüzyılın getirdiğı problemler doğrultusunda, bazı problemler yaşamaya başlamış ve problem şu sonuçların çıkmasına sebep olmuştur. Şiddet, saldırganlık, hırsızlık, aldatma, otoriteye itaatsizlik, akranlara karşı zulüm, bireylere karşı önyargı, argo dili, erken cinsel gelişim ve cinsel istismar, benmerkezciliğin artması ve sosyal sorumluluğun azalması, alkol ve uyuşturucu gibi kendine zarar verme davranışlarının artması, ailede bozulma kitle iletişim araçlarının davranışlara etkisi gibi hususların artması değerlerin işlevlerini okulların ve velilerin değerler eğitimin de gençlik için ne denli önem arz ettiğini benimsemelerini gerekli kılmaktadır (Yavuz & Özmete, 2012, s. 9–15).

1997–2003 tarihleri arasında hayata geçirilen farklı değerler eğitimi ve karakter gelişimi programlarının neticelerini inceleyen Bier & Berkowitz (2000), bu eğitim programlarının bireyler arasında saldırganlığı, madde kullanımını ve aşırılık içeren davranışların azalmasını sağladığı ve değerler eğitimlerinin eğitim kurumlarını güvenilir hale getirdiğı sonuçlarına varmıştır.

Değer gerçekleştirme hareketinde bireyin kendi duygu, inanç ve önceliklerine ilişkin farkındalığı önemlidir, bireyin onurlu, eleştirel ve yaratıcı düşüncesi, iletişim ve sosyal becerilerinin gelişimi, karakter eğitimi hareketinde

bireyin kendine, çevreye ve malına saygısı olan sorumluluğunu ortaya çıkarır, dürüst, güvenilir, şefkatli, kibar, yardımsever olma anlayışını destekler. Disiplinli, kararlı, tutumlu, sadık, cesur olmak ve iş ahlakına sahip olmak önemlidir (Lickona, 1992, s. 8–12). Buna göre bu ilkeleri sağlayabilmek için eğitim kurumlarının müfredatları ve bu müfredatın kavratılması çok önemlidir.

Çalışmada istifade edilen bu görüşlere göre karakterli vatandaş eğitiminde ülkenin “tarihini, kültürel mirasını, rejimini ve demokratik sistemini anlamak”, vatandaşlığın hak ve sorumluluklarını bilmek, çatışmaları çözmek, işbirliği ve iletişim becerileri kazanmak, eleştirel düşünebilmek gibi değerler öğretebilmekte okullarımızın yeri önemlidir.

MEB (2012)’in uyguladığı plan ve programlara göre eğitim kurumlarının da örtük ve örgün öğretileri arasında şu değerler ve uygulamalar yer almaktadır; Ahlak ve karakter eğitimi, adalet, iyiyi ve doğruyu anlama, sevme sevilme, şefkat ve fedakârlık, başkalarını düşünme, kendini kontrol etme, tevazu ve ahlaki alışkanlıklar kazanma gibi değerler ve uygulamalar ahlak eğitiminin bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Eğitim kurumlarında verilen eğitimin en önemli unsurlarından biri de bilinçli bireylerin yetişmesine katkı sağlamaktır. Toplum ilkelerine uygun, değer normlarını benimsemiş bireyler yetiştirmek eğitim kurumlarının öncelikli hedefleri arasındadır (Alimcan & Şam, 2017, s. 239–250). Bu açıdan incelendiğinde, değerlerin ilkesel olarak şekillenmesinde eğitim önemlidir. Değerler şekillenirken ve geliştirilirken önem verilmesi gereken konular olduğu gibi aktarılış yöntemlerinin de önemi göz ardı edilmemelidir.

Araştırmacıların bu görüşüne göre çocuklara rehber olacak ve yol gösterecek değerlerin belirlenmesi önemlidir. Ebeveynler bu değerlerin daha disiplinli öğretilmesi ve kavratılması için onları eğitim yuvalarıyla tanıştırır. Değerler doğuştan gelen hasletler olmadığı için onların anlaşılması ve kavratılması eğitim kurumları aracılığıyla ve ebeveynlerin bilinçli davranışlarıyla olabilmektedir. Sosyalleşmenin, etkili olduğu bireysel gelişimde okulların yeri önemlidir. Çocuklar buralarda sürekli olarak gelişirlerken hem bilişsel hem de

motor beceriler olarak kendilerini bir üst seviyeye çıkarırlar. Zaman için de hem iyi hem de kötü algıları oluşur ve toplumda neye tepki vereceklerini veya neye katkı sağlayacaklarını kavramış olurlar.

Aydın (2013)'a göre eğitim kurumlarında değerlerin nasıl öğretileceğine dair farklı ilkeler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. 1950'li yıllarda Amerika' da değerler öğretimi hususunda birçok husus ortaya çıkarılmış ve bu hususlardan iki ilke ortaya çıkarılmıştır. Bunlar:

1. Değerlerin çözümlenerek ortaya çıkarılması ve değerlerin açıklanması
2. Kohlberg (1977)'in ahlaki gelişim kuramının eğitiminin gelişim üzerine olan etkisidir.

Ahlak ve değer öğretimini aynı muhakeme ile ele alan III. Carter (2011), değer ve ahlak öğretiminde altı yaklaşımı ilke edinmiştir. Bunlar (Carter, 2011; akt. Aladağ, 2009, s. 28):

1. **Öğretici Yaklaşım:** Bu yaklaşım, ahlak öğretilecek belli bir değer grubu varlığını kabul eder ve bu değerler öğrencilere aktarır.
2. **Klasik Yaklaşım:** Tüm öğrencilere felsefe anabilim dalından kendilerine yakın gelen seçimlik dersler sunar.
3. **Yaşantısal Yaklaşım:** J. Dewey (1920) tarafından ortaya atılmıştır ve istenen ahlaki karaktere ulaşmak için model olmak üzere bazı öğrenci liderleri belirlenerek değer aktarımı yapılmaya çalışılmıştır.
4. **Gelişmeye Yönelik Yaklaşım:** Yaşantısal yaklaşımın, bireyselleştirilmiş bir çeşidi gibi görünür ve öğrenciye gerçek dünyada değerleri sorgulamayı öğretir.
5. **Gelişimsel Yaklaşım:** Piaget (1932) ve Kohlberg (1963)'in çalışmalarından türemiştir. Bireyin gelişim dönemlerini ele alarak değerlerin aktarılmasını sağlamıştır. Bu sayede bireye hangi dönemde hangi değer verileceği belirlenerek daha sağlıklı bir değerler eğitimi aktarımı sağlanmaya çalışılmaktadır.
6. **Meslek öncesi:** Genel amacı, öğretim boyunca (tam veya bir kredili) düzenli bir derste, öğrencileri değerlerle tanıştırmaktır. Öğrencilerin

tanıştıkları bu değerleri mesleki hayatlarında kullanmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Yeniyol (2016, s. 11–12)’a göre okullarda değerler eğitimi verilirken toplumun en kolay kavradığı ve sürekli kullandığı temel değerlere öncelik verilmelidir. Örneğin;

- **Empati/Diğergamlık;** İnsanların hem kendi cinslerini hem de beraber aynı atmosferi paylaştığı diğer canlıları tanınması açısından önemli ve önceliklidir. Saygı ve sevgi duygularının gelişmesi sağlamakta önemli yeri vardır.
- **Eşitlik;** bu değer bir bireyin yetersizlik algısından kurtulması için önemlidir çünkü herkesle aynı olduğunu bilmesi ve kavraması herkesin kendiyile aynı olduğunu ve kimsenin kendinden farklı olmadığını görmesi bireyin hayata bakışını değiştirecektir.
- **Adalet;** herkesle eşit haklara sahip olduğunun farkında olan birey kendini savunma noktasında bunun bilinciyle hareket edecektir. Bu sayede kendini küçük görmeyecek veya başkalarının mutlak otorite olduğunu düşünmeyecektir. Eşit değeriyle adalet değeri bireylere aynı anda kavratılmalı ki sağlam bir sonuç çıkarılabilmelidir.
- **Çevreye Saygı;** kişinin bu dünyada yalnız olmadığını dünyayı istediği gibi kullanamayacağı algısının yerleşmesi için önemlidir. Her an yok olabilecek ve sınırlı kaynakların olduğu bir dünyanın bilincinde olan birey çevresine daha farklı bakacaktır.
- **Vatanseverlik;** kişinin vatanını ve milletini sevmesi ve onu daha ileri seviyelere taşımak için çalışmasının önemi kavratılmalıdır. Bu sayede çocuk vatani için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini kavrayacaktır.

Kurtdaş (2021, s. 354–355)’a göre değerler eğitimi, ayrımcılığın olmadığı ahlaki normların benimsendiği ve toplumsal mutabakatın katkısıyla öğrencilere verilmelidir. Kimseyi dışlamadan veya ötekileştirmeden, toplum için zararlı olanları ayırıştırarak, herkesin hayatının önemli olduğunu ve hataların düzeltilebileceğinin farkına vardırılabilmektedir. Ötekileştirmek değerler eğitiminin başlıca sorunları arasında yer alır. Ben bilinciyle hareket etmek

değerler eğitimini kavratmayı zorlaştırmaktadır. “Biz” bilinciyle hareket etmek toplumsal mutabakatı sağladığı gibi değerler eğitiminin de anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir.

Bu yaklaşıma göre hem kültürel bağlara uygun geleneksel eğitimde hem de modern çağın gerekliliklerine uygun olarak şekillenen değerler eğitiminde, eğitim kurumlarında ötekileştirme olmadan herkesin kendini oraya ait hissedebileceği bir ortamın tesis edilmesi değerler eğitiminin uygulanması açısından önemlidir. Okullarda değerler eğitimi hem kişisel gelişim hem de toplumsal düzen in işleyici için gerekli gözükmemektedir. İyi bir birey, iyi bir vatandaş, olmayı hem ailede hem de eğitim kurumlarında en iyi şekilde algılamak ve algılatmak değerler eğitimi açısından önemlidir.

Bu araştırmalara göre şunu da ifade etmek gerekirse değerler eğitimi sadece eğitim kurumlarının değil topyekün tüm insanlığın sorumluluğundadır. Bu sorumluluğun sadece eğitim kurumlarında anlatılması teoride kalmasına neden olabilmektedir. Bunun için sadece teorik değil aynı zamanda uygulanabilirlikte önemlidir.

Hablemitoğlu & Özmete (2012, s. 44–46)’ye göre son zamanlarda çoğu ülke “değerler eğitimini” kendi eğitim müfredatlarının zorunlu bir parçası olarak dâhil etmeye başladılar. Bunun içinde;

- Avrupa’da “Vatandaşlık Eğitimi” gibi dersler uygulamaya konulmaya başlanmış ve topluma değer aşılması yapılmaya çalışılmıştır.
- Birleşmiş Milletler Eğitimi Bilim ve Kültür Örgütü “ Küresel Vatandaşlık Eğitimi” anlayışını hem politikalarında hem de eğitim planlarında uygulamaya çalışmaktadır. Bu adım önemli bir adımdır tüm dünya toplumuna değerlerin yayılması gereken bir anlayışında ve sistemin var olması için önemlidir.

Tüm bu görüşlere göre değerler eğitiminin profesyonel olarak okullarda öğretilmesi ve uygulama sahasının olması çok önemlidir. Bireyin bir değeri teorik olarak öğrenmenin yanı sıra uygulama alanın da olması bireyin değeri benimsemesi açısından gereklidir. Bundan dolayı okullar değerler eğitiminin her

aşamasında önemlidir ve gereklidir. Eğitim kurumlarının varlığı değerler eğitimi, kişilik gelişimi ve toplumsal işleyiş açısından temel ilkeler arasındadır.

2.2. Değerler Eğitiminde Öğretmenlerin Rolü

Değerler eğitimin başarıya ulaşmasında temel unsurlardan biri öğretmenin rolüdür. Eğitimcilerin sorumluluğu altında olan öğrencilerinin davranışlarının denetlemesi, kontrol etmesi ve dönüt sağlaması öğrencinin gelişimi açısından önemlidir. Sınıfta iyi ile kötünün ayrımını yaparak neyin yanlış neyin doğru olduğunu öğrenciye göstermek öğretmenin görevidir (Özcan, 2020, s. 1–5).

Öğretmen iyi ve kötü ayrımını, doğru ve yanlış farkını anlatarak ve örneklendirerek öğrencinin davranışı içselleştirmesini sağlamaktadır. Öğretmen, öğrencinin hayatında önemli bir rol model olarak kendini göstermektedir. Bu amaçla yapılan bazı araştırmalara göre bireylerin % 78'i öğretmenlerin öğrenciler için iyi bir örnek olduğunu göstermektedir (Halstead & Taylor, 2000, s. 169–173).

Öğretmenler çocukların davranışlarını rol model olma liderlik yapma yoluyla şekillendirir (Tezcan, 1985, s. 25). Buna göre öğretmenlerin bulundukları konum nedeniyle benimsemiş oldukları değerler sisteminin önemi büyüktür. Öğretmenler öğrencilere sınıf içerisinde bir şeyler öğretse de aslında öğretmenlerin rolleri tüm okulu kapsamaktadır. Bundan dolayı öğretmenlerin öğrencilere “değer vermesi ve onları bir birey olarak” değerlendirmesi gerekir.

Öğretmenler öğrencilerin bireysel ve kültürel farklılıklarının ve ilgilerinin farkında olarak, öğrencilerin maksimum seviyede öğrenmeleri ve gelişmeleri için mücadele etmelidir. Benzer şekilde öğrencilerine “hangi değerleri ve davranışları öğretmek” istiyorsa onları da kendi eylemleriyle göstermelidir (Çelikkaya, 1998, s. 135).

Urhan (2007, s. 144) okullarda değerler eğitimi uygulamalarının olmasının ve eğitimcilerin buna önem vermesinin önemli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir.

- Değerleri bilen öğretmenin öğrencilerin birbirine saygılı olma noktasında ve birbirlerine yardımcı olma noktasında gelişim sağlamasına etki ettiğini ifade etmiştir. Değerlerin farkına vararak yaşayan öğrencilerin kendinin

farkına vardığı ve farkındalık sayesinde bilincinin geliştiği ve toplumun daha refah içeren bir seviyeye ulaştığı gözlemlenmiştir.

- Değerleri benimseyen öğrencilerin o değere bağlılıklarının arttığı ve bu öğrencilerin o öğrencileri tarafından geliştirilip, toplumsal olarak bilinçli seçimler yapılmasına katkıda bulunur.
- Öğrenciler değerler eğitimi sayesinde güven temelli bir ortam geliştirirler ve bu ortamda değerlere karşı saygılı bir anlayışı geliştirir.

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu 2010/53 sayılı genelgesinde sınıf içi ve sınıf dışı faaliyetler de değerler eğitimine dair etkinlik ve uygulamalar yapılması için genelge göndermişti. Bu genelge yazısına göre değerler eğitiminin genel bir bakışla ele alınması ve eğitim öğretimin tüm paydaşların katılımıyla yapılması amaçlanmıştır. Toplum yapısı, öğrencileri ve okulu tehdit eden öğrenciler için risk oluşturan durumlara karşı; ahlak, milli duygular, inançlar, insani olgular, yardımlaşma, iyi olma, vatansever olma, adil olma, şefkatli ve merhametli olma gibi temel ilkelerin ve değerlerin öğrencilere aktarılması üzerinde önemle durulmuştur. Bu süreçte öğretmenlerin aktif rol alması istenmiş ve öğrencilere rehberlik etmeleri temennilerinde bulunulmuştur. (MEB, 2010).

Öğrencilerin okullarda öğretmen ve akranlarıyla olmak üzere iki tip ilişkisi mevcuttur. Her iki ilişkinin de öğrenci değerlerinin gelişimi üzerinde olumlu veya olumsuz etkisi vardır. Bu nedenle öğretmenler öğrencilerde ki yanlış kazanımları öğrencilere; saygılı olmayı ve sevginin gücüne inanmayı ve ona göre davranmayı, iyi bir örnek oluşturmayı, olumlu sosyal davranışları desteklemeyi ve yanlış davranışları uygun şekilde düzeltmeyi ilke edinen yaklaşımları benimseyerek düzeltme yoluna gitmelidir (Avcı, 2011, s. 36).

Değeri eğitiminde bireyin değerleri kolay bir şekilde öğrenmesi, rahat bir şekilde içselleştirebilmesi için değerlerin öğrenilmesine dair bazı stratejiler ön planda tutulmalıdır, ön planda tutulması gereken stratejiler de şunlar (Aydın, 2013, s. 1–13):

- Değerlerin öğretilmesini kolaylaştırmak için değerleri açıklama

- Değerlerin kazandırılmasında sevgi ve şefkat'e önem vermek
- Çocuğa sorumluluk duygusunun kazandırılması
- Değerlerin erdemli alışkanlık haline getirilmesi
- Eğilimleri ve duyguları yönlendirme yollarının kullanılması
 - Fırsat eşitliği Oluşturmak
 - Örnekleri somutlaştırmak
 - İradeyi akıl ile güçlendirmek
 - Özüne ve başkasına olan saygıyı arttırmak
 - Farklı stratejileri Kullanmak

Eğitimcilerin değerleri öğretirken ve değerlerin kolay bir şekilde aktarılmasını sağlarken dikkat etmesi gereken bazı hususlarda şunlardır (Şahin, 2013, s. 43):

- Okul müdürü akademik ve ahlaki liderlik yapmalıdır.
- Okulda uygulanan kurallar ve disiplin, okulun değerlerini desteklemeye yönelik, okulun verimliliğini artıran ve model oluşturan tüm alanlarına yönelik olmalıdır.
- Okulun tümünü kapsayan birlikten güç doğar mantığıyla topluluk bilinci oluşturulmalıdır.
- Okulda öğrencilere kendini yönetme ve demokratik haklarını kullanma imkânı sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin okulu benimsemesi ve okulu daha verimli bir duruma getirmek için çalışmaları sağlanmalıdır.
- Öğrenciler ve okuldaki yetişkinler arasında karşılıklı saygının, adaletin ve işbirliğinin sağlandığı bir ahlaki iklim oluşturulmalıdır.
- Öğrenciler ve okuldaki yetişkinler arasında karşılıklı sevgi ve saygının, adaletin ve işbirliğinin sağlandığı bir ahlaki iklim oluşturulmalıdır

Değerler eğitiminde en önemli yolun örnek olmak olduğu devamlı dile getirilmektedir. Öğretmenler, bu eğitime yönelik olumlu tutumlar geliştirmek için öğrencilere rehberlik edebilmeli ve yol gösterebilmelidirler (Suh & Traiger, 1999, s. 1). Buna göre değerler her dersin içinde olmalı, eğitimciler ders programını

hazırlarken değerleri bölmeden bir bütün olarak vermenin yollarını bulmalı ve bu amaçla en uygun yolu seçerek çocuklara aktarılmasını sağlamalıdır.

Aktepe & Yel (2009, s. 607–622) de aynı şekilde öğretmenlerin hem okul içinde hem de okul dışında öğrencilere iyi bir model olmasının zorunluluğunu ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Öğretmenlerin hangi değerlere sahip olduğu önemlidir. Çünkü öğretmen okuldaki eğitim-öğretim sürecinde öğrencilere hem bilgi ve becerileri öğretir hem de değer yargılarını aktarır.

Öğrencilere “değerleri analiz etme ve birbirleriyle iletişim kurma” becerisini öğretirken öğrencilere değerlerin hitap ettikleri alanlara göre belli yapısal kalıplar içinde olduğunu göstermek gerekir ki böylece belli değerleri seçebilsinler. Öğretmen öğrencilere önemli gördüğü değerleri aktarırken “tarafsız pozisyonunda olmaktan kaçınmalıdır, açık ve net” olmalıdır. Değerler konusunda tarafsız olmak, bir evredir ancak; tarafsız kalmak öğretmen açısından zordur. Çünkü öğretmenler kendi derslerindeki değerleri mutlaka ifade edeceklerdir. Değerler eğitimi şu iki özel durumun birleşimidir; öğrencilere kendi değerlerini geliştirme becerilerinin öğretilmesi ve öğretmenlerin sosyo-kültürel davranışlarını belirleyen kendi değerlerini teşvik etmesidir (Veugelers, 2000, s. 37–46).

Aktepe & Yel (2009) öğretmenlerin değer yargılarını tespit etmek için ilköğretimde çalışan öğretmenler üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışmada öğretmenlerin öğrencilerde bazı değer durumlarını daha çok etkiledikleri bazılarını ise daha az etkiledikleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlar (Aktepe & Yel, 2009; akt. Dilmaç & Şimşir, 2016, s. 56):

Öğretmenlerin etkisi açısından daha çok tercih edilen değerler;

- Adil toplum anlayışı,
- Doğru-dürüst olmak,
- Ulusal güvenlik,
- Aile kültürüne değer vermek,
- Gerçek arkadaşlık,
- Sağlıklı olmak,
- Sorumluluk sahibi olmak

- Eşitlik gibi değerleri tercih ederlerken öğretmenlerden daha çok etkilenmişlerdir.

Öğretmenlerin etkisi açısından en az tercih ettikleri değerler ise;

- Dünya islerinden el ayak çekmek,
- Zengin olmak,
- Otorite sahibi olmak,
- Hırslı olmak,
- Sosyal güç sahibi olmak,
- Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak,
- İtaatkâr olmak ve istek ve arzularının doyurulması anlamına gelen zevk gibi değerleri tercih ettiklerini tespit edilmiştir.

Değerler eğitimi uygulamaları okullarda sistematik ve en etkili şekilde yürütülmelidir. Bundan dolayı şansa bırakılmadan disiplinli şekilde verilmelidir. Bu bağlamda eğitim kurumlarındaki eğitimciler, rollerini en iyi şekilde yerine getirerek ve mümkün olduğunca hata yapmayarak değerler eğitiminin hedefine varmasını sağlayabilirler (Ulusoy, 2007, s. 47).

Öğretmenler sadece programlara dair öğretileri öğrencilere aktarmakla kalmaz, aynı zamanda onlara iyi ve doğru olanın ne olduğunu ve neyin erdemli olduğunu öğretir. Bunu yaparken öğretmen örneği ve karakteri ile öğrencilerin karşısına çıkar. Bu nedenle öğretmen işini hem aklı hem de kalbi ile yapmalıdır (Akbaş, 2004, s. 91).

Değer eğitimi vermesi gerekenlerden biri de öğretmenlerdir. Tyree ve Vence (1997)' ye göre öğretmenler değer eğitimi verirken şunları uygulamadır (Vence, 1997; akt. Dilmaç, 1999, s. 23):

- Öğrenciye model olmalı
- Sınıf içinde herkese hitap eden sosyal doku oluşturmali
- Her öğrenciye sorumluluk vermeli ve onların ahlaki muhakemelerine katkıda bulunmalı
- Öğrencileri cesaretlendirmeli ve ödüllendirmeli,

- İstenmeyen davranışları ilan etmelidir,
- Öğrencilere olaylar üzerinde karar verme imkânı tanınmalı
- Öğrencilere sorumluluklarını paylaşım fırsatı vermeli
- Ortaklaşa ve paylaşılarak çalışmaya teşvik etmeli
- Tartışma ve paylaşma zemini oluşturmali

Eğitim programlarında değerlerin nasıl kazanılacağına açıkça belirtilmemesi, değerler eğitiminin okulda gerçekleştirilmediği anlamına gelmemelidir. Aslında öğretmenlerin sınıfta ve okulda oluşturdukları kültür, öğrenciler için değer eğitiminin de, neye önem verdiklerini ve neye karşı iyi ya da neye karşı kötü olarak bakmaları gerektiğini gizil olarak oluşturmaktadır. Fakat bu eğitim örgün olarak verilen eğitimin de bir parçası olarak programlı öğrenme deneyimleriyle de kazanılmalıdır (Yılmaz, 2010, s. 29–242).

Okulların donanımlı ve fiziki yapısının güzel olması tek başına değerlerin aktarılmasında ve öğretilmesinde yeterli olmaz. Öğretmenin birikimli olması ve eğitimci yönlerinin yanında farklı yetkinliklerinin de olması öğrenci üzerinde etki yaratacaktır bu sayede rol model olması kolaylaşacaktır. Okullarda değerlerin öğretiminde en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Ancak bu konuda en önemli sorumluluk paylarından biri de değerler programlarını uygulamakla görevli okullardaki okul müdürlerine aittir. Bu yönde okul müdürleri;

- Öğrencilere liderlik yaparak,
- Onlara, uygun öğrenme ve öğretme ortamı oluşturarak,
- Programların uygulayıcısı olan öğretmenleri bu konuda denetleyerek ve
- Aile ile işbirliği içinde olarak bu sorumluluklarının önemli bir kısmını yerine getirmiş olurlar (Boydak, 2009, s. 55–62; Balyer, 2012, s. 75–93).

Okul müdürlerinin bu görevleri yerine getirmelerinde öğretimde lider olma rolünün ve değerlere göre idare oluşturma anlayışının da etkisi vardır. Öğretim liderliği, bir anlamda okul yöneticisinin, okulun varlık nedeninin “öğrencilerin yetişmesini sağlamak” olduğu gerçeğini hatırlamasıdır. Okul da, okulun yöneticisi de, öğretmeni de öğrencilere öğrenmeyi sağlamak ve öğrenme ortamını ideal seviyeye getirmek için vardır. Öğretim liderliği, “okul yöneticisinin asıl

yerinin geniş makam odası değil, sınıf ve koridorlar olduğu” görüşünü yaygınlaştırmaktadır. Öğretim lideri yönetsel işlerin bir kısmını yardımcılara devreder. Okuldaki tüm etkinlikleri öğrenme ve öğretme süreçleri üzerinde yoğunlaştırır (Özden, 2013, s. 116–117).

Değerler eğitimi sırasında karşılaşılan problemleri minimuma indirmek ve eğitim öğretimin kalıcılığını arttırmak için yapılması gereken ilk şey etkin bir değerler eğitimi programı hazırlamaktır. Değerlerin öğrencilere aktarılması, örgün öğretim kurumları için hazırlanan müfredat aracılığıyla bir plan çerçevesinde gerçekleştirilir. Değerlerin kazanılmasında etkin bir programın hazırlanmasına ek olarak, ders materyalleri de önemli bir rol oynamaktadır. Ders kitaplarında tek yönlü, geleneksel ve rastgele seçilmiş okumaların bulunması, kahramanların seçiminde ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasında kıssaların kullanımını gündeme getirmektedir (Şişman, 2004, s. 25–35).

Öğretmenlerin kullandığı yöntem ve teknikler çok önemlidir. Öğretmenin dersi öğretirken kullandığı yöntem ve teknikler, öğrenciler tarafından istenen değerlerin özümsemesini kolaylaştırabilir. Derslerde değerler eğitimi yapılırken en çok kullanılabilecek yöntem ve teknikler şunlardır (Özmete, 2007, s. 859–871):

- Tartışmaya dayalı yaklaşımlar
- Öğrenci merkezli aktif öğrenme stratejileri,
- Drama,
- Proje çalışması,
- Uygulamalı etkinlikler,
- İşbirlikçi öğrenme,
- Grup çalışması,
- Öğrenci güdümlü araştırma,
- Eğitsel oyunlar ve konu günleri.

Değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde eğitimcilerin örnek olması gerektiği devamlı vurgulanmaktadır. (Yeşiltaş & Mentiş’de 2016; akt. Zümrütkaş & Arslantaş, 2021, s. 240–253) yaptıkları araştırmalarda, değerler kazanmada okulun ailenin devamında en önemli unsur olduğunu ve öğretmenlerin

değer katma noktasında rehber ve önder olmaları gerekliliğini ortaya koymuşlardır.

Kuşdil & Kağıtçıbaşı (2000, s. 59–80) tarafından öğretmenlerin değer eğitimi sürecindeki ilgilerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, değer öğretmeni olarak eğitimcilerin öğrencilerin kişisel, sosyal ve aile değerlerini keşfetmeleri için yol gösterici konumda oldukları sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin çocukların kişisel tercihlerini, bireysel vasıflarını ve değer ilgilerini bir bütün olarak göz önünde bulundurmaları ve çocukların değerleri doğru yorumlayabilmelerini, değerleri fark edebilmeleri ve yaşamlarına aktarabilmeleri konusunda geri bildirimde bulunmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Baloğlu ve Balgamış (2005), tarafından yürütülen çalışmada, öğretmenin değerler eğitimi sürecindeki ilkesel rolünün; öğrencilerin bu eğitimi anlamalarına yardım etmek olmak ve bu değerleri benimsemelerini ve günlük yaşamlarına aktarmalarını sağlamaktır. Bu temel rolü yerine getirmek için öğretmen; öğrenciye örnek olur, onları cesaretlendirir, değerler hakkında meraklı düşünmeye teşvik eder ve onlara yol gösterir. Tüm bu rolleri yerine getirerek istenen kazancı elde edebilecekleri neticesine varmışlardır (Baloğlu & Balgamış, 2005; akt. Zümrütal & Arslantaş, 2021, s. 240–253).

Bu araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçlara göre, öğretmenlerin değerler eğitimi sürecindeki dinamik rolü, değerler eğitimi faaliyetlerinin başarısında temel etkenlerden biridir. Öğrencilerin davranışlarını kontrol etmek, denetlemek ve yönlendirmek öğretmenlerin sorumluluğunda olan bir süreçtir. Sınıfta yanlış ve doğruyu ayırt etmeyi sağlamaları, öğrenciye neyin sağlıklı ve iyi, neyin güzel ve neyin ahlaki olduğunu göstermek öğretmenin görevidir. Başka bir deyişle, öğretmen süreçte bir rehber, bir eğitimci ve bir model konumundadır. Ayrıca, bu durumu destekleyen birçok çalışma var. Öğretmenler, yetişkinlerin çoğunluğu tarafından öğrenciler için iyi rol modelleri olarak kabul edilir. Değerler eğitimi sürecinde öğrencilere örnek olmanın öğretmenin en önemli sorumluluğu olduğu ifade etmiştir.

Öğretmenler sınıflarında ahlaki bir ortam oluşturdıklarında, öğrencilerin yaparak yaşayarak değerleri öğrenmelerine izin verilir. Öğrenciler bu etik ilkelere göre oluşturulmuş bu sınıf ortamında birbirlerini tanırlar, saygı duyar ve kıymet verirler. Öğrencilerin ahlaki gelişimlerini ve kişilerarası iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik faaliyetler, okul öncesi ve ilkokul çağlarından başlayarak dâhil edilmelidir. Bu nedenle öğretmenler sınıf ortamının, eğitim ve öğretim süreçlerinin, öğrencilerin değer gelişimine katkı sağlamaya yeterli olup olmadığına dikkat etmelidir (Avcı, 2011, s. 36).

Öğretmenler, insanları geliştiren ve kişiyi topluma hazırlayan eğitimin önemli paydaşlardır. Kişinin eğitim ve öğretimi; Bireyi karakter, bilimsel ve manevi ilkeleri açısından eğitilmesi demektir. Bireyin toplumsal açıdan eğitimi, iyi söz, iyi fikir, iyi ahlak ve adil davranışa sahip bireyleri topluma kazandırmaktır. Bu nedenle öğretmen sadece bilgi aktaran ve davranışlarını eğiten değil, aynı zamanda güzel ahlaki örnek olan ve iyilik öğreten bir unsurdur (Çelikkaya 1998, s. 137).

Genel bir bakış açısıyla, öğretmenlerin başarılı bir ahlaki eğitime sahip olup olmadıkları, okul öncesi dönemden lisans hayatlarına kadar ahlaki olarak öğrencinin gelişim durumu ve eğitimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü kişi nereye bakarsa baksın, öğretmenin karakter yapısı, değerleri, tutumu, bakış açısı öğrencilerin ahlaki gelişimini etkiler. Dolayısıyla çocukların değerlerinin oluşabilmesi ve geliştirilebilmesi için öğretmenler ahlaki değerlere örnek teşkil ediyor olmalıdır (Ulusoy, 2007, s. 34).

Yılmaz (2007, s. 64–67) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin sahip olması gereken eğitim rolleri, öğrencilerin nesnellik, dürüstlük, saygılı olmak, sevgi, hoş görmek, çalışkan olmak ve özveri gibi toplumsal ve ahlaki değerleri kazanmalarında hem de eğitim sürecinin verimliliğini arttırmada kullanılabileceklerini belirtmektedir. Her organizasyonda olduğu gibi okul organizasyonlarında da değerler eğitimi önemli bir rol oynamaktadır. Etkin bir değerler eğitimi sistemi ile kuruluşlar hedeflerine daha kararlı bir şekilde ulaşırlar.

2015 yılında yapılan bir araştırma konuları kapsamında idareciler, yöneticiler ve eğitimcilerle görüşülmüş ve değerler eğitimi kazanımı açısından durumları incelenmiştir. Çalışmada, bireyler arası ilişkileri güçlü, liderlik becerisine sahip, sosyal ve kişilik özellikleri bakımından saygı duyan okul müdürlerinin öğrenciler üzerinde değer kazanmada daha etkili oldukları ve daha iyi örnek oldukları sonucuna varılmıştır (Döş, 2015, s. 1–11).

Balyer (2012, s. 77)'in araştırmasında, modern okul yöneticilerinden değerler eğitiminde olumlu rol model olmaları, değerler eğitiminin kazanılması için uygun bir ortam yaratmaları, uygun kaynakları sağlamaları ve değerler eğitimine yönelik destekleyici bir tutuma sahip olmaları istenmiştir.

Ekşi & Okuyan (2011, s. 178–190) yaptıkları çalışmada okul yöneticilerinin üniversitelerde öğretmen yetiştirme programlarında ders olarak değerler eğitimi vermelerinin önemli olduğu ve eğitimin başka derslerle bütünsellik içinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine araştırmacılar yaptıkları çalışmada, fikirlerine başvurdukları okul idarecilerinin hiçbirinin öğretmen yetiştirme programlarında eğitim alırken değerler eğitimi için örgün eğitim almadığını, diğer zamanlarda yapılan farklı etkinliklerle eksikliklerini gidermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Son olarak, idarecilerin çoğunluğunun uygulama önerilerini ve uygulamada yapılacak değişiklikleri dile getirdiği sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma ve görüşler incelendiğinde eğitimcilerin değerler eğitiminde rolü önemlidir. Değerler eğitiminin şuurunda olan yönetici ve eğitimciler, değerler eğitimini uygulamada ve karar vermede daha olumlu yaklaşım sergilemektedirler. Bu olumlu yaklaşım hem öğrenciler üzerinde hem de toplum üzerinde olumlu etkiler bırakmaktadır. Önder öğretmen ve idarecilerin, organize yaklaşımı benimsemeleri ve önemsemeleri, değerler eğitiminde olumlu sonuçlar verecektir. İdareci ve öğretmenlerinde katkısıyla öğrenci etkin bir eğitim öğretim sürecinden geçecek ve bu süreci doğru analiz ederek sağlam sonuçlara ulaşacaktır (Zümrütal & Arslantaş, 2021, s. 240–253).

Beldağ (2014, 349–361)’ın yaptığı yirmiye yakın eğitim kurumu ve yirmiye yakın eğitimciden oluşan çalışmadan elde edilen sonuçlar bu görüşü desteklemektedir. Bu çalışmaya göre öğretmenler ve yöneticilerin “değerler eğitiminde örgütsel yönelim” hususunda istekli olduklarını göstermektedir. Bu doğrultuda öğretmen ve yöneticilerin farkındalık oluşturdıkları söylenebilir.

2.3. Değerler Eğitiminde Ailelerin Rolü

Değer bir toplumda arzulanan ve olması istenen ilkeler ve kurallar bütünü olarak tanımlanan unsurlardır. Bu nedenle hangi değerlere sahip olduğumuz veya hangi değerleri benimsediğimiz çok önemlidir. Bu cihetten baktığımızda çocuklarımıza kazandıracağımız tüm değerler çocuklarımızın kişiliklerini ve karakter oluşumunu etkilemektedir.

Çocuğun ilk muhatap olacağı ortam ailedir. Aile çocuğun fiziksel ve biyolojik gereksinimlerinden doğan ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde sevgi, saygı ve güven gibi duyuşsal ihtiyaçlarının da giderildiği bir ortamdır. Aileler evlatlarını yetiştirirken tutumlarıyla çocuğun kişiliği üzerinde etki sahibidirler. (Yaman, 2014, s. 83)

Ebeveynlerin çocuk üzerinde etkisi çok fazladır. Anne-baba çocuğun gelişim dönemlerinde onun ihtiyaçlarını karşılayarak ona en yakın olan kişiler ve ilk öğretmenleridir. Kişiliğin gelişiminde etkili olan çocukluk döneminde anne-babanın rolü çok fazladır. Çocuğun kimliğinin oluşmasında, karakter ve mizacının gelişmesinde anne babalar çocuğun hayatında etkilidirler. Çocuğun aile içindeki konumu, kazandığı değerler, geliştirdiği kimlik: onun toplum içindeki statüsünün ve değerinin de belirleyicisi olacaktır (Gordon, 1993, s.25).

Çocuğun değerleri edinme süreci okulda disiplinli olarak öğretildiği gibi bu değer edinme sürecinin temelleri de ailede atılır ve bu eğitim ilk önceleri aile gözetiminde başlar. Aile bu süreçte bir başlangıçtır. Küçük yaşlarda yerleştirilmeye çalışılan karakter eğitimi ve ahlaki değerler ilerleyen süreçte çocukta davranışa dönüşür. Her aile genelde kendi kültürünün değerlerini çocuklarına planlı veya plansız aktarmaya çalışır (Aladağ, 2009, s. 2).

Çocukların sağlam bir karakter ve kişiliğe sahip olması hem ailenin hem de toplumun en temel amaçları arasındadır. Yani çocukların kişisel, toplumsal, milli, manevi ve evrensel değerleri kazanması çok önemlidir. Bu amaçla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığımız eğitim müfredatlarında buna göre programlar hazırlamakta ve “kök değerler” adı altında değerler eklemektedir. Bu değerleri eklerken aile için rehber programlar hazırlamakta aileyi de bu sürecin içine dahil etmektedir. Bu kapsamda ailede aktarılması gereken en önemli değerler adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardım severlik gibi en ulvi değerler olarak görülmüş. Bunların dışındaki değerlere de vurgu yapılarak gelişim dönemleri dikkate alınarak çocuğa aktarılması gerektiği de vurgulanmıştır (Demirutku, 2017, s. 7–80).

Lickona (1992, s. 85)’a göre etkili bir değerler eğitimi ve kişilik gelişiminde ailenin etkisini olumlu yönde arttıracak mesuliyetler ve davranış kalıpları şu şekildedir:

1. Ebeveynlerin çocuklara iyi model olabilmesi önemlidir. Çünkü çocuklar gözlem yaparak ve model alarak öğrenmeye çalışırlar.
2. Aileler, çocuklara değerlerle ilgili görüşlerini söylemelidirler ve değerler eğitimine karşı tutumlarını açık ve sade bir şekilde net olarak anlatmalıdırlar.
3. Aileler, çocuklara vakit ayırarak onları dinlemeli ve onları anlamaya çalıştıklarını ifade etmelidirler.
4. Ebeveynler gereken durumlarda zorda kalmadıkça çocukların onurlarını zedelemeyerek ama onları da disipline edecek yaptırımlarda bulunmaktan kaçınmamalıdırlar. Ancak verilen yaptırımın da nedenini çocuğa açıklamalıdırlar.
5. Aileler evlatlarının sosyal yönlerini takibe almalı ve onların eğitim kurumlarındaki yaşantılarını kontrol etmelidirler. Öğretmenlerle ve çocuğun arkadaşlarıyla yakın iletişim içinde olmalıdırlar.

Değerler eğitiminde aile “insan ne yaşarsa onu öğrenir ve öğrendiğini yaşar” prensibiyle hareket etmelidir. Bu sayede değerlerin aktarımında daha etkin bir rol oynanır ve değerler eğitiminde rol model olmanın önemli olduğunun

farkına varılır. Değerler bu cihette ailede kazanılır okulda ve toplumda yerleşik hale gelir. Bunun için değerlerin kazanılmasında en önemli faktör ailedir. Ancak ailenin de değerleri ne kadar bildiği, benimsediği ve uygulamaya koyduğu da önemli bir faktördür. Aileler çocuklarına model olup, onlara kendilerini ifade edebilecekleri bir aile ortamı sağlamalıdır. Bu sayede çocuk kendini ifade edebilecek ve aile değerlerine katkı sağlayabilecektir (Aydın, 2011, s. 39–45).

Aile üyeleri hem değerlerin kavramsallaşmasında hem de anlamlı hale gelmesinde önemli bir işlev görürler. Bu görevi tamamlamada temel sorumluluk ailedir. Çünkü çocuk toplumda bir davranış sergilediğinde “biz ailemizden böyle gördük” diyerek aileden gelenin ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Okullar daha çok bilgi ve becerilerin kazanılması ile ilgilenirken, değerlerin yaşanması ve karakterin olgunlaşması ile ilgili konular ise aile ortamında teneffüs edilmektedir (Cüceloğlu, 2022).

Geçmiş zaman içinde geniş aile profiline sahip olan toplumumuz modern zamanda daha çekirdek bir hal almıştır. Önceden aile içerisinde büyüklerin olması aile içinde ki rol modelin daha fazla olması anlamını ifa etmekteydi. Dede ve nine gibi Anne ve babaların en önemli yardımcıları artık kaybedilmiş durumdadırlar. Dolayısıyla anne ve babanın üzerine binen yük artmıştır (Eşsiz, 2022).

Günümüz çocukların yetiştirilme yapısının değişmiş olması ve yeni neslin dijital bir dünya içine doğmaları çocuklarında bazı hususları anlamalarında zorluklar yaratmaktadır. 21.yüzyılda çok farklı ilgi alanlarının olması ebeveynlerin çocuklar üzerindeki etkisini daha da azaltmaktadır hatta bir kuşak çatışması dahi ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı ebeveynler nasıl davranmalıyım veya nasıl davranmamalıyım üzerine iyi düşünmelidir. Bu süreci en iyi şekilde atlatabilmelerini sağlamak anne ve baba için elzem bir durumdur. Anne ve baba çocuğa hem geçmişle bağ kurdurmalı hem de gelecekle olan ilişkisini kestirmemelidir (Aydın, 2012, s. 113–124).

21.yüzyılda değerlerin anlatılmasında yaşanan zorlukları ve karşılaşılan karmaşık durumları anlatmak için Tibet’in ruhani önderi Dalai Lama’nın

günümüzdeki hayat tarzını anlatan “Çağımızın Paradoksu” isimli şiirinde Lama şöyle der (Lama, 2007; akt. Tarhan, 2011, s. 51–52):

“Evlerimiz büyüdü ancak ailelerimiz küçüldü
Artık daha rahatız ama vaktimiz az
Eğitim seviyemiz arttı fakat anlama hasletimiz azaldı
Daha fazla bilgili olmamıza rağmen daha zor karar veriyoruz
Daha fazla uzmanız fakat daha fazla sorunluyuz
Daha fazla tedaviye rağmen daha az sağlıklıyız
Ay’a gidip gelerek onca yolu kat ettik
Ama caddeyi geçip yeni komşumuzla tanışmakta geciktik.
Daha fazla üretelim diye yeni bilgisayarlar geliştirdik
Fakat daha az iletişim kurmaya başladık
Çok uzun yol kat ettik ama kalitede bir o kadar kısa kaldık
Fast food ve uzun sindirim zamanı...
Manalar büyük fakat karakterler küçük.
Kârlar yüksek fakat ilişkiler yüzeysel.
Şimdi artık penceremizde çok şeyin olduğu
Ama odamızda hiçbir şeyin olmadığı zaman...”

Bir aile öncelikle çocuğunun nasıl bir insan olması gerektiğini kafasında netleştirmelidir. Anne ve babanın üzerinde olan dünya hayatının yükü bazı şeyleri ya da birçok şeyi kaçırıp gitmesin neden olmaktadır. Bundan dolayı da aile içinde aktarılması gereken birçok değerde aktarılamamaktadır. Örneğin; bir çocuğun yemek adabını nasıl kazanması gerektiği teorik olarak anlatılsa da ancak tam

manasıyla uygulanabilmesi pratik olarak mümkün olacaktır. Günümüzde ebeveynlerin yaşadığı koşuşturmalar ve aciliyetlik durumlar maalesef ki bir sofraya oturup ailecek yemek yemeyi güçleştirmektedir. Durum böyle olunca en temel değer öğretilmemektedir. Sofrada sadece yemek yeme adabı değil aynı zamanda sosyal ilişkiler, sevgi, saygı gibi temel değerlerde kazanılmaktadır. Gündelik hayatın içerisinde maalesef ki bu ince nüanslar kaçırılmaktadır (Çerikan, 2019, s. 481–511).

Bu araştırmalardan elde ettiğimiz çıkarımlara göre anne babalar çocuğun nasıl bir karaktere sahip olması gerektiğini her zaman akıllarında belirlemelidirler. Bu sayede çocuğu yaşadıkları topluma adapte edebilirler ya da o toplumun kötü yönlerinden onları uzak tutabilirler. Bir aile çocuğunun sorumluluk sahibi, iyi bir karakter ve mutlu bir insan olmasını arzu ediyorsa tutumlarını buna göre belirlemelidir.

Ebeveynler sorumlu ve değerlerine saygılı bir çocuk yetiştirme isteğini sürekli aklında tutmalıdır. Çünkü bu durumun sürekli akılda tutulması, gündelik hayatta karşı kalınan bir durum neticesinde çocuğuna karşı sergileyeceği tutuma da dikkat etmesini sağlamaktadır. Yani ne yaparsam çocuğumun kişiliğine katkı sağlarım düşüncesi hem çocuk hem de aile için çok önemlidir. Aileler sorumluluk bilincine sahip olmalıdırlar. Sorumluluk bilinci içerisinde olan insan hem kendine hem ailesine hem de topluma karşı neler yapması gerektiğini bilen insanlardır. Sorumluluk sahibi bir insan değerlerini önemser. Günümüzün değişen şartları ebeveynlere bu hususta sistemli ve bilinçli davranmalarını gerekli kıldırıştır (Tezel, 2003, s. 45–48).

Anne ve babalar neleri yanlış yaptıklarına dikkat etmeli ki neleri doğru yapmaları gerektiğinin farkına varabilmelidirler. Örneğin; “her şeye izin veren” anne baba tutumu maalesef ki yanlış bir anne baba tutumudur. Çocuk üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilir. Çocuğunun sorumluluk bilincine sahip olmasını isteyen anne bana her şeye izin verirse o çocuk maalesef ki nerede durması gerektiğini nasıl hareket etmesi gerektiğini kavrayamaz ve yanlış bir tutum içerisinde yanlış değerlerin peşinden gider. Tam tersi “otoriter” bir anne baba tutumu da yanlıştır. Bu da çocuğa hiçbir söz hakkı tanımaz durum böyle olunca o

çocukta sorumluluk duygusu gelişmez. Hep başkasının otoritesi altında kalan çocuk maalesef özgür bir karar alamaz ve kendini de aşamaz dolayısıyla ne kendisine ne de topluma katkı sağlayabilir (Tetik, 2020, s. 136–171).

Bu görüşlere göre; insan mükemmel bir varlık değildir ebettteki hatalar yapacaktır. Asıl mesele çocukların yaşadıkları bu durumdan sorumluluk değerine uygun olarak ders çıkartabilmeleridir. Çocuğa kazandırılması gereken en önemli değer budur. Aile bu konuda yönlendirici olmalıdır. Ebeveynler çocuklarıyla ilgilenerek onlara kılavuz olmalıdır. Bir anne baba çocuğuyla arkadaş gibi ilgilenebilmeli ancak asla onların arkadaşı olmamalıdır. Çünkü bu yanlış bir tutumdur. Çocuğun arkadaştan çok anne ve babaya ihtiyacı vardır. Değerlerin öğretilmesinde arkadaşça yaklaşılabilir ancak arkadaş asla olunmaz. Çocuk zorda kaldığında sıkıntı çektiğinde her zaman sığınacak bir liman olarak anne ve babasını görmelidir. Bir çocuk arkadaş ihtiyacını her şekilde karşılayabilirken anne baba ihtiyacını sadece ailede karşılamaktadır (Çulfa, 2008).

Çocuğu dinlemek onunla konuşmak ona rehber olmak çocuk açısından kendisine değer verildiği hissiyatı oluşmasına katkı sağlar. Bu sayede çocukta değer duygusu oluşur ve dış dünyaya karşı algılarının daha açık olmasını sağlar. Eğer ebeveynler çocuklarıyla belli konular üzerine anlaşmalar yapıyorlarsa her iki tarafta bu kurallara ve anlaşmaya uymalıdır. Anlaşmaya uyulmaması gevşek bir tutum sergilenmesi çocukta sorumluluk değerinin oluşmasına mani olacaktır. Çocuk ehemmiyet gerektiren işlere karşı sorumsuz bir karakteristik değere sahip olabilecektir (Arslan & Ulaş, 2021, s. 63–78).

Anne babaların çocuklarına bir değer öğretmeleri gerekiyorsa ve bu değer çocuğun kendi uygulaması gereken bir değerse anne baba bu değeri çocuğun yapması için gayret göstermelidir. Çocuğun ilk başarısız olduğu anda olaya müdahale edip kendileri yapmamalıdır. Aksi halde çocukta değerlere karşı bilinçsizlik oluşur. Ailelerin çocuğa, güzel bir karakter ve sağlam bir değerler eğitimi vermek istiyorlarsa şu noktalara dikkat etmeleri önemlidir (Ryan & Bohlin, 1999, s. 242–245).

- “Çocuğa iyi örnek ve model olmak

- Tek başına bu yükü kaldırmak yerine yardım almak
- Çocuğun okul hayatında etkili olmak
- Çocuğun aklına ve kalbine hangi şeylerin girdiğini kontrol etmek
- Değerlerin ve temel kuralların öğrenilmesi ile ilgili sabırlı olmak
- Konuşmalara dikkat etmek ve ahlaki bir dil kullanmak
- Karakter eğitimi sadece kelimelere indirgememek
- Evde iyi bir karakterin oluşmasının önemli bir öncelik olması
- Ceza gerekebilecek durumda bile seven bir kalp kullanmak ve çocuğun ceza nedenini bilmesi önem taşımaktadır.”

Ev ortamında yaşanan değerler çocuk için dışarıda uygulama sahası olacaktır. Evde yaşanan değerler silsilesi toplumsal hayatta pratiğe geçirilmesi için çok önemlidir. Anne baba değerleri aktarırken tutarlı davranmalıdır. Bu tutarlılığı gören çocuk kazanımlarında da tutarlı olacaktır. Değerleri öğrenmek, çocuğun doğru ve yanlış davranışları fark etmesini, hem kendi yaşamında hem de toplumsal uyum içinde sahip olması gereken birincil özelliklerini geliştirmesini, buna göre kararlar almasını ve bu yönde hareket etmesini sağlayacaktır (Kuzu, 2015, s. 42–44).

Çocuğun hayata dair ilk bilgileri edindiği aile ebeveynleri, çocuğun sosyalleşmesi açısından önemli olduğu için çocuğa inançlarını öğretmekle yükümlüdürler. Ebeveynlerin değer öncelikleri ve değer algıları çocuğun değer sistemi üzerinde etkilidir (Whitbeck & Gecas, 1988, s. 829–840).

Buna göre aile, çocuğa davranış kazandıran, tutumlarını öğreten ve değerlerini veren ve eğitimin başladığı kurumdur. Değer kazanma sürecinde ailenin önemi çok büyüktür. Ebeveynler bu sorumluluğun farkına varmalı kendilerini bu yönde geliştirmelidirler. Çocuklar hem gördüklerini uygulayan bir robot hem de öğrendiklerini aktaran bir insandır.

Araştırmacıların bu görüşlerine göre bireylerin davranışları aile içindeki etkileşimle şekillenir, daha sonra toplumdaki geleneklerine, göreneklerine, tutumlarına ve davranışlarına göre inşa edilir. Bu nedenle aile, çocuğun hem kişiliği hem de sosyal ilişkileri üzerinde etkilidir Ailelerin çocukla sağlam bir

ilişki kurması, yoğun iletişim kurması, çocuğun herhangi bir ahlaki erdemi ihlal etmesi durumunda ailenin tepkisi, ahlaki kuralları çocuğa açıklaması ve çocukta beklentilerini ahlaki değerler kapsamında ifade etmesi durumunda değer öğrenme sürecini kolaylaştırır

Çocuğun kişiliğinin oluşumunda ve davranışlarının şekillenmesinde en önemli modeller anneler ve babalardır. Farklılaşan yaşam koşulları, teknolojinin gelişmesi, sosyal medya kullanımının artması, değerlerin bozulmasını engellemek açısından ebeveynlerin mesuliyetlerini arttırmaktadır. Birey üzerinde büyük etkisi olan değerlerin kazanılması, şansa bırakılamayacak kadar önemlidir. Değerleri öğretmenin ve yaşatmanın en önemli yollarından biri eğitimidir. Değerler eğitimi bireylerin kendi özelliklerini fark etmelerini duyuşsal ve davranış ve tutumlarıyla uyum içinde olmalarını, neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair yargılarda bulunmalarını ve davranışlarını buna göre şekillendirmelerini sağlar (Akbaş, 2008, s. 9–27). Değerler eğitimi bireylere sadece sevgi, saygı, sorumluluk, inanç, adalet gibi pek çok değer kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumda artan ahlaki problemlere çözüm bularak hem kişilerin hem de toplumun daha güvenli ve rahat yaşama imkânını sağlar (Altan, 2011, s. 50).

Buna göre toplumların gelişiminde, düzeninde, yaşam kalitesinde ve geleceğinde değerler eğitiminin rolü büyüktür. Değerler eğitiminin amacı, evrensel ahlaki değerlere sahip, iyi karakterli bireyler yetiştirmek, birey ve toplum için faydalı olacak temel değerler kazandırmaktır.

Araştırmada yer verdiğimiz görüşlere göre ebeveynlerin eğitim sürecine katılımı hem olumlu davranış kazanmada hem de derslerin başarısının artırılmasında etkilidir. Ebeveynler, çocuklarının okuldaki ilerlemelerini takip etme, yeteneklerini keşfetme ve destekleme, okulun hedeflerini anlama ve buna göre hareket etme fırsatına sahiptir. Aynı zamanda öğretmenler, ailelerin çocuğun eğitim sürecine bakış açılarını ve amaçlarını anlamakta ve bu durumları dikkate alarak aileleri desteklemektedir

Öğretmenler, çocuğun öğrenme sürecindeki deneyim, bilgi, yetenek, olumlu tutum ve ahlaki standartlarının kalıcılığını sağlamak ve bu özellikleri

geliştirmek için sıklıkla ailenin aktif katılımına ihtiyaç duyarlar. Okul-aile işbirliğinin amacı, “çocuklarda inatçılık, bencillik, tembellik, yalan söyleme ve uyumsuz davranışlar sergileme gibi olumsuz karakter özelliklerini en aza indirmek veya bu davranışları ortadan kaldırarak olumlu karakter özellikleri geliştirmektir.” Aileleri eğitim sürecine aktif olarak katılan çocukların akademik olarak daha başarılı oldukları ve davranış sorunlarının azaldığı gözlenmiştir. Karakter ve değer eğitiminde sosyal ve duygusal becerilerde geliştikçe çocuklara daha fazla fayda sağlar. Okullar müfredatlarına karakter eğitimini de dâhil eder ve ailelerinin bu sürece katılmasını sağlarlarsa, bu çocuğun akademik olarak daha başarılı olacağı anlamına gelir (Beil, 2003, s. 25).

Çocuklar ve gençler, değerlerin ve değerler eğitiminin anlaşılması ve yaşanılması hususunda büyüklerini örnek alır ve örnekleri taklit ederek uygulamaya çalışırlar. Bundan dolayı örnek aldığı kişinin ahlaki özelliklerinden etkilenecek, bu davranışları ilgi ve dikkatle karşılayarak kabullenirler. Bu dönemde aileler, çocuklarını eğitirken dikkatli olmalı, onların değersel iletişim ve kişilik gelişimlerini dikkate almalıdır. Tetik (2020, s. 135–171) “ebeveynlerin değerler eğitiminde çocuklar üzerindeki etkisine” dair yaptığı çalışmayla ulaştığı sonuçları ve bazı önerileri şöyle sıralamıştır:

1. Demokratik ebeveyn tutumunu tanılayan ve bu aile bireyleri arasında değerler yaşamına şahit olmuş bireylerin değerleri yaşamaya karşı olumlu bir yaklaşım gösterdikleri ve kendilerini değerlere uyumlu vasıflandırdıkları söylenebilir. Bu durumda ailelerin tutumları, ne baskıcı, ne de tam koruyucu olmalıdır.
2. Ebeveyninin tutumunu dengesiz olarak tanımlayan ve aile bireyleri arasında değerleri yaşamaya gerektiği kadar tanık olamamış çocukların değerlere karşı olumlu bir yaklaşım gösterdiklerini ve kendilerini değerlere uyumlu vasıflandırdıkları söylenemez. Dengesiz tutumda olan ailelerin çocukları erişkinliğe ulaştıklarında bu durum davranışlarına farklı zamanlarda farklı şekillerde etki etmektedir. Başka bir ifadeyle ebeveynler bazen aşırı hoşgörölü ve serbest, bazen engelleyici, baskı kuran ve cezalandırıcı tavır içinde olmamalıdır.

3. Ebeveynlerinin tutumunu mükemmeliyetçi olarak ifade eden ve aile üyeleri arasında değerler yaşamına tanık olmuş çocukların değerleri yaşamaya karşı olumlu bir yaklaşım gösterdikleri ve kendilerini değerlere uyumlu olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte aynı tutum içinde yetişmiş ve aile ortamında mükemmeliyetçi yöntemi kabullenmekle birlikte yaş ve kapasitesinin üstündeki beklentiler içinde yetişmiş aile çocuklarının kendilerine olan güvenin azalmasına ve ailenin gözlerinde değersizleşmiş bir birey oluşmasına sebebiyet verebileceği de dile getirilmiştir.
4. Ebeveynlerinin tutumunu reddedici olarak ifade eden ve ailenin kendi yetersizlikleri yüzünden reddedici davranışlar gösteren aile bireyleri arasında değerini yaşamaya yeterince yer verilmemiş çocukların değer yaşamına karşı olumlu bir yaklaşım göstermediklerini ve kendilerini değerlere tam olarak uyamamakla vasıflandırdıklarını beyan etmişlerdir.
5. Ebeveynlerinin tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak tanımlayan ebeveynler çocuğa karşı ilgisizlikleri onların değer eğitimi de etki etmiştir. Anne babasının tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak niteleyen bireylerden üçü dışında diğerlerinin değerlere daha az uydukları veya değerlere uymadıkları ve ailede değer eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.
6. Ebeveynlerinin tutumunu aşırı koruyucu olarak tanımlayan ailelerin, değerleri olmasına rağmen, bu tutumları nedeniyle çocukların gerçek anlamda değer eğitimi alamamalarına sebebiyet verebilmektedirler. Kendilerini aşırı koruyucu olarak tanımlayanların büyük bir çoğunluğu ise kadınlar oluşturmaktadır. Bunun böyle oluşunu kadınların annelik içgüdülerinden kaynaklanmış olabileceği açısından yorumlanabilir.
7. Baskıcı- otoriter ebeveyn tutumuyla yetişmiş ve bu üslupla değer eğitimi almaya zorlanmış kişilerin, çocukluk ve yetişkinlik yıllarında bu zorlayıcılık karşısında değer yükümlülüklerini zaman zaman istemeyerekten olsa yerine getirdikleri ancak bu baskıcı ortamdan kurtulduktan sonra ya tamamen terk ettikleri veya çok seyrek olarak yaptıkları tespit edilmiştir.

8. Çocuklara karşı demokratik tutum sergileyen aileler çocuklarının, zihinsel bakımdan ve kişilik gelişimi yönünden de gelişmelerine zemin hazırlamalıdır.
9. Aile değerlerin, davranışların ve ilişkilerin modelidir. Uygun bir değer iletişimi kurmanın ilk şartı da ebeveynin evvela kendi yaşayışıyla çocuklarına model olmasıdır.
10. Çocukta sevgi; “ebeveynin sürdürdüğü, tutarlılık, eğilim, algılayış, sadakat, beğeni, düşkünlük ve fedakârlık” nispetinde gelişir. Anne-baba çocuklarını sevgiden yoksun bırakmamalı ve onlara değer eğitimlerini ağırlıklı bir şekilde vermelidirler.
11. Baskıcı tutum; “çocuğun sönük bir kişilik”, koruyucu tutum; “bağımlı bir kişilik”, ilgisiz tutum; “yalnız bir kişiliğin” oluşumuna dönüşebilir. Bu itibarla anne-babalar çocuklarla birlikteliklerinde kişilik bakımından düzenli, ölçülü ve hoşgörüyü dayalı bir iletişim içinde olmalıdırlar.
12. Ebeveynler çocuğun kişilik gelişimine katkı sağlayarak, diğer bireylerle bağ kurabilme ve onlarla değerlerini paylaşabilme yeteneğini geliştirmek için gayret etmelidirler. Zira mükemmeliyetçi tutum; “utangaç ve içe dönük bir kişilik”, dengesiz tutum; “dengesiz bir kişilik geliştirmelerine” neden olurken, demokratik tutum; “düzenli, toleranslı, güven verici bir şahsiyet” geliştirmelerini sağlayabilir.
13. Ailelerin tutumları, ne tam baskıcı, ne tam koruyucu olmalıdır. Diğer tutum ve davranışlarda olduğu gibi kendisine benzemek istediği ve örnek aldığı bireylerden etkileneceklerini, yapacakları her hareketin ve tutumun çocukları üzerinde olumlu veya olumsuz izler bırakacakları unutulmamalıdır. Ayrıca ebeveynler arasındaki karşılıklı “sevgi ve saygıya” dayalı olumlu iletişim de çocuk ve gençlerin anne babayı model almalarında önemli bir etken olacaktır. Sosyal manada aileler ne kadar sağlıklı olursa yetişen nesillerimizde o denli sağlıklı olacaktır.

Değerler eğitimi kapsamında öğretmen, öğrenci ve ailenin birbirlerinden karşılıklı isteklerini ortaya koymaları çok önemlidir. Bu sayede çocuk üzerinde ortak bir eğitim ve öğretim anlayışı benimsemeleri kolaylaşacaktır. Daha tutarlı ve sonuç odaklı bir eğitim için bu önemlidir (Çelikkaya & Yılmaz, 2017).

Buna göre veli ve öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik tutumlarını belirlemek veli ve öğretmenlerin değerler eğitiminde değerlerin önemi hakkındaki görüşlerini belirlemek müfredattaki benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması, çocuklara değer aktarmada okul ve ailenin rolünü arttırmaktadır.

Bu çalışmalardan elde ettiğimiz görüşlere göre değerler eğitiminde okul-aile işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Çocuklar ilk önce evde değer kazanırlar ve ebeveynler ilk öğretmenleridir. Ebeveynlerin uygun rol model olmaları ve aile ortamında değerleri canlı tutmaları önemlidir. Evde başlayan değerler eğitimi okulda devam eder. Okul ve aile arasındaki işbirliği, değerlerin güçlendirilmesinde ve sürdürülmesinde kilit rol oynar. Ailenin desteği olmadan okulda yapılanlar sadece öğretmenlerin çabalarıyla sınırlıdır.

Bu nedenle aile ve okul tutarlı olmalı ve değerler eğitiminde işbirliği içinde çalışmalıdır. Değerler eğitiminde başarı için öğretmen ve ailelerin iş birliği yapmaları ve iyi rol model olmaları, aileye değerler eğitimi konusunda eğitim vermeleri ve değerler eğitimini müfredata dâhil etmeleri gerekmektedir.

Çelikkaya ve Yılmaz (2017) değerler eğitiminde öğretmen, öğrenci ve velilerin karşılıklı beklentileri üzerine yapılan çalışmada en çok dürüstlük, hoşgörü, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak araştırmaya katılan ebeveynlerin çoğuna göre okulun katma değer açısından beklentileri karşılayamadığı bundan dolayı da okulun eğitim yapısının yeniden ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun nedeni akademik başarının ön planda olması ve öğrenci davranışından çok bilgiye önem verilmesi olarak görülmüştür.

Bu çalışmalara göre değerler eğitimi üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir. Değerlerin kazanılması ve sürdürülmesi hem bireylerin hem de toplumun geleceği için önemlidir. Değerler eğitimi ailede başlar ve okulda devam eder. Bu nedenle değerlerin öğrenilmesi ve sürdürülmesi için okul ve aile arasında iş birliğinin kurulması gerekmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda değer kazanma sürecinde ailenin önemli olduğu şüphesiz bir hakikattir. Bireylerin değerleri benimsemeleri ve onları yaşamlarının

bir bölümü haline getirebilmeleri için aile ve okul işbirliğinde çalışmaları çok önemlidir. Eğitim süreci sadece öğrenci-öğretmen ilişkisi üzerine inşa edilemez. Ebeveynlerinin bu sürece dâhil olması gerektiği bir gerçektir.

Değerler eğitiminde okul ve aile iş birliği davranışların kalıcı hale getirilmesinde önemlidir. Ailede öğretilen değerler okulda destekleniyorsa, istenen değer daha kısa sürede öğretilir. Aynı şekilde okulda öğretilmeye çalışılan değerler aile tarafından desteklenirse kısa sürede başarı sağlanabilir. Okul ve aile işbirliğinin sağlanması için toplumun destekleyeceği projeler üretilmeli ve çocukların geleceği için tüm paydaşların bu sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde başarılı ve kişilik gelişimini tamamlayabilecek bir toplum inşa edilebilir. Bu da değerler eğitimine katkı sağlayacaktır.

3. DEĞERLER EĞİTİMİ PAYDAŞLARININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir ulusun gayretleri ve çabaları sağlam bir karakter gelişimiyle ve iyi bir değerler eğitimi ile ailede başlarlar, okullarda şekillenir ve değerler eğitiminin doğru bir şekilde aktarılmasıyla karakter haline dönüşür. Hemen hemen her öğretmenin “Nasıl öğretmeliyim” sorusunu kendisine sorduğunu ve buna göre bir program geliştirmeye çalıştığını ifade edebiliriz. Buna göre değerler eğitiminde hangi stratejilerin, yöntemlerin ve yaklaşımların uygulanması gerektiği değerlendirilmiştir (Aydın, 2013, s. 1–13).

Araştırmacılar tarafından tartışılan ve ortaya çıkan bakış açılarına göre değerler eğitiminde farklı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar ve sınıflamalar şu şekilde ortaya çıkarılmıştır (Meydan, 2014, s. 93–108):

- İnsan doğasını, insan-toplum ve çevre ilişkilerini tanımlar,
- Değerleme süreçlerinin açıklığa kavuşturulması,
- Değerlerin çıkış noktasına göre görüşler,
- Değerlerin temel felsefesine yönelik ileri hedefler
- Değerler eğitiminde uygulanan yöntemler bakımından farklılık gösterir ve bu farklılıklara bağlı olarak sınıflandırmalar yapılır.

Değerler eğitimi yaklaşımlarının tipolojisi üzerine ilk çalışanlardan biri olan (Superka, 1976; akt. Akbaş, 2004, s. 96–102), yaklaşımları şu şekilde sınıflandırıyor: Değer Telkini, Ahlaki Akıl Yürütme Gelişimi, Değer Analizi, Değer Netleştirme/Açıklama, Davranış Öğrenme’ dir.

1. Değer Telkini

Tutarlı ve istikrarlı olmak için bu yaklaşım değerler eğitiminde önemlidir. Bireyin bir değeri kazanabilmesi için ona aşılması önemlidir. Önceden belirlenmiş değerın bireyin veya grubun zihin dünyasında şekillenmesini sağlamaktır.

Bu yaklaşımda amaç değerin içselleşmesini birey ve grup tarafından kavranmasını sağlamaktır. Telkin yaklaşımında kullanılan işlem basamakları şu şekildedir (Katılmış, 2010, s. 34).

- Aşılanacak değer belirlenir ve nasıl öğretileceğine karar verilir
- Aşılanacak değerın önemi belirlenir ve önemine göre hiyerarşik bir sıralama yapılır.
- Değerin davranışsal boyuta dönüşebilmesi için neler yapılması gerektiği belirlenir
- Doğru strateji ve yöntemlerle değerlerin davranışsal boyuttaki yansımalarının birey tarafından anlaşılması sağlanır.
- Ulaşılan sonuçlara göre değerın istenilen hedefe uygun olup olmadığı değerlendirilir.

2. Ahlaki Akıl Yürütme Gelişimi

Bu anlayışa göre bir eğitimcinin, değerler eğitiminde ele alınan bir davranışın doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilmesini bireyin bakış açısından anlaması lazımdır. Bireyin çeşitli durumlarla uyum sergilemesinin yanı sıra onun ahlaki anlayışıyla ilgilenmesi önemlidir ve çocuğa rehberlik yoluyla gelişim sağlar. Ahlaki gelişim yaklaşımında şu basamaklar izlenmektedir (İşcan, 2014, s. 1203–1222) .

- Öğrencinin iki farklı durumu karşılaştırmasını sağlamak
- Öğrencinin iki farklı durumu ifade etmesini sağlamak
- İki farklı durumda ahlaki akıl yürütmesini test etmek
- Yaptığı ahlaki akıl yürütmenin yansımalarını ortaya çıkarmak

3. Değer Analizi

Bu yaklaşımda, “öğrencilerin mantıksal düşünme yoluyla değerlerini kavramsallaştırmalarına, bunlar arasında karşılıklı bağlantılar kurarken analitik düşünme süreçlerini izlemelerine” yardım etmek amaçlanır. Değer analizi yaklaşımında varılmak istenen nokta, “çocukların bir duruma yönelik olarak kendileri için en uygun kararı verebilmelerini sağlayacak bilgi ve becerilerin kazandırılmasıdır (Yeniyol, 2016, s. 17).

4. Değer Netleştirme/Açıklama

Değerleri açıklama yaklaşımı, Louis Rath, Merrill Harmin ve Sidney Simon, (Simon & Arkadaşları, 1966; akt. İşcan, 2014, s. 1203–122) tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşımda öğrencilere kendi değerlerinin farkına varmaları için yardımda bulunularak öğrencilerin rasyonel düşüncelerini ve sahip oldukları duyguları gözden geçirmeleri sağlanır.

Bu yaklaşım, öğrencilerin kendi değerlerini karar verme yoluyla içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır.

5. Davranış Öğrenme

Bu yaklaşımda öğrencilere, kendi değerlerini temel alan bireysel ve sosyal eylemleri için olanaklar sağlayarak kendilerini karşılıklı etkileşim içinde olan bir varlık olarak görmek yerine sosyal sistemin üyesi olarak görmeleri amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımı kullanırken okul ve topluluk içinde eylem projeleri, organize edilmiş gruplar ve kişilerarası ilişkilerde çeşitli becerilerin uygulanmasına dayalı çalışmalar yapılır. Bu çalışmanın amacı, “manevi değerler’in” gelecek nesillere aktarılmasında ortaöğretim öğretmenine düşen görevleri belirlemek, liselerde öğrencilere manevi değerlerin öğreticisi rolündeki öğretmenin özelliklerinin neler olabileceği, değer öğretiminin önemi, bu önemi yerine getirebilmek için sınıf içerisinde ve okulda oluşması hedeflenen iklimi açıklamak olacaktır (Yeniyol, 2016, s. 18).

Kupchenko & Parsons da (1987) ahlaki davranışın duygusal boyutunu vurgulayarak bu sınıflandırmayı benimserler ve ahlaki, duygusal gelişimin yanı sıra akıl yürütmeyi de içeren “duygusal-rasyonel” bir yaklaşım ekler (Kupchenko & Parsons, 1987; akt. Meydan, 2014, s. 93–108).

Kirschenbaum (2000, s. 4–20), değer yaklaşımlarını şu dört gruba ayırır:

1. Değer Gerçekleştirme,
2. Karakter Eğitimi,
3. Vatandaşlık Eğitimi
4. Ahlak Eğitimi

Kirschenbaum (2000) bunlara ek olarak eleştirel düşünme, yaşam becerileri geliştirme ve uyuşturucu eğitimi gibi belirli alanlara özgü değer eğitimi uygulamalarının da olduğunu belirtmektedir (Kirschenbaum, 2000; akt. Akbaş, 2004, s. 96–102).

Kale (2007, s. 314–322)’ye göre temel eğitim felsefeleri dikkate alınarak değerler eğitimi yaklaşımlarını şu iki gruba ayırmak mümkündür;

1. İdealist Değerler Eğitimi

İdealist değerler, aklın gösterdiği erdeme uygun hareket eden ahlaki açıdan mükemmel insanlar yetiştirmektir. Günümüzde bu anlayış, öğrencilere belirli erdemleri özümsetmeyi amaçlayan değer aktarımı, davranış değişikliği ve karakter eğitimi yaklaşımlarına yakındır. Bu eğitimde kültürel miras, felsefe, ilahiyat, tarih, edebiyat ve sanat eleştirisi gibi konular değerlerin kaynağı olarak alınmaktadır.

2. Realist Değerler Eğitimi

Realist değerler eğitimi, ilerici ve yeniden yapılandırıcı eğitim felsefelerine dayanabilir. Bu doğrultuda eğitimin amacı bireyin kendini anlamasını ve yeteneklerini en üst düzeye çıkararak iyi bir yaşam sürmesini sağlamaktır

Bu nedenle değerler eğitiminde hangi ideal değerlerin kazanılacağı değil, hangi süreçlerle değerlerin insan yeteneklerini ortaya çıkaracağı ve geliştireceği önemlidir. Değerler eğitimi alanındaki bu genel felsefi yaklaşım, değer geliştirme/gerçekleştirme yaklaşımlarına yakındır.

Herman'a göre (1992) değerler eğitimi yaklaşımlarını şu iki kategoriye ayıran araştırmacılar bulunmaktadır (Herman, 1992; akt. Meydan, 2014, s. 93–108);

1. Değer Geliştiren/Netleştiren Yaklaşımlar

Değer geliştirme, ahlaki akıl yürütme ve değer analizi gibi yaklaşımlar bu başlık altında değerlendirilebilir. Bu yaklaşımların ortak mantığı, insanların demokratik bir toplumda davranışlarını nasıl kontrol edeceklerini öğrenmek için sorumluluk ve özgürlüğe ihtiyaç duymalarıdır.

2. Değer Aktaran/Tekin Yaklaşımlar

Değer aktarımına yönelik yaklaşımlar geleneksel yaklaşımlar olarak da kabul edilir. Değer geliştirme yaklaşımları, Lawrence Kohlberg (1950), Lois Raths (1966) , Sidney Simon (1966) ve Howard Kirschenbaum (1972) gibi araştırmacılar tarafından John Dewey (1924), Jean Piaget (1932), Carl Rogers (1946) ve Abraham Maslow'un (1943)

çalışmalarına dayanarak geliştirilen daha hümanist, bireysel merkezli yaklaşımlardır.

Buna göre değer geliştirme ve değer aktarımı yaklaşımları arasındaki farklar Tablo 4’deki gibi belirlenmiştir (Herman, 1992, s. 19).

Tablo 4: Değer Geliştirme ile Değer Aktarma Yaklaşımı Arasındaki Farklar

	Değer Geliştirme Yaklaşımları	Değer Aktarma Yaklaşımları
Kontrol Noktası/Otorite Açısından		
1	İçsel kontrol	Dışsal kontrol
Sonuç ve Süreç Açısından		
2	Bireyin sürece aktif katılımı	Bireyin sürece pasif bir şekilde katılımı
3	Hem sürece hem de sonuca vurgu	Sonuca vurgu
İnsanın Doğasına Dair Kabuller Açısından		
4	İçsel gelişim yönelimi	Dışsal kontrol yönelimi
5	İnsan, duygusal farkındalık ve eleştirel düşünce yoluyla sorumluluğu kazanma yeteneğine sahiptir.	İnsan, bencil ve sorumsuzdur bu nedenle kontrol edilmesi gerekir.
6	Psikolojik köken olarak hümanist, bilişselci, Freud’un psikanalitik teorisindeki <i>ego</i> ’ya ve Erikson’daki <i>kimlik</i> düşüncesine dayanır.	Psikolojik köken olarak davranışçı teori ve Freud’un psikanalitik teorisindeki <i>id</i> ve <i>süper ego</i> ’ya dayanır.
Değerlere Dair İnançlar Açısından		
7	Göreceliliğe kesin olarak inanılır.	Görecelilik kesin olarak reddedilir.
8	İnsanların çeşitliliğini över.	Çeşitliliği yadırgar.
9	İndoktrinasyondan kaçınmak için bilinçli çaba gösterilir.	Her eğitimin indoktrinasyon olduğuna inanılır.
10	Geleneksel değerlerdeki yapıcı değişiklikleri destekler	Güç ve otoritenin taraftar olduğu geleneksel değerlerin sürdürülmesine odaklanır.
Bilişsel Fonksiyonlar Açısından		
11	Yüksek seviyede bilişsel olgunluk gerektirir.	Sınırlı seviyede bilişsel olgunluk gerektirir.

Kaynak: Kasap, N. (2019). *Bekir Yıldız’ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

3.1. Değer Aktarma Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Ahlak felsefesine göre ahlak, doğal ve evrensel olarak insanlarda oluşan bir niteliktir. Ahlakın çevreye, koşullara ve zamana göre değişmeyen ortak ilke, kural ve kanunları vardır. Ahlakın idealist bir yaklaşımla ele alınması, ahlak eğitimi alanına değer aktarmaya yönelik yaklaşımlar olarak yansıtılmıştır. Bireyden kendi belirlemesi ve bulması değil, hâlihazırda kabul edilmiş olan doğruları benimsemesi beklenir. Bu durumda, eğitilebilir insan doğası, başlatıcı bir yaklaşımdan ziyade duyarlı bir yaklaşımla ele alınır. Toplumun amaç ve ihtiyaçlarının üstünde olması ve hatta bireyin amaç ve ihtiyaçlarını belirlemesi gerektiğine inanılmaktadır (Mehmedoğlu, 2006, s. 13–107).

Buna göre değer aktarımı yaklaşımında öğrenciler öğrenecekleri değerleri kendi başlarına seçmez, eğitimcilerin seçtiği değerler öğrenme amacı olarak ortaya konur ve öğrenciler bu değerleri öğrenir. Öğrenilen değerler çeşitli etkinlik ve uygulamalarla hayata tatbik ettirilir.

Değer transferi yaklaşımları geleneksel olarak okullarda yaygın olarak kullanılmaktadır ve öğretmen merkezli yaklaşımlardır. Dersler, gösteriler, uygulama, tekrarlama ve didaktik sorgulama gibi yöntemleri içerir. Bu yaklaşımda önce beklenen değer kural olarak ifade edilir, daha sonra öğretim stratejileri ile benimsenmeye çalışılır. Öğretmen öğrencilerinden belirli değerleri kabul etmelerini ister ve bu değerleri kabul etmelerini sağlayacak öğretim deneyimleri yaratır (Dilmaç, 2007, s. 50–55).

Literatürde değerlerin doğrudan öğretilmesinde iki yöneme rastlıyoruz (Sarı, 2007, s. 70–80):

1. Değer Telkini

Değerleri, bireyin kimlik kazanma ve sosyalleşme sürecinde toplumun değer unsurlarından genellikle bilinçsizce aldığı davranış normları olarak görür. Toplumun ortak değeri olan ve yetişkin tarafından iyi kabul edilen değerler tartışılmadan kural olarak ortaya konur ve öğrenciden bunları kabul etmesi beklenir.

➤ Değer telkininin amaçları:

- Öğrenciye belirli değerleri aşlamak veya bunları içselleştirmek
- Öğrencinin değerlerini istenen değerlere dönüştürmektir.

Sarı (2007)'ya göre bu hedeflere ulaşmak için modelleme, olumlu ya da olumsuz pekiştirme, eleştiri, azarlama, alternatiflere yönlendirme, eksik ya da yanlış bilgi sunarak öğrencileri belirli cevap ve değerlere yönlendirme, oyun, taklit, rol yapma, canlandırma, icat yoluyla öğretme ve öğüt verme gibi yöntemler uygulanır. Yapılan hataları düzeltmek ve doğru olanı göstermek bu yöntemde sıkça kullanılan yollardan biridir.

Öneri yöntemine dayalı eğitim süreçlerinde, öğrencilerin öğretmenin talimatlarını pasif olarak takip eden, sorularını yanıtlayan ve davranışlarını buna göre düzenleyen bireyler olduğu varsayılır. Öğretmen ise öğrenme süreçlerine liderlik etme, sınıf etkinliklerini yapılandırma, öğrencilerin değerlerini sorgulama ve açıklama pozisyonundadır. Değer önerisinin uygulanması için altı aşamalı bir model geliştirilmiştir (Meydan, 2014, s. 99–102):

1. Önerilecek değerler belirlenir. (Gerekirse değerlerin belirlenmesi sürecinde öğrenci ve velilerle iş birliği yapılabilir)
2. Öğrencilerin değerleri hangi düzeyde içselleştirmelerinin beklendiğini belirlenir. Bu seviyeler genel olarak; gerekeni kabul etmek, karşılık vermek ve yapmak, onu bir değere dönüştürmek, kendi değer sistemiyle ilişkilendirmek, bir karakter haline getirmek olarak belirlenebilir.
3. Değerlerle bağlantılı olarak gösterilmesini beklediğiniz davranışları tanımlanır.
4. Belirlediğiniz hedefler doğrultusunda davranış değişiklikleri getirecek yöntemleri seçilir.
5. Belirlenilen yöntemler uygulanır.
6. Sonuçları kaydeder, grafiğini çizer ve uygun kişilerle değerlendirir.

2. Davranış Değiştirme:

Davranışsal öğrenme kuramının değerler eğitimi alanındaki uygulamasını yansıtan davranış değiştirme yöntemi, koşullanmaya bağlı olarak bireyin davranışını değiştirmeyi amaçlayan bir yöntemdir. İstenilen değerlere

uygun davranış gerçekleştirildiğinde öğrenciler ödüllendirilir ve değerlerin benimsenmesi hedeflenir. Afdal (2000, s. 333–353), davranış değiştirme yöntemine sınır koyma yöntemi adıyla sınıf ortamında değer geliştirmeye bir boyut katar. Sınıfta belirlenen kurallar, sağlıklı ilişkilerin sağlanması için çeşitli yaptırımlarla desteklenmektedir. Yaptırımlarla desteklenmeyen ve belirlendikten sonra uyulmayan kurallar; Kuralları çiğnemenin yanlış bir tarafı olmadığı fikrini doğurur.

3.2. Değer Geliştirme Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

1960'lı yıllardan sonra geliştirilen, bireyin özel hayatı ve deneyimlerine dayalı bir kendini tanıma ve değer sistemi kurmayı amaçlayan yaklaşımlardır. Ahlaki davranışın kazanılmasında hümanist psikoloji ve hümanist eğitim hareketlerinden kaynaklanan bu yaklaşımlar, belli bir değerler kümesinin telkin edilmesini onaylamaz ve değerlemenin bir kendini gerçekleştirme süreci olduğuna inanırlar (Ulusoy & Dilmaç 2014, s. 72–73).

Bu yaklaşımda öğretmenin görevi, öğrencinin yaşamının anlamını bulmasına, kendi değerlerini yaratmasına ve yaşam becerilerini geliştirmesine yardımcı olmak ve etkili bir insan olmasına yardımcı olmaktır. Bu amaç etrafında birleşen değer netleştirme, değer analizi ve ahlaki akıl yürütme yaklaşımları, öğrencilerin kendi değerlerini yaratmalarını sağlayan geleneksel yaklaşımlara alternatif yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir (Akbaş, 2008, s. 9–27).

Kişilerin hususi hayatlarından ve bu hayatlarda elde ettikleri birikim ve tecrübelerden yola çıkarak kendilerini tanımlarına ve kendi değer sistemlerini oluşturmalarına katkı sağlayan bir yaklaşımdır (Aktepe & Tahiroğlu, 2016, s.366). Bu yaklaşıma göre birey kendi değerlerini kendi belirler ve tüm yaşamını bu değer algılarına göre planlar bu sayede özerk bir birey algısı oluşturur (Altıntaş, 2012, s. 40).

Özelden genele bir yol izleyen değer geliştirme yaklaşımı hümanist eğitim sisteminin anlayışından ve işlenişinden etkilenen bir yaklaşımdır. Değiştirilemez değer yaklaşımları ve anlayışları yerine bireyin kendi değerlerinin farkına varması ve yaşamın anlamını bulması, değerleri ile ilgili kararlar alıp bunu uygulaması beklenir (Algur, 2017, s. 41).

Bu yaklaşıma göre öğretmenin değerler eğitimindeki asli görevleri şunlardır (Meydan, 2014, s. 100):

- Öğrencinin yaşamın anlamını bulmasını sağlama
- Öğrencinin kendi değerlerini oluşturmaya katkı sağlama
- Öğrencinin yaşam tecrübelerini geliştirmeye katkı sağlama
- Öğrencinin etkili bir insan olmasını sağlama

Değer geliştirme yaklaşımı öğrencinin başkalarının değerlerinden etkilenmeden ya da mümkün olduğunca az etkilenerek “öğrencinin yaratıcı ve eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını” ve öğrencinin özerk bir birey olarak yetişmesini sağlamaktadır (Akbaş, 2008, s. 12–13).

3.3. Değer Açıklama ve Analiz Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Değer analizi, ahlaki açıdan örnek olay, hikâye ya da tecrübelerle bireyin mantıksal düşünce becerisini ve akıl yürütme sistemini değerlerin kazanılmasında aktif hale getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Öğrencilerin bulundukları ortamda ve dışarıda nasıl davranmaları gerektiğini değerlendirmek yerine, öğrencinin kendi değer algısıyla hareket edip yaşadığı durumu içselleştirmesini öngören bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda “neden, niçin” sorularına alınacak cevaplar ve çözümlenen olayların kanıtları bağlamında analiz edilmesi esastır. Burada amaç öğrencinin “ön yargıdan uzak objektif bir bakış açısıyla çözümleme yapmasına” imkân tanımadır (Kaymakcan & Meydan, 2014, s. 75).

Bu yaklaşımda öğrenciler kendilerine gösterilen değerler yerine kendi seçimleriyle oluşan değerleri öğrenmeye çalışırlar. Böylece seçtikleri değerleri özümseyecekler ve muhakemelerini kullanarak o değeri benimseyeceklerdir (Aktepe & Tahiroğlu, 2014, s. 369).

Değer analizi yaklaşımının öğrenci tarafından benimsenmesi ve uygulanabilmesi için şu yedi aşamaya dikkat edilerek yapılması önemlidir (Welton & Mallan, 1999; akt. Akbaş, 2008, s. 15)

1. Problemi tanıma ve tanımlama
2. Problemin farklı yollarının açıklanması
3. Kanıtlarla ve alternatiflerle sonucu tahmin etmesi

4. Uzun vadeli sonuçlar ışığında kanıtların değerlendirilmesi
5. Yeni durumun tanımlaması
6. Her alternatif için mümkün sonuçlar değerlendirmesi ve açıklaması
7. Çıkan sonuçlardan seçim yapması ve karar alması

Değer açıklama yaklaşımı 1960'lı yıllarda Sidney Simon ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Akbaş, 2008, s. 11). İnsancıl bir anlayışın ürünü olan bu yaklaşım bireyin “kendini gerçekleştirme” süreci olarak tanımlanabilmektedir. Bu süreç şu şekilde gerçekleşmektedir (Kaymakcan & Meydan, 2014, s. 180);

- Alternatif değerleri seçebilme
- Seçimleri üzerine düşünebilme
- Değerlerini takdir etme
- Değerlerini teyit etme
- Seçimlerine uygun davranma gibi alt süreçlerden oluşur.

Bu yaklaşımın temel amaçları kişinin kendi duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olarak güçlü ve zayıf yönlerini belirlemesi ve buna göre de kendi kararlarını alarak bir değer sistemi oluşturmaktır (Aydın & Akyol Gürler, 2014, s. 83).

Değer açıklama yaklaşımının amaçları şunlardır (Superka & Johnson, 1975; akt. Kaymakcan & Meydan, 2014, s. 180)

- Öğrencinin hem kendi hem de başkasının değerlerinin farkında olması
- Öğrencinin değerleri tanınması ve açıklaması
- Kendi değerleri hakkında başkalarıyla açık ve dürüst şekilde iletişim kurması
- Mantıksal düşünme ve duyuşsal farkındalıklarını kullanması.

Değer açıklama yaklaşımında, değerler öğrenciyi baskılamadan ve zorlamadan şu üç ana ilkeyle kazandırılmalıdır (Akbaş, 2008, s. 13–14).

- **Seçme:** Öğrencinin değerleri özgürce seçmesine izin verilmelidir. Bu seçimlerinden hareketle alternatifler oluşturmaya katkı sağlanmalıdır. Olası durumların sonuçlarına göre seçim yapılmalıdır.

- **Ödüllendirme:** Öğrencinin seçtiği değeri çevresine anlatabilmesi ve bundan haz duyması gerekir.
- **Hareket:** Öğrencinin seçtiği değeri benimsemesi ve bu değere uygun ve tutarlı davranmasıdır.

3.4. Ahlaki Akıl Yürütme Yaklaşımın Değerlendirilmesi

Ahlaki gelişim ve eğitimde Kohlberg, çocuklarda ahlaki gelişimi açıklamak için ahlaki düşünüş ve ahlaki yargılama yeteneklerine odaklandı. Ahlak anlayışı ve gelişim teorisine uygun olarak ahlak eğitiminin ahlaki muhakeme aşamalarına odaklanması gerektiğini ileri sürdü ve ahlaki muhakeme yaklaşımının gelişimine öncülük etti (Nucci, 2002, s. 891–897).

Kohlberg'in geliştirdiği bu yaklaşımda amaç öğrencilerin ahlaki yargılarını hikâyelerle ortaya çıkarmaktır. Kohlberg'in (1958) yaptığı araştırmalar sonucunda öğrencilerin gelişme dönemleri üç düzey ve altı basamakta topladıkları görülmüştür (Kohlberg, 1958; akt. Selçuk, 2000, s. 112).

I. Gelenek Öncesi Düzey: Bu düzeyde değerler dışa bağımlı ve kişinin kendi ihtiyaçları ön plandadır.

1.Dönem: Ceza ve İtaat (4–6 yaş); birey cezadan kaçındığı için kurallara uyar.

2.Dönem: Çıkara dayalı alış-veriş (6–9 yaş); birey ödüle ulaşmak için kurallara uyar.

II. Geleneksel Düzey: Birey başka kişilerin ve grupların ihtiyaçlarını dikkate alır. Geleneksel değerler benimsenir.

3.Dönem: Kişiler arası uyum (10–15 yaş); birey iyi çocuk evresinde olup başkalarının onayını almak için kurallara uyar.

4.Dönem: Kanun ve düzen (15–18 yaş); otoriteye, sosyal kurallara ve kanunlara suçluluk ve dışlanma kaygısından dolayı uyar.

III. Gelenek Ötesi Düzey: İnsan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenir.

5.Dönem: Sosyal anlaşma (18–20 yaş); birey davranışlarına insanlığın ortak mutluluğu için gerekli olan değerler yön verir.

6.Dönem: Evrensel ahlaki ilkeler (20-üstü); birey davranışlarına insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük gibi evrensel ilkeler yön verir.

Kohlberg'in bu çalışmasında ahlaki değerlerin hem geleneksel dönemde hem de geleneksellik sonrası dönemde şekillenmeye başladığı görülmekte ve kişinin kendi başına kaldığı zaman sergilediği davranış şekillerini tasniflemektedir.

Ahlaki akıl yürütme yaklaşımıyla değerler eğitimi ahlaki müzakerelerle yönlendirilmektedir. Bunu da şu iki yöntemle yapmaktadır (Suparka, 1975; akt. Meydan, 2014, s. 93–108).

1. Yüksek değerler sistemine dayanan hikâyeler, olaylar ve örneklerle karmaşık düşünce şemaları geliştirmesine yardım etmek
2. Kendi değer tercihlerinin gerekçelerini müzakere etmeye yöneltmektir

Bu çalışmalara göre amaç öğrencinin hangi değer yargısına ve döneme ait olduğunu belirlemek ve bir değerlendirme yaparak değeri ortaya çıkarmaktır. Bu da bireyin ahlaki gelişimi hakkında bireye bilgi verir.

3.5. Bütüncül Yaklaşım ve Kişilik Eğitiminin Değerlendirilmesi

Karakter gelişimi çok yönlü bir olaydır. Bireyin düşüncelerine, duygularına hitap etmeden karakter gelişimi kazandırmak zordur. Değerler eğitiminde, bütüncül yaklaşımları kabul eden adil topluluk okulları değerler eğitimindeki tüm yöntemleri kullanmakta ve kişilik gelişimine katkı sağlayacak sonuçlar ulaşmak istemektedir. Karakter eğitimi, örgün ve yaygın programlar aracılığıyla temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda değerler eğitimine yardımcı olmaktadır. (Meydan, 2014, s. 103)

Bu nedenle (Alver & Kesicioğlu, 2019, s. 155–163);

- Değerler eğitimi genel olarak değerler arasında seçim yapabilme becerisine indirgeyen değer açıklaması yaklaşımının,
- Ahlaki ikilemleri çözmeye odaklanan ahlaki akıl yürütmenin

- Ahlaki sorunları somut bilimsel sorunlar olarak ele alan analiz yöntemlerinin
- Gençliğin bireyselliğini yok sayan ve eğitimi örnek olmaya yoğunlaştıran değer transferi yaklaşımlarının tek başına istenen sonuca ulaşması beklenemez.

Araştırmacılara göre değerler eğitiminde ve özellikle karakter eğitiminde bütüncül yaklaşımlar olarak kabul edilen adil toplum okulları, belirli etkinlik ve yöntemleri bütünleştirmekte ve kullanmakta, değer odaklı ve sistematik bir eğitim reformu önermektedir.

Karakter eğitimi, bireylerin temel insani değerleri kazanmasına, değerlere karşı duyarlılık yaratmasına ve bunları benimseyip davranışa dönüştürmesine yönelik gizil veya açık bir program aracılığıyla yapılan tüm çabalar olarak tanımlanabilir. İlk olarak Thomas Lickona (1992) tarafından sistematize edilen karakter eğitimi yaklaşımı, temel ahlaki değerlerin öğretilmesinde okulun ve öğretmenin daha doğrudan rol alması gerektiğini vurgulamaktadır. Uygulanacak yöntemler önerilmektedir. Önerilen yöntemler, tüm okul yaşamını, ebeveynleri ve çevresel faktörleri içeren geniş bir çeşitlilik oluşturur. Bu özelliğinden dolayı, ABD'deki karakter eğitimi çabalarına, gençlerin ahlaklı, sorumlu ve düşünceli olmalarını sağlayacak okullar yaratmayı amaçlayan milli eğitim hareketi adı verilmektedir (Kaymakcan & Meydan, 2014, s. 184–185).

Karakter eğitimi genellikle okullarda ahlaki karakteri geliştirmek amacıyla eğitimin tüm paydaşlarını kapsayan çok yönlü faaliyetler içeren projeler geliştirilerek uygulama şeklinde yürütülmelidir. Bu bağlamda, yaklaşımın öncüleri tarafından karakter eğitiminin uygulanması için birçok strateji ve ilke geliştirilmiştir. Burada geliştirilen strateji ve ilkelerden bazıları şunlardır (Demirel, 2009, s. 38–39):

- Öğretmenler iyi birer örnek olmalı
- Öğretmenler, karakter gelişimini mesleki bir sorumluluk görmeli.
- Öğretmenler öğrencileri ile doğrular ve yanlışlara ilişkin konuşabilmelidir.

- Öğretmenler çeşitli etik konularda kendi konumlarını net biçimde tanımlayabilmeli; ama kendi görüş ve düşüncelerini öğrencilere yüklememelidir.
- Öğretmenler başkalarının yaşantılarını anlayabilmeleri için çocuklara yardımcı olmalı, kendi dünyalarından çıkarak başkalarının dünyasına girebilmelerini sağlamalıdır.
- Öğretmenler sınıfında olumlu bir değerler sistemini, yüksek etik standartlarının bulunduğu ve herkesin birbirine saygı duyduğu bir ortamı oluşturabilmelidir.
- Öğretmenler okulda ve toplulukta öğrencilere fedakâr ve etik davranma deneyimi ve pratiği verecek faaliyetler sağlayabilmelidir

Sağlam bir karakter eğitiminin neticelerine dair onbir temel belirlenmiş ve şu şekilde açıklanmıştır (Kesgin, 2015, s. 123):

1. İyi karakterin temelini oluşturan etik değerleri geliştirir.
2. Karakter kavramını düşünce, duygu ve davranışı kapsayacak şekilde kapsamlı olarak tanımlar.
3. Kapsamlı, kasıtlı, ileriye yönelik ve etkili bir karakter gelişimi yaklaşımını kullanır.
4. İnsancıl bir okul topluluğu yaratır.
5. Öğrencilere ahlaki eylem olanakları sunar
6. Tüm öğrenenlere saygı duyan, onların karakterini geliştiren ve başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve zorlayıcı bir akademik program içerir.
7. Öğrencilerin içsel güdülenmelerini arttırmaya çalışır.
8. Karakter eğitiminde sorumluluğu paylaşan ve öğrencilerin eğitime rehberlik edecek aynı öz değerlere uymaya çalışan bir öğrenme ahlâk topluluğu olacak okul personeli taahhüt eder.
9. Karakter eğitimi inisiyatifinin ortak ahlaki liderliğini ve uzun vadeli desteğini artırır.
10. Aileleri ve toplum üyelerini karakter oluşturma çabalarında ortaklar olarak işe koşar.
11. Okulun karakterini, okul personelinin karakter eğitimcileri olarak işlevini ve öğrencilerin ne ölçüde iyi karakter sergilediklerini değerlendirir.

Kaymakcan & Meydan (2014, s. 180–190) karakter eğitiminin önemini değerler eğitimi yaklaşımları içinde şu şekilde değerlendirir.

- Genel yaklaşımlara göre bütüncül bir tarzda uygulanan yaklaşım olması.
- Diğer yaklaşımların birçok yönünden istifade ederek y çok boyutlu katkı ile geliştirilmiş olması,
- Bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarının tamamına hitap etmesi,
- Değer geliştirme ve değer telkini eğilimlerini birleştirmesi,
- Değer ve karakter eğitiminde dini, manevi ve geleneksel değerlere önem atfetmesi nedeniyle önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Berkowitz & Grych'e (2000, s. 55–60) göre, okulda karakter gelişimini sağlayacak stratejileri belirlemek için şu ebeveynlik stratejilerini kullanmak gerekiyor: Yansıtmak, beslemek ve desteklemek, model olmak, demokratik grup kararları almak ve müzakere etmek, anlayışı kolaylaştırmak, insan haklarını öğretmek, şefkatli ilişkiler geliştirmek, çocukların duygularını yönetmelerine yardımcı olmak ve ebeveynlik, gelişim ve eğitim literatürünü kapsamlı bir şekilde gözden geçirmeleri karakter geliştirme stratejilerine ulaşıldı.

Lickona (1992, s. 50–60) ise karakter eğitimi çerçevesinde uygulanacak stratejiler şunlardır:

1) Okul Stratejileri

Okulda uygulanacak stratejiler; sınıfın ötesine bakmak; okulda olumlu bir ahlak kültürü oluşturmak, okulun, ailenin ve toplumun birlikte çalışmasını sağlamak. Eğitimcinin okul genelinde düzenleyeceği etkinliklerle öğrencilerin, çevrelerinde ve ülkelerinin dışında olup bitenlere ahlaki açıdan iyi ve kötü örnekler vermeli, düşüncelerini ve ilgi alanlarını geliştirmeye çalışmalıdır. Okulda olumlu bir ahlak kültürü oluşturmak için etkili pedagoji, iletişim ve yönetim becerilerini kullanmalıdır. Okul içindeki ve dışındaki paydaşlarla uyum içinde çalışan ve ortak değerler etrafında fikir birliğine varabilen bir aile olması için çaba göstermelidir.

2) Sınıf Stratejileri

Sınıf stratejileri; öğretmen; sınıfta ahlaki bir topluluk oluşturmalı; çatışma çözümlü yönetimini öğretmeli; müfredatla bütünleşik değerleri öğretmeli; işbirlikçi öğrenmeyi kullandırtmalı; vicdanı geliştirmeli ahlaki akıl yürütmeyi teşvik etmeli; demokratik bir sınıf ortamı yaratmalı ana başlıklar altında tartışılmasını sağlamalıdır.

Bu çalışmalar neticesinde değerler eğitimi yaklaşımları incelenmiş değerlendirmeler tespit edilme ve yapılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların bireyin değerleri daha sistematize bir şekilde öğrenmesine katkı sağladığı görölmüştür. Bu çalışmalar uygulama alanı bulması sayesinde kişinin gelişimine katkı sağlayacak ve değerler eğitiminin kalıcılığını arttıracaktır.

SONUÇ

Değerler eğitimi hedeflediği amaçlar ve içerikler doğrultusunda eğitimin alt disiplinleri arasında önemli bir alan olarak yerini almıştır. Değerler eğitimi toplumsal hayata katılacak olan bireylere, kişiliklerini geliştirmeyi, toplumun beklentilerini karşılamayı, maddi ve manevi hususları kavratmayı ve bunları kuşaktan kuşağa aktarabilmeyi ilke haline getirmiştir. Bundan dolayı değerler eğitimini hem birey açısından hem de toplum açısından köklü bir geçmişe sahiptir.

Araştırmada da görüldüğü üzere değerler eğitimindeki yaklaşımlar bazı noktalarda birbirinden bağımsız değildir. Aynı eğitim ortamında birden fazla yaklaşımın farklı yönlerinin kullanılması değerler eğitiminin verimliliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yapılan ve araştırmada bahsedilen çeşitli çalışmalar değerler eğitiminde tek yönlü yöntem ve çalışmaların bazen olumlu sonuçlar vermesine rağmen bütüncül yaklaşımların (birey ve toplum merkezli) daha etkili olduğunu göstermiştir. Bu nedenle değerler eğitiminde farklı yaklaşım ve yöntemlerin bir arada kullanılması, bireye değerleri benimsetme ve değerler eğitimine katkı sağlama açısından daha uygun olacaktır.

Araştırmada ifade edilen hususlar doğrultusunda birey merkezli değerler eğitimi hem bireyin gelişimi açısından hem de eğitimli bir toplum inşası açısından önemli gözükmektedir. Araştırmada elde edilen bulgularda hem bireyin yetenek ve kabileyitini dikkate alan hem de toplumun beklentilerini dikkate alan yaklaşımlar bütüncül olarak değerler eğitiminin iyi bir sonuç vermesine katkı sağlamaktadır. Çalışmada elde edilen bu görüşler daha önce bazı araştırmacılar tarafından da savunulmuştur. Örneğin; Cüceloğlu (2006) modern döneme kadar “değerler eğitimi” dini referanslarla hareket etmekteyken günümüzde din merkezli değerler eğitiminden “birey ve toplum merkezli” değer eğitimine yöneliş başlamıştır. Bundan dolayı değerler eğitiminde “birey” önemli bir yer tutmaktadır. Kendini tamamlamış bir bireyin hem ahlaki meseleleri kavraması hem de toplumsal beklentilere cevap vermesi değerler eğitimine daha katkılı olacaktır.

Araştırmada değerlerin toplum için gerekliliği ifade edildi bunun neticesinde de değersiz bir toplumun ve bireyin olmasının güç olduğu ifade edildi. Araştırmada çıkan bu görüş neticesinde “değerin” zıttı olan “değersizlik” insan için bahse konu olacak bir durum değildir çünkü iyi ya da kötü bütün insanlar bir değer algısına sahiptir. Değer sadece iyi olanlara tanımlanmaz, insanın tabiatına aykırı davrandığı kötü değerleri de vardır. İnsan seçmiş olsa da olmasa da bir şekilde uyum sağladığı değerler vardır. Önemli olan insanın hangi değerlere yaşaması gerektiğinin bilincinde olmasıdır.

Bu araştırma neticesinde elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar ve önerileri çalışmanın başından itibaren ele alarak şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Araştırmanın temel ilkeleri arasında ifade edilen, bir ülkede aydın ve çağdaş bir toplumun oluşması için o toplumun içinde bulunduğu değerleri iyi kavranması gerekmektedir anlayışını Kuçuradi (1971, s. 54–63)’nin; bir toplumu milletleştiren en önemli unsur paylaştığı değerlerdir. Hangi değerleri ayakta tutmamız hangi değerlere sahip çıkmamız gerektiği hususunda atacağımız adımlar önemlidir. Çünkü bu değerler millet unsurunun oluşmasında büyük katkı sağlar ifadeleriyle desteklenmektedir.
2. Araştırmada bireyi ve toplumu ayakta tutan bir bilincin olması gerektiği neticesine varılmıştır. Bu bilincinde toplumu birleştirici bir bilinç olması ve bunun da “biz bilinci” olması gerektiğinin fikri ön plana çıkmıştır. Araştırmada ortaya çıkan bu netice Cüceloğlu’nun şu ifadeleriyle desteklenmiştir: Değerlerin bir toplumda benimsenebilmesi için o toplumun bireyleri “sen bilincinde” olmamalıdır. Çünkü sen bilinci sadece şikâyet ve kendisindeki hatayı görmeden başkalarını suçlama üzerine kurulu bir karaktere sahiptir. Bu tarz kişiler ve bu kişilerden oluşan toplum değerlerinin de farkında varmakta güçlük çeker. İkinci olaraksa değerler eğitiminde “ben bilinci” de değerler eğitiminin öğretilmesi ve kavratılması açısından zorluklara sebebiyet vermektedir. Çünkü ben bilinci tek doğrunun kendisi olduğunu ve her şeye kendisinin yön vereceği algısını oluşturur ve değerler eğitiminde bireyin kendi yanlışlarını görmesini olumsuz yönde etkiler. Bireyin sadece kendisini gören bir anlayışa sahip olması başkasını anlamaktan ve algılamaktan uzaklaşmasına neden olur. İyi bir başarıya ulaşması mümkün

olan bir değerler eğitiminde bireyler “biz bilincinde” olmalıdır. Çünkü biz bilincinde “empati/diğergamlık” başlı başına bir değerdir. Başkalarının fikirlerine önem veren başkalarının yaşam tarzına saygı duyar ve birlikte yaşam alanı oluşturur. Bu tarz kişiler hem kendine hem ailesine hem de topluma daha aydınlık yarımlar sunar. Bu tarz yaşamın temelini iyi bir değerler eğitimi anlayışı oluşturur. Bireye başlarda bu tarz yaşamak zor gelse de zaman içerisinde bunu özümser ve örnek olma yolunda ilerler. Biz değerleri insana özgürlük alanı tanımakta ve değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında sorumluluk bilinci oluşmasını sağlamaktadır (Cüceloğlu, 2015).

3. Araştırmada değerlerin hem ilişkileri düzenleyici olduğu hem de toplumun değer algısının yükselmesi için önemli unsurlar olduğu ortaya çıkarıldı. Değerlerin birey açısından önemli olduğu bireyin sosyal statüsüne ve gelişimine katkı sağladığı ve bireyin saygınlık kazanması için önemli bir kıstas olduğu ifade edildi. Araştırmada ortaya çıkan bu sonuç Kongar’ın şu ifadeleriyle desteklenmiştir: “Bir insanın hayatta erişebileceği en yüksek merteye güvenilir olmaktır.” (Kongar, 2014) diyerek güvenilir olma değerinin kişinin statüsü ve bireysel gelişimi açısından önemli olduğu ortaya çıkarıldı.
4. Bir ulusun değeri, değerler eğitimine bakışı ve o ulusun tüm paydaşlarının değerler eğitimine katılması o ulusun anayasasının temeline katkı sağladığı fikrine varılarak; ulusun anayasasının ulusça paylaşılan değerler üstüne kurulu olması değerlerin aktarılmasında, analiz edilmesinde ve açıklanmasında önemli olduğu gözlemlenmiştir.
5. Araştırmada değerlerin ve değerler eğitiminin sadece bireye ve aileye ait olmadığı sonucuna varılarak kamusal ve kurumsal değerlerin de olduğu gözlemlenmiştir. Kurumsal kültürde de değerler eğitiminin önemli olduğu görülmüştür.
6. “Değer” kavramının kendi disiplin dalı içinde değerlendirilmesini ötesinde hem sosyal bilimlerin hem de fen bilimlerinin ilgilendiği ve birçok disiplin dalı tarafından ele alınan bir kavram olduğu görüldü.
7. Değer kavramının ve değerler eğitiminin hem müstakil bir disiplin olması hem de birçok disiplin tarafından kabul görmüş olması “değer” kavramının da her disiplinin kendi özelinde ele alınması ortak bir tanımının yapılmasını zorlaştırdığı görülmüştür.

8. “Değerler Eğitimi” değerlerin öğretilmesi, içselleştirilmesi ve topluma kazandırılması açısından önemli bir yere sahip olduğu tespit edildi. Eğitimin ilkeleri arasında “değerler eğitimi” de sayılmış ve birey için istendik sonuçlara ulaşabilmek adına buna göre plan ve programlar yapılmasını önemli olduğu ifade edilmiştir.
9. Değerler eğitiminin birçok ülke tarafından ele alındığı tespit edilmiş bu ülkelerin değerler eğitimini farklı başlıklar altında uyguladığı görülmüştür. Her kültürün ve medeniyetin kendi değerlerini oluşturdukları ve değerleri aktarma hususunda bazı çabalarının oldukları gözlenmiştir.
10. Dini hususlarda hassasiyeti olan toplumların değer algısında ve değerler eğitiminde dini kaynakları referans aldıkları ve değerler eğitimini buna göre şekillendirdikleri gözlemlenmiştir. Ülkemizde değerler eğitiminin tarihsel süreç içerisinde farklılıklara uğradığı ama tarihin her aşamasında farklı başlıklar veya disiplinler içerisinde varlığını koruduğu tespit edilmiştir. Osmanlıda değerler eğitiminin müstakil bir alan olarak ele alındığı, cumhuriyet döneminde ve günümüzde bazı disiplinlerin içinde değerler eğitimi bölümleri uygulandığı tespit edilmiştir.
11. Milli Eğitim Bakanlığı değerler eğitime ve değerlerin aktarılmasına önem verdiği görülerek bu amaçla eğitim şuraları ve çalıştaylar düzenlediği değerler eğitimi hususunda neler yapılabileceğine dair programlar yapıldığı tespit edilmiştir. MEB’in yayınladığı bazı genelgelerle eğitim öğretim yıllarının başlangıçlarında değerlere vurgu yapıldığı görülmüş ve eğitim öğretimin temel ilkeleri arasında sayılmıştır. MEB’in değerler eğitime dair yeni programlar hazırladığı ve her kademede bu programları uygulamaya çalıştığı görüldü.
12. Araştırmada değerler eğitimi aşamalarında birçok yöntem kullanılmış kimileri birey merkezli kimileri toplum merkezli ele alınmıştır. Birey merkezli değer oluşturma aşamaları; bireyin değerleri oluştururken teorik olarak öğrendiği tespit edilmiş bu durumun da bireysel olarak değerın kendisi için ne gibi sonuçlar doğuracağına dair uygulama noktasında eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Toplum merkezli bazı değer oluşturma aşamalarında ise bireysel özellikler ve yetkinliklerin göz ardı edilerek herkese aynı değer algısıyla yaklaşılmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Bunların neticesinde bütüncül yaklaşımların önemli olduğu tespit edilmiştir.

13. Spranger (1928) çalışmasında değer sınıflandırma aşamalarında teknik olarak en etkili ve en kalıcı sınıflandırmayı yapmış olduğu görülmüştür. Spranger 'in bu sınıflandırması kişinin ilgi alanına uygun olan değerleri seçmesine buna göre bir değer tipi oluşturmaya imkân tanımıştır. Spranger 'in bu sınıflandırması değerler eğitime katkı sağladığı gibi çalışmamızın da şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda değerler eğitimi paydaşlarının görev ve sorumluluklarının bilimsel açıdan ele alınmasını kolaylaştırmıştır.
14. Rokeach (1973)'in çalışması değerler sınıflamasının faydacı bir zemin üzerinde yapıldığı bireyi ve toplumu ortak bir amaç noktasında buluşturmaya amaçladığı gözlemlenmiştir. Kişinin veya toplumun bir değeri elde edebilmesi için bir amacının olması gerektiği vurgulanmış ve bu amacı gerçekleştirmek içinde araçların varlığından bahsedilmiştir.
15. Schwartz (1996) çalışmasında değerleri sınıflandırırken bazı çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarda birçok ülkeden binlerce insanın görüşüne başvurmuştur. Değerleri sınıflandırırken insanların görüşlerini ve isteklerini dikkate almış buna göre de bir değer sınıflandırması yapmıştır. Bunun neticesinde kaynağına göre; organizmaya bağlı değerler, gruba bağlı değerler ve etkileşim sonucu ortaya çıkan değerler üzerinden sınıflandırmalar yapmıştır. Schwartz bu çalışmasını binlerce görüş üzerinden yapmaya çalıştığı için bu sınıflandırmanın genel geçerliliği ve veriler arasındaki tutarlılığı değerler eğitime katkı sağlamakla kalmamış aynı zamanda soyut kalan çoğu yönünün de nesnelleşmesine imkân tanımıştır.
16. Araştırmada Morris (1956) ve Ülken'in (1965) sınıflandırmalarında benzerlikler olduğu görülmüştür. Her iki araştırmacı da bireyin iç dünyasına hitap etmektedir. Bu iç dünya üzerinden değer sınıflandırmaları yapılmış ve yaşamın amacına yönelik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Ülken sınıflandırmasında bireyin içkin ve aşkın yönünü ele alarak değerleri bireyin ruhunun olgunlaşması ve bu olgunlaşmanın dışa yansımaları olarak ifade etmiştir. Morris de bir "yaşam yolu" ilkesi benimseyerek Ülken'in ile benzer bir ruh yolculuğunu el almıştır. Her iki araştırmacının da yaptığı tasniflemin değerler eğitime katkı sağladığı gözlenmiştir. Bu araştırmada değerler eğitiminin psikolojik yönüne vurgu yapılırken bu araştırmacıların da bu yönde katkılar sağladığı gözlemlendi.

17. Kahle (1983), Schwartz (1992) ve Rokeach'ın (1998) değer sınıflandırmaları arasında amaçsal ve araçsal yönden benzerlikler gözlenmiştir. Bu araştırmacılar kişinin değerlerden aldığı hazzı ve hayatta varmak istediği sonuca göre değer sınıflandırmaları yaparak belli ilkeler üzerinden değerleri sınıflandırmaya çalışmışlardır.
18. Allport-Vernon-Lindzey (1951) , Güngör (2018) ve Spranger 'in (1928) değer sınıflandırmaları arasında benzerlikler gözlenmiştir. Değer sınıflandırmaları hususunda en etkili sınıflandırmayı yapan Spranger'i takip etmişler ve sınıflandırma üzerinden kendi değer sınıflandırmalarını benzer nitelikte yapmışlardır. Güngör bu değerler “Ahlaki Değerleri” ekleyerek altı grup halinde yapılan sınıflandırmayı yediye çıkarmış ve ahlaki değerleri dini değerlerden ayırıştırarak daha müstakil bir şekilde ele almıştır.
19. Milli Eğitim Bakanlığı çağın gerekliliklerine uygun olarak değerleri ele alış şekli incelendi ve MEB'in değerleri sınıflandırırken genel tanımlar yapmadığı tek tek değerler üzerinde durduğu ortaya çıkarıldı. Değerler öğretilirken ve aktarılırken değerler eğitiminde etkili olan eğitim kurumları da araştırmanın inceleme alanı içerisinde yer almıştır. Eğitim kurumlarının değerlerin oluşturulmasında ve aktarılmasında önemli mekânlar olduğu tespit edildi. Eğitim kurumlarında değerlerin sadece teorik olarak öğretilmekle kalmadığı aynı zamanda öğrenilen değerlerin uygulama alanı olarak kullanıldığı tespit edildi. Bu uygulama alanlarının eksiklikleri ve yeterlikleri tespit edildi.
20. Araştırmada eğitim kurumlarını incelerken farklı ülkelerin eğitim kurumlarının da değerler eğitimine bakış açısı incelenmiştir. Bu ülkelerin uygulamaları incelendiğinde ülkemizin değerler eğitiminin aktarımında eğitim kurumlarında bazı eksikliklerin olduğunu görülmüştür. Buna göre birçok ülkede değerler eğitimi teorik olarak verilmenin yanında uygulanabilirlik açısından öğrenciler sosyal sorumluluk projelerinde aktif olarak değerlerin aktarılmasına yönelik çalışmaların yapıldığı ve ülkelerin bunun içinde uygulama alanları oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu eğitim kurumlarında sadece akademik başarılar öncelenmemiş aynı zamanda öğrencinin hayat tecrübesini arttırmasına yönelik çalışmalarda yapılmıştır. Ülkemizde ise değerler eğitimi alanında birçok çalışma yapılmıştır ancak bu çalışmalar akademik düzeyde kalmış topluma yayılmasında ve bireyin içselleştirmesi noktasında eksiklikler ortaya çıkmıştır. Bu noktada okullara çok fazla önem

verilmiş yeniden planlamalar ve yapılarak okullar daha etkin bir hale getirilmeye gayret edilmiştir. Bu amaçla okulların hem fiziki yapıları hem teknik imkânları hem de akademik yeterlilikleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

21. Araştırmada değerler eğitiminde ailenin çok önemli bir konuma sahip olduğu ifade edildi. Birçok ülkede değerler eğitimi okullarda aile ve okul işbirliğiyle akademik bir eğitim süreciyle şekillenirken, ülkemizde ise ailede temellerin atıldığı ve eğitim kurumlarında şekillenerek hayata tatbiki sağlandığı görüldü. Aile değer eğitiminin örnek alınarak öğretildiği yer olmuş bireyin ilk rol model aldığı kişiler ebeveynleri olmuştur. Ülkemizde gelenekselci bir anlayışın oluşu değerler eğitiminde geleneksel anlayışın hâkim olmasına neden olmuştur. Ancak ülkemizde geleneksel yapıdan gelen ailelerin birçoğunda değerleri aktarmada pedagojik eksikliklerin oluşu bazı problemlerin ve yanlış anlaşılmaların olmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı değerlerin aktarımının da akademik bir gelişimden ziyade ne gördüysem onu aktarırım anlayışı hâkim olmuştur.
22. Ülkemizde ailenin değerler eğitiminde dini referansların daha baskın olduğu görülmektedir. Ancak çalışmada bahsedilen bazı yanlış dini anlayışlar değerler eğitiminde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu olumsuzlukları gidermek için eğitimin önemine vurgu yapılmıştır.
23. Araştırmada değerler eğitiminde öğretmenlere önemli bir görev yüklendiği vurgulanmış ve bu görevle birlikte öğretmenlerin değerler eğitiminin asli unsuru haline getirildiği gözlemlenmiştir. Ancak araştırma ve incelemelerde öğretmenlerin akademik olarak gelişimlerinin yanında değerler eğitimine dair ayrı bir eğitim programından geçmesi ve bu buradan elde ettikleri birikimleri öğrencilere yansıtmaları önemli görünmektedir. Öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarında uygulama sahası bulmakta zorluk çektiği gözlenmiş olup eğitim imkânlarının buna göre planlanması ve yapılandırılması önemli görülmektedir. Öğretmenlerin hızlı gelişen teknoloji ve onun getirdikleri karşısında kendilerini geliştirmelerinin önemli olduğunun ortaya çıkması çalışmamızın önemli kazanımları arasında yer almıştır. Öğretmenlerin, idarecilerin ve yöneticilerin değerler eğitiminde ortak hareket etmesi değerler eğitiminin uygulanabilmesi ve ortak bir program oluşturulabilmesi açısından önem arz ettiği araştırmada da bu yönde neticelerinin ortaya çıkarması önemlidir.

Son olarak değer kavramı ele alınırken her disiplinin kendi özelinde bu alanı ele aldığıının farkında olunmalı ve değerler eğitimi gerçekleştirilirken tüm paydaşların bu sürece aktif bir şekilde katılımı sağlanmalıdır. Değerler eğitiminde bireyin akademik gelişiminin ötesinde değerleri içselleştirmesi sağlanmalı ve bireyin yeni değerleri var edebilmesi için tüm paydaşlarca destek olunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abacı, E. (2018). *Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ada, Ş. & Akan, D. (2007). Değişim Sürecinde Etkili Okullar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 343-373.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, VI(16), 9-27.
- Akbaş, O. (2004); *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim İkinci Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaş, O. (2009). İlköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer eğitimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Aktepe, V. & Tahiroğlu, M. (2016). Değerler eğitimi yaklaşımları ve etkinlik örnekleri. *The journal of Academic Social Science Studies*, 42, 361-384.
- Aktepe, V. & Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Alavı, H. R. & Rahımpoor, T. (2010). "Correlation of Manager's Value Systems and Student's Moral Development in High School and Pre University Centers". *Educational Management Administration & Leadership*, XXXVIII (4), 423-442.
- Algur, H. (2017). Değer eğitimi yaklaşımları. M. Çakmak (Ed.), *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi* içinde (s. 169-194). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alimcan, D. & Şam, E. (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Boyutunda Değerler Eğitiminin Önemi Ve Medyanın Değerler Üzerindeki Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 215, 239-258.
- Allport, F. H. (1928). Social Psychology and Human Values. *International Journal of Ethics*, 38, 369- 388.
- Altıntaş, M. E. (2012). Bireycilik ve Toplumculuk Tartışmaları Bağlamında Değerler Eğitimi Yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi* 10(24), 31-52.

- Altun, S. A. (2003); Eğitim Yönetimi ve Değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7–18.
- Alver, M. & Kesicioğlu, O. S. (2019). Karakter ve Değer Eğitimi Yaklaşımları ve Uygulamaları. M. Kağan & N. Yılmaz (Ed.), *Karakter ve Değer Eğitimi* içinde (s. 155–163). Ankara: Pegem Akademi.
- Arslan, A. (2021). Eğitimin Amacı. Temmuz 20, 2023 tarihinde <https://flaps.club/egitiminamaciahmetarslan/#:~:text=E%C4%9Fitimin%20amac%C4%B1%20bu.,Benim%20kanaatimce%20e%C4%9Fitim%20budur> adresinden alındı.
- Arslan, A. (2021). Eğitimin Amacı. Temmuz 20, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=c1WEXX4nAF8> adresinden alınmıştır.
- Arslan, A. & Ulaş, A. H. (2021). Değer Odaklı Aile Eğitim Programına Yönelik Ebeveynlerin Çocuklarının Kazanmalarını İstedikleri Kök Değerlerin Belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 63–78.
- Arslan, M. (2007). Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri, Kasım 20, 2023 tarihinde https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/146/aslan.htm adresinden alındı.
- Asya Öğretim Dergisi [AÖD]. (2015). İlköğretim Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri Ve Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Ankara Örneği. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 78–91.
- Antalya Ticaret ve Sanayi Odası [ATSO]. (2020) . Kurum Kültürü Ve Değerleri, Ekim 15, 2023 tarihinde <https://www.atsovizyon.org.tr/kurum-kulturu-ve-degerleri> adresinden alınmıştır.
- Avcı, E. (2011). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Karakter Eğitimine Dair Özyeterliklerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Avcı, N. (2021). TOPLUMSAL DEĞERLERDEN UZAKLAŞMA. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 3(6), 139–151.
- Aydın, E. (2012). “Aytül Akal'ın Öykülerinde Eski Nesil-Yeni Nesil Çatışması Bağlamında “Genç” İmgesi”. *V. Ulusal Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Yaşayan Yazarlar Sempozyum Dizisi: Çocuk Ve Gençlik Edebiyatında Aytül Akal Sempozyumu 9–11 Mayıs 2012*. (s. 113-124). İzmir: Tudem Yayın Grubu.
- Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve Ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*, 19, 39–45.
- Aydın, M. Z. & Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. Z., & Akyol Gürler, Ş. (2018). *Okulda Değerler Eğitimi/Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. Z. (2013). Değerlerin Eğitimi Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. Ekim 13, 2023 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/23225295-Değerlerin-egitimi-yaklasimlarinin-degerlendirilmesi-1.html> adresinden alındı.

- Balat Uyanık, G. (2004). Çocuklar ve Değerler Eğitimi. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 45, 18–20.
- Balat Uyanık, G. & Dağal Balaban, A. (2006). *Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi Etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayınları
- Balyer, A.(2012).Çağdaş Okul Müdürlerinin Değişen Roller. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(2), 75–93.
- Başlar, A. (2022). “Kişilik-Karakter-Mizaç Arasındaki Bağlantısallık ve Farklılıklar”. Temmuz 25, 2023 tarihinde <https://altiustupsikoloji.com/bilimselicerik-2777/> adresinden alındı.
- Bartelds, B. F. & Debats, D. L. (1995). The structure of human values: a principal components analysis of the rokeach value survey. *British Journal of Social Psychology*, 41, 77–86.
- Beil, B. (2003). *İyi Çocuk, Zor Çocuk*. (C. Yorulmaz, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Beldağ, A. (2019). *Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi*, (S. Z. Genç & A. Beldağ Çev.), Ankara: Pegem Akademi.
- Berkowitz, M. W. & Grych, J. H. (2000). Early Character Development and Education. *Early Education & Development journal* 11(1), 55-72.
- Bolay, S. H. (2007). *Aşkın Değerler Buhranı*. İstanbul: Dem Yayıncılık.
- Boydak Ö. (2009). Öğrenim Görülen Okul Türüne Göre Yöneticilerin Öğrencilere Değer Kazandırma Davranışları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, VIII(1), 55-62.
- Büyükdüvenci, S. (1992). İnsan Yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 653 – 656.
- Cevizci, A. (1999). *Değer, Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2006). Değerler Yaşam Pusulasıdır. Eylül 7, 2023 tarihinde <https://dogancuceloglu.net/degerler-yasam-pusulasidir/> adresinden alındı.
- Cüceloğlu, D. (2015). “Bencil, Bencil ve Bizcil Varoluş”. Ekim 25, 2023 tarihinde <https://dogancuceloglu.net/bencil-bencil-ve-bizcil-varolus/> adresinden alındı.
- Cüceloğlu, D. (2016). Değerler Bilinci. Ağustos 10, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Cm8NnZX2BvI> adresinden alındı.
- Cüceloğlu, D.(2022). Yaşam ve Değerler Üstüne. Eylül 7, 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=uP9JL4oT_Ko adresinden alındı.
- Cüceloğlu, D. (2022). Ailede Yaşayan Değerler. Eylül,20, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=GQAtioBBIKY> adresinden alındı.

- Çalışkur, A., Demirhan, A. & Bozkurt, S. (2012). Değerlerin Belirli Meslek Alanları Ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 219–236.
- Çerikan, F. (2019). Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği Ve İşlevselliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 481–511.
- Çetin, M. (2021). Dindarlık-Ahlak İlişkisi ve Dini-Toplumsal Yansımaları. *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 13, 83–106.
- Çetin, N. & Balanuye, Ç. (2015). Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 191–203.
- Çelikkaya, H. (1998). *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Çulfa, E. (2008). Çocuklarıyla Arkadaş Olan Anne-Babalar. Temmuz 19, 2023 tarihinde, https://www.rehabilitasyon.com/makale/Cocuklariyla_Arkadas_Olan_Anne-Babalar-4227 adresinden alındı.
- Demir, H. A. & Demir, H. & Pilav, S. (2015). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinin Değer İletimi Açısından İncelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 206, 21.
- Demir, F. (2022). Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamaları. Ekim 21, 2023 tarihinde, [https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/on-ikinci-hafta-\(turkiyede-degerler-egitimi-uygulamalari\)-siirt-20226655348146.pdf](https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/on-ikinci-hafta-(turkiyede-degerler-egitimi-uygulamalari)-siirt-20226655348146.pdf) adresinden alındı.
- Demir, F. (2022). Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamaları. Ekim 25, 2023 tarihinde [https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/besinci-hafta-\(degerlerin-kaynagi-ve-temelleri\)-siirt-202232812550611.pdf](https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/besinci-hafta-(degerlerin-kaynagi-ve-temelleri)-siirt-202232812550611.pdf) adresinden alındı.
- Demir, F. (2022). Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamaları. Ekim 25, 2023 tarihinde [https://temelegitim.siirt.edu.tr/dosya/personel/dorduncu-hafta-\(degerlerinsiniflandirilmesi\)-siirt-20223219469777.pdf](https://temelegitim.siirt.edu.tr/dosya/personel/dorduncu-hafta-(degerlerinsiniflandirilmesi)-siirt-20223219469777.pdf) adresinden alındı.
- Demir, F. (2022). Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamaları. Ekim 25, 2023 tarihinde [https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/yedinci-hafta-\(egitim-felsefesi-ve-hedefleri-yonunden-kade\)-siirt-202241395418455.pdf](https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/yedinci-hafta-(egitim-felsefesi-ve-hedefleri-yonunden-kade)-siirt-202241395418455.pdf) adresinden alındı.
- Demir, U. (2017). “Değerlerin Edinilmesinde Ailenin Rolü”. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Yayınları.
- Demir, Ö. & Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğanay, A. (2006). *Değerler Eğitimi. Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (C. Öztürk, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2011). “Değerler Eğitimi”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Dilmaç, B. & Ulusoy, K. (2015). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dilmaç B. & Şimşir Z. (2016). Okullarda Değerler Eğitimi. Ekim 10, 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/312057443_Okullarda_Degerler_Egitimi adresinden alındı.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (2007) *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*, Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez, Ö. & Uyanık, G. (2022). Farklı Ülkelerde Değerler Eğitimi ve Değer Eğitimi Programlarından Örnekler. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74–82.
- Döş, İ. & Savaş, A .C. (2015). Elementary school administrators and their roles in the context of effective schools, *SAGE Journals*, 1 –11.
- Eğitim Yönetimi, (2020). “Değer Kavramı”. Eylül 10, 2023 tarihinde <https://egitimyonetimi.org/deger-kavrami/> adresinden alındı.
- Ekinci, H. (2017). “Değer, Değerler Eğitiminin Önemi ve Gereği” Eylül 30, 2023 tarihinde <https://www.hursitekinci.com/2017/02/16/deger-degerler-egitiminin-onemi-ve-geregi/> adresinden alındı.
- Ekşi, H. & Okudan, A. Y. (2011). "Eğitim Yöneticilerinin Bakış Açısı İle Değerler Eğitimi". *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, VIII(2), 178–190.
- Ekşi, H. (2003). "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları". *Değerler Eğitimi Dergisi*, I,(1), 79–96.
- Emiroğlu, S. (2019). *ASR-I SAÂDET'TE DEĞERLER EĞİTİMİ*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, O. & Dikici, M. (2009), Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(29), 204.
- Ergün, S. (2013). *Ergenlere Verilen Değer Eğitiminin Öz Düzenleme Stratejileri Üzerindeki Etkisinin Sınanması*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erhun, H. (2010). *7–12 Yaş Çocuklarda Paylaşma ve Yardımlaşma Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eşsiz, E. (2022). Çocuk Eğitiminde Dede ve Nine Faktörü. Temmuz 8, 2023 tarihinde <https://www.annebabaolmak.com/cocuk-egitiminde-dede-ve-ninenin-onemi/> adresinden alındı.

- Feather, N. T. (1995). Values, valences, and choice: The influence of values on the perceive attractiveness and choice of alternatives". *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 1135–1151.
- Fichter, J. (2006), *Sosyoloji Nedir*. (N. Çelebi Çev.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fisher, R. & Smith, P. B. (2004). Values And Organizational Justice: Performance- And Seniority-Based Allocation Criteria In The United Kingdom And Germany. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 35(6), 669– 688.
- Gordon, T. (1993). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*. (E. Aksay & B. Özkan. Çev.) İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Gökalp, N. & Günör, R. (2022). *Değer Çalışmaları II*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Değer Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi: TODAİE Yayınevi
- Güney, S. (2012). *Liderlik*. Ankara: Nobel Yayınları
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Güngör, E. (2018). *Doktora, Doçentlik, Profesörlük Tezleri*. Ankara: Yer-Su Yayınları.
- Gürses, İ. & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların Ahlâkî Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg'in Ahlâkî Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 100–110.
- Hablemitoğlu, Ş. & Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39–54.
- Hançerlioğlu, O. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halstead, J.M. & Taylor, M. (2000). Learnin And Teaching About Values. A Review Of Recent Research, *Cambrige Journal Of Education*, 30(2), 169–173.
- Herman E. W. (1992), The critical distinctions between the developmental and transmission approaches to values acquisition, (ERIC Document Reproduction Service No: ED 349242).
- Işık, İ. (2021). Değerler Eğitimi Nedir? Değerler Eğitimi Ne İşe Yarar?. Eylül 15, 2023 tarihinde <https://www.iienstitu.com/blog/degerler-egitimi-nedir-degerler-egitimi-ne-ise-yarar> adresinden alındı.
- İslam Ansiklopedisi [TDİA]. (2010). “Takva”. İstanbul: TDVİA
- İstanbul Bilgi Üniversitesi[BİLGİ]. (2016). *Değerler Eğitimi, Eğitimde Farklılık ve Katılım Hakkı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- İşcan, C. D. (2014). “Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimindeki Tercihleri”, *İlköğretim Online Dergisi*, 13(4), 1203–1222.

- İpek, D. (2017). *Çok Satılan Yazınsal Çocuk Kitaplarında Evrensel Değerler Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Kahramanoğlu, R. (2019). Türk Kültür Tarihinde Ve Türkiye’de Değerler Eğitimi, B. Özer (Ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s. 96–117), Ankara: Pagem Akademi Yayınları.
- Karaca, R. (2008). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kart. M. & Şimşek, H. (2020). Türk eğitim sisteminde değer arayışı: Yenilenen (2017) ilköğretim programları hangi değerleri kazandırıyor?. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(40), 9–44.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Dersindeki Bazı Değerlerin Kazanılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kalaycıoğlu, S. (2006), Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme, M. Zencirkıran (Ed.) *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* içinde (s. 7–15) Ankara: Nova Yayınları.
- Kale, N. (2007). Nasıl bir değerler eğitimi?, R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan & M. Zengin (Ed.), *Değerler eğitimi uluslararası sempozyumu içinde* (s. 314–322), İstanbul: Dem Yayınları.
- Kasap, N. (2019). *BEKİR YILDIZ’IN ÇOCUK KİTAPLARININ DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, N. & Erişen, Y. (2020). “Amerika Birleşik Devletleri’nde karakter eğitimi bağlamında “vatanseverlik” değeri öğretimi ve Türkiye’ye yönelik öneriler”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(3), 330–353.
- Kaymakcan, R. & Meydan, H. (2014). *Ahlak, değerler ve eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
- Kesgin, S. (2015). Amerika Birleşik Devletleri’ndeki karakter eğitimi programları üzerine bir değerlendirme (Georgia ve Florida örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 117–148.
- Kerschensteiner, G. (1954). *Karakter Kavramı ve Terbiyesi* (H. F. Kanad, Çev.), Ankara: Örnek Matbaası
- Kirschenbaum, H. (1995). *100 ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. Massachusetts: Allyn&Bacon Company.
- Kirschenbaum, H. (2000), “From values clarification to character education: A personal journey”, *Journal of Humanistic Counselling, Education and Development*, 39(1), 4-20.

- Kıncal, R. Y. (2007). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kızıler, H. & Canikli, İ. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Deneme Yayınları.
- Kanad, H. F. (1951). *Deneysel pedagoji II*. Ankara: Örnek Matbaası
- Kongar, E. (2014). Güvenilir Olmak. Kasım 10, 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/emre-kongar/guvenilir-olmak-121325> adresinden alındı.
- Korkmaz, S. (2014). Din Psikolojisinde Değerler ve Erol Güngör'ün Değerler Hakkındaki Görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 177 – 199.
- Kuçuradi, İ. (1971) *İnsan ve Değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri Ve Schwartz Değer Kuramı". *Türk Psikolojisi Dergisi*, 15(45), 59-80.
- Kurdaş, E. M. (2021). Değerlerin Kaynağı ve Anlamlandırılması. *Uluslararası Türkçe veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, 12(21), 349–366.
- Kupchenko, I. & Parsons, J. (1987), Ways of teaching values, an outline of oix values approaches (ERIC Document Reproduction Service No: 288806).
- Kuzu, B. (2015). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Ve Bu Görüşlerin Sınıf içi Uygulamalara Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Küçük, N. (2016). Schwartz'ın "Değer Yönelimleri Ölçeği" İle Türkiye'deki Öğrenciler Üzerine Yapılmış Olan Bazı Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 57, 280–296.
- Lickona, T. (1992). *Educating for character (How our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books.
- Lipson, L. (2003). "Uygarlığın Ahlaki Bunalımları: Manevi Bir Erime mi Yoksa İlerleme mi?" (J. Ç. Yeşiltaş Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Maarif Vekâleti (1924). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul:Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekaleti (1943). *II. Milli Eğitim Şurası*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (1962). *VII. Milli Eğitim Şurası*. Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2008). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı*, Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2010). *İlk Ders, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2009-2011/53,51 Sayılı Genelge*, Ankara: MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2023). "21. Yüzyıl Becerileri Ve Değerlere Yönelik Araştırma Raporu" Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

- Meydan, H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri Ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I(1), 93-108.
- Meydan, H. (2019). *Akademide Değerler Eğitimi (Tezler ve Makaleler/1989–2017)*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Nelson, J. L. (1975), *Values and Society*, New Jersey: Hayden Book Company, Rochelle Park.
- Nucci, L. (2002). "Moral development", Encyclopedia of education, James W. Guthrie (Ed.), Second Edition, 5, New York: Macmillan Press.
- Nzeocha, E. (2009). *A qualitative case study on the perception of middle school stake holders on the effective nessandimportance of character education in three middle schools in an innercity school district in Alabama*. Alabama: PhDThesis.GraduateFaculty of the University of Alabama, Birmingham.
- Okudan, A. Y. (2010). *Eğitim Yöneticilerinin Değerler Eğitiminin Önemi Etkileri Ve Uygulamaları Hakkındaki Görüşleri*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öğülmüş, S. (2020). Karakter ve Değer Eğitimi. 12 Ağustos 12, 2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/134136/mod_resource/content/1/%2802%29%20Karakter%20ve%20De%C4%9Fer%20E%C4%9Fitimi%20%28S%C4%B1n%C4%B1fland%20%C4%B1rmalar%29%29.pdf adresinden alındı.
- Önder, M. & Bulut, H. (2013). Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(16), 15–32.
- Özbay, M. & Karakuş Tayşi, E. (2011). "Dede Korkut Hikayeleri'nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, I(1), 20-31.
- Özcan, K. (2020). Değerler Eğitimi. Eylül 15, 2023 tarihinde <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kozcan/135962/3.Ders.pdf> adresinden alındı.
- Özensel, E. (2004), *Türk Gençliğinin Değerleri (Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özden, Y. (2013). *Eğitimde Yeni Değerler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 9.Baskı.
- Özkan, R. (2011). "Toplumsal Yapı, Değerler ve Eğitim İlişkisi". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XIX(1), 333–344.
- Özkul, A. S. (2007). *Yaşam ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler, S.D.Ü. Öğrencileri Üzerine bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özmen, F. & Güngör, A. (2008). Eğitim Denetiminde Etik. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, IX(15), 143.
- Rokeach, M. (1973), *Nature of Human Values*, New York: The Free Press
- Ryan, K., & Bohlin, K. (1999). *Building character in schools*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek "okul yaşam kalitesi"ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*, Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schwartz, S. H. ve Shalom, H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. ve Shalom, H. (1994). *Beyond individualism/collectivism: New cultural dimensions of values*. Sage Publications, Inc.
- Simon, S. B., Leland, W. H., & Kirschenbaum, H. (1972). *Values clarification a handbook of practical strategies for teachers and students*. New York: Hart Publishing Company, Inc.
- Suh, B. K. & Traiger, J. (1999). Teaching Values Through Elementary Social Studies and Literature Curricula. *Education*, 119(4), 723–727.
- Superka, D. P. (1976). *Values Education Sourcebook: Conceptual Approaches, Material Analyses, And An Annotated Bibliography*. Colorado: Social Science Education Consortuim, ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education, 8.
- Şahin, T. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Şahin, M. (2021). Değerlerin Tanımı ve Sınıflandırılması. S. T. Kamer (Ed.), *Toplum ve Kültür Bağlamında Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s. 41–62). Ankara: Pegem Akademi
- Şişman, M. (2000). *Öğretmenliğe Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tahiroğlu, M. (2011). *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğa Sevgisi, Temizlik Ve Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değerlerinin Öğretimi Ve Öğrencilerinin Tutumlarının Belirlenmesi*. Doktora Tezi: Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2011). *Değerler Psikolojisi ve İnsan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tetik, H. (2020). “Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi”. *Universal Journal of Theology*, 5(2), 136–171.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Tezel Şahin, F. (2003). Çocuğun Gelişimi ve Eğitiminde Babanın Rolü. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. E. Yılmaz (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s.45–48). Ankara: Morpa Kültür Yayınları.
- Tufaner, Ç. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesinde (1935-1950) Ahlak Anlayışı Ve Değerler İnşası*. Doktora Tezi, Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü.
- Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi[TEAD]. (2022). Farklı Ülkelerde Değerler Eğitimi ve Değer Eğitimi Programlarından Örnekler. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74–88.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel Ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının Ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Urhan, V. (2007). *Toplumsal Değişme Sürecinde Kişilik ve Ahlaksal Değerler. Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Varış, F. (1998). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Vessels, G. G. (1998). *Character And Community Development: A School Planning And Teacher Training Handbook*. Westport: Praeger Publishers
- Veugelers, W. (2000). Different Ways of Teaching Values. *Educational Review*, 52(1), 37–46.
- Webb, M. (2005). *Character education: How are we doing?*. Master Thesis, Canada: Royal Roads University, Leadership and Training.
- Welton, D. A., & Mallan, J. T. (1999). *Children and their world*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Whitbeck, L. B. & Gecas, V. (1988). Value attributions and value transmission between parents and children. *Journal of Marriage and the Family*, 50(3), 829–840.
- Williams, M. R. (1979). Change and stability in values and value systems: a sociological perspective. M. Rokeach (Ed.). *Understanding human values*. New York: The Free Press.
- Yaman, E. (2014). *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Yaşar, F. (2018). II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, II, 311–342.
- Yaşaroğlu, C. (2023). 1924 Musâhabât-ı Ahlâkiye Programının Değerler ve Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(24), 1–10.

- Yavuz, S. & Özmete, E. (2012). Türkiye’de Genç Bireyler Ve Ebeveynleri Arasında Yaşanan Sorunların “Aile Yapısı Araştırması” Sonuçlarına Göre Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 9–27.
- Yazıcı, M. (2014). “Değerler Ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209–223.
- Yeniyol, A. (2016). *Ortaöğretimde Manevi Değerler Ve Eğitimi*. Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yel, S. & Aladağ, S. (2012). Sosyal bilgilerde değerlerin öğretimi. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 119–150). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, Ö. (2020). Değer Öğretimi Yaklaşımları. Eylül 10, 2023 tarihinde <https://www.felsefe.gen.tr/deger-ogretimi-yaklasimlari/> adresinden alındı.
- Yıldırım, Ö. (2020). Spanger’in Değer Sınıflaması Tablosu, Eylül 10, 2023 tarihinde <https://www.felsefe.gen.tr/degerlerin-siniflandirilmesi/> adresinden alındı.
- Yılmaz, K. (2006). “İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre kamu ilköğretim okullarında bireysel ve örgütsel değerler ve okul yöneticilerinin okullarını bu değerlere göre yönetme durumları”. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin değerlere göre yönetim ile ilgili görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 13(52), 639–664.
- Yılmaz, K. (2010). Devlet ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 579–616.
- Yılmaz, K. (2010). Değerlerle yönetim. İçinde H. B. Memduhoğlu & K. Yılmaz (Ed.). *Yönetimde yeni yaklaşımlar içinde* (s. 229–242). Ankara: Pegem Akademi.
- Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve 5. Sınıf Değerlerinin Kazanılma Düzeyi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yiğittir, S. & Öcal A. (2009). “İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri”, *I. Uluslararası Avrupa Birliği Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu* (sözlü bildiri), Uşak Üniversitesi.
- Yüksel, S. (2005). Kohlberg ve ahlak eğitiminde örtük program: Yeni ilköğretim programlarında yer alan ahlaki değerleri kazandırma için bir açılım. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 329–338.
- Zengin, M. (2017). Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Değerlendirme, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 432–445.
- Zümrütkal, S. & Arslantaş, H.A. (2021). “Değer Eğitimi Perspektifinde Öğretmen Rolü”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 50, 240–253.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Barış UZUN

Uzmanlık Alanı : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	İlahiyat	Marmara Üniversitesi	2010-2016
Y. Lisans	İş sağlığı ve Güvenliği (Tezsiz)	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	2018-2020

Eserler :

A. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

"DEĞERLER EĞİTİMİ PAYDAŞLARININ SOSYAL VE EĞİTİM BİLİMLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ" 17. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, (UBAK) 19 - 20 Ağustos 2023/ Online, Ankara.

G. Diğer yayınlar:

"EĞİTİM KURUMLARINDA FİZİKSEL RİSK ETMENLERİ VE ÖRNEK RİSK ANALİZİ" Bitirme Projesi. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi